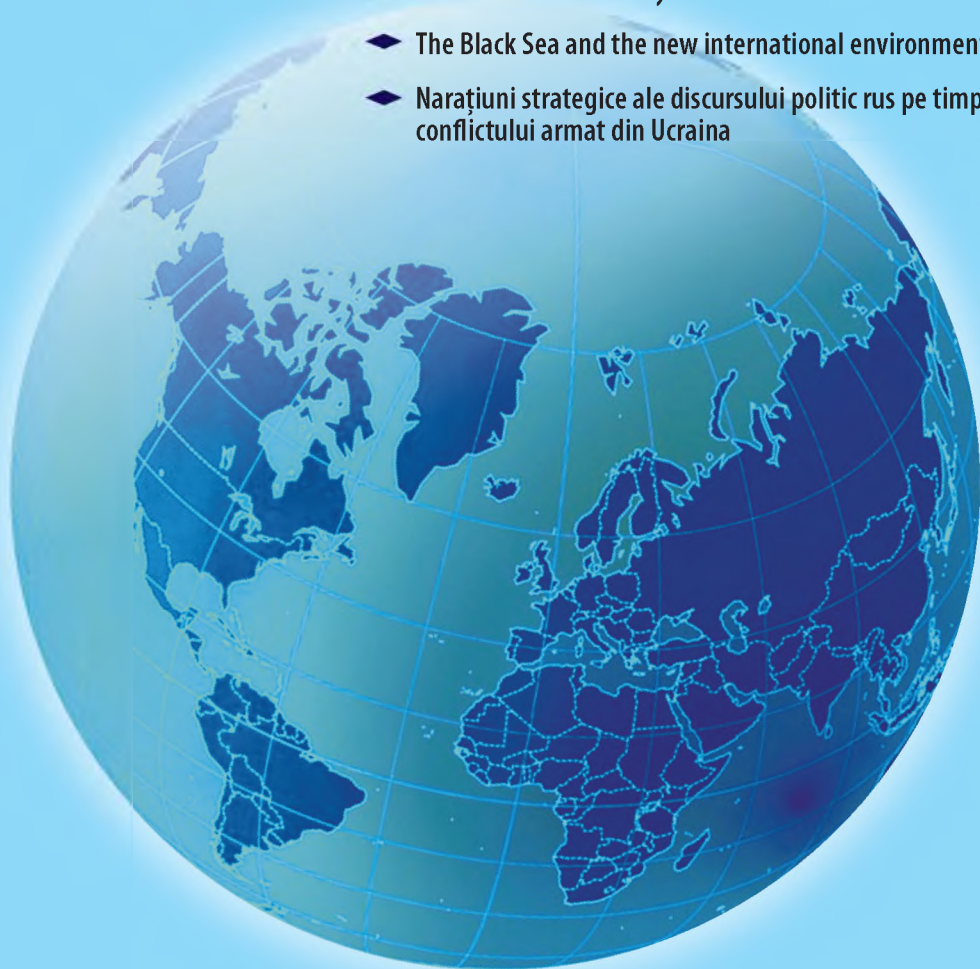

MONITOR STRATEGIC

REVISTĂ DE STUDII DE SECURITATE ȘI APĂRARE

ANUL XXIV • Nr. 3-4/2023

- ◆ From European Confederation to European Political Community: how Mitterrand's failure could enable Macron to succeed
- ◆ Extremism as a Security Factor in the Western Balkans
- ◆ The Black Sea and the new international environment
- ◆ Narațiuni strategice ale discursului politic rus pe timpul conflictului armat din Ucraina

INSTITUTUL PENTRU STUDII POLITICE DE APĂRARE ȘI ISTORIE MILITARĂ

REDACTOR-ŞEF

- ◆ Dr. ŞERBAN FILIP CIOCULESCU, cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

REDACTOR

- ◆ SORIN-VASILE NEGOIȚĂ, cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

SECRETAR DE REDACȚIE

- ◆ Dr. SEBASTIAN BLIDARU, cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară

COLEGIUL DE REDACȚIE

- ◆ ADRIAN CIOROIANU, manager, Biblioteca Națională a României
- ◆ MIHAIL E. IONESCU, profesor universitar, Școala Națională de Studii Politice și Administrative

- ◆ JOHAN SCHMID, director, Community of Interest on Strategy and Defence, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki (Finlanda)
- ◆ ANDREW MICHTA, profesor, "George C. Marshall" Center, Garmish Partenkirchen
- ◆ ERWIN SCHMIDL, profesor universitar, Academia Națională de Apărare, Viena (Austria)
- ◆ IULIAN FOTA, secretar de stat, Ministerul Afacerilor Externe, România
- ◆ VALENTIN NAUMESCU, profesor universitar, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
- ◆ ARMAND GOȘU, conferențiar universitar, Universitatea București
- ◆ VLADIMIR SOCOR, cercetător principal, Jamestown Foundation (SUA)
- ◆ RADU CARP, profesor universitar, Universitatea București
- ◆ STANISLAV SECRIERU, cercetător, Institutul pentru Studii de Securitate al UE, Paris (Franța)
- ◆ GEORGE NICULESCU, expert, The European Geopolitical Forum

EDITOR-IN-CHIEF

- ◆ Dr. ŞERBAN FILIP CIOCULESCU, researcher, Institute for Political Studies of Defence and Military History

EDITOR

- ◆ SORIN -VASILE NEGOIȚĂ, researcher, Institute for Political Studies of Defence and Military History

EDITORIAL ASSISTANT

- ◆ Dr. SEBASTIAN BLIDARU, researcher, Institute for Political Studies of Defence and Military History

EDITORIAL BOARD

- ◆ ADRIAN CIOROIANU, manager, the National Library of Romania
- ◆ MIHAIL E. IONESCU, university professor, the National University of Political Studies and Public Administration

- ◆ JOHAN SCHMID, director, Community of Interest on Strategy and Defence, European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Helsinki (Finland)
- ◆ ANDREW MICHTA, profesor, "George C. Marshall" Center, Garmish Partenkirchen
- ◆ ERWIN SCHMIDL, professor, the National Defence Academy, Vienna (Austria)
- ◆ IULIAN FOTA, secretary of state, Ministry of Foreign Affairs, Romania
- ◆ VALENTIN NAUMESCU, profesor, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca
- ◆ ARMAND GOȘU, associate professor, University of Bucharest
- ◆ VLADIMIR SOCOR, senior researcher, the Jamestown Foundation (USA)
- ◆ RADU CARP, profesor, University of Bucharest
- ◆ STANISLAV SECRIERU, senior analyst, European Union Institute for Security Studies, Paris (France)
- ◆ GEORGE NICULESCU, expert, The European Geopolitical Forum

ADRESA

Str. Constantin Mille nr. 6, sector 1, București, cod 010142,
 telefon: 0040 21 315.17.00, fax: 0040 21 319.58.01
<http://ispaim.mapn.ro>
 e-mail: ipsdmh@yahoo.com

Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C” și figurează în bazele de date internaționale EBSCO, CEEOL și ERIH PLUS

ISSN 1582-3156

MONITOR STRATEGIC

Revistă editată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academiilor de Apărare și Institutelor de Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, membru asociat al Proiectului de Istorie Paralelă pentru Securitate prin Cooperare.

SUMAR

Ordinea Internațională: Cooperare vs Conflict

SECURITATE EUROPEANĂ / 5

Alexandru Lucinescu – From European Confederation to European Political Community: how Mitterrand's failure could enable Macron to succeed / 7

Darie Dașu – Integrarea economică și problema prevenirii conflictelor armate. Cazul Rusiei / 20

Milovan Subotić, Igor Pejić – Extremism as a Security Factor in the Western Balkans / 27

Vlad Gheorghiță – Coeziunea Grupului de la Vișegrad: Rusia și limitele cooperării / 37

Silviu Petre – Despre oportunitatea întemeierii unui muzeu al geopoliticii / 49

Daniela Șişcanu – Impactul războiului din Ucraina asupra situației din Republica Moldova / 60

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ / 67

Sebastian Blidaru – The Black Sea and the new international environment / 69

Rareș-Gabriel Bercaru – Narațiuni strategice ale discursului politic rus pe timpul conflictului armat din Ucraina / 82

Andreea Tudor – Security Dilemma: Can Minilateralism Represent a New Form of Security and Defence Cooperation? / 92

Serban F. Cioculescu – Provocări și dileme ale apărării colective în contextul războiului din Ucraina / 101

Ioana Constantin-Bercean – Războiul care nu trebuie să înceapă. Consecințe geostrategice post “7 octombrie negru” / 113

RECENZII / 123

Iulian Măcreanu – François Pernot: *Istoria războiului. Din Antichitate până mâine* / 125

AGENDA ȘTIINȚIFICĂ / 127

Participarea la reuniunea anuală a Rețelei Institutelor de Studii Strategice (*Network of European Strategic Studies Institutions – NESSI*), 19-21 septembrie, Hamburg (Germania) (Daniela Șişcanu, Sebastian Blidaru) / 129

Tehnoredactor: Maria Dumitru

B. Nr. 37/13.12.2023/0691

TABLE OF CONTENTS

The International Order: Cooperation vs Conflict

EUROPEAN SECURITY / 5

Alexandru Lucinescu – From European Confederation to European Political Community: how Mitterrand's failure could enable Macron to succeed / 7

Darie Dașu – Economic integration and the problem of preventing armed conflicts. The case of Russia / 20

Milovan Subotić, Igor Pejić – Extremism as a Security Factor in the Western Balkans / 27

Vlad Gheorghită – Cohesion of the Visegrad Group: Russia and the limits of cooperation / 37

Silviu Petre – About the opportunity of founding a museum of geopolitics / 49

Daniela Șîșcanu – The impact of the war in Ukraine on the situation in the Republic of Moldova / 60

INTERNATIONAL SECURITY / 67

Sebastian Blidaru – The Black Sea and the new international environment / 69

Rareș-Gabriel Bercaru – Strategic narratives of the Russian political discourse during the armed conflict in Ukraine / 82

Andreea Tudor – Security Dilemma: Can Minilateralism Represent a New Form of Security and Defence Cooperation? / 92

Șerban F. Cioculescu – Challenges and dilemmas of collective defence in the context of the war in Ukraine / 101

Ioana Constantin-Bercean – The war that must not begin. Post “Black October 7” geostrategic consequences / 113

BOOK REVIEWS / 123

Iulian Măcreanu – François Pernot: “History of the war. From Antiquity to Tomorrow” / 125

SCIENTIFIC AGENDA / 127

The participation in the annual meeting of the Network of European Strategic Studies Institutions (NESSI), September 19-21, Hamburg (Germany) (Daniela Șîșcanu, Sebastian Blidaru) / 129

SECURITATE EUROPEANĂ

From European Confederation to European Political Community: how Mitterrand's failure could enable Macron to succeed

Ph.D. Alexandru LUCINESCU

ABSTRACT

In 2022 Emmanuel Macron put forward the European Political Community as an initiative designed to advance European integration at a moment when he considered that enlargement of the European Union was not feasible in the short-term. His proposal generated favourable attitudes but also criticism and drew the attention of experts who produced a literature where both the merits and weaknesses of the European Political Community have been appraised. In conducting the assessment of its deficiencies, experts often compared them with causes that determined the failure of another project aiming at fostering European integration, the European Confederation, that François Mitterrand launched at the end of 1989. Taking this comparison as its starting point, the article considers if failure factors for the European Confederation that experts do not connect to the European Political Community because they think them as unimportant for the success of the EPC or simply because they do not identify them as having caused the defeat of the EC, could generate a similar effect on Macron's initiative. The article concludes that all key elements that contributed to the defeat of the European Confederation maintain their relevancy for the success of the European Political Community and suggests solutions to prevent Macron's initiative from failing for the same reasons.

Keywords: European Political Community, European Confederation, Emmanuel Macron, François Mitterrand, European Union, enlargement

Alexandru Lucinescu (PhD in Intelligence and national security) is a senior researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History.

Introduction

The European Political Community (EPC), initiated in 2022 by the President of France, the centrist Emmanuel Macron, and whose participants have so far met in three summits (Prague, Bulboaca, Granada), is usually compared with the European Confederation (EC) that had been proposed in 1989 by his predecessor, the socialist François Mitterrand, but which failed to continue its existence after the 1991 gathering in Prague intended to represent its official launching. The parallel between the two projects have been drawn by experts

who pointed out causes that led to the collapse of the EC and who considered the relevance of some of them for the EPC, but the similarities between the two French proposals provide a justification for deepening their comparative analysis in terms of common failure factors. Accordingly, the article is structured into six sections with the first one containing the research design and the other ones considering the viability as potential causes for the failure of EPC of factors that the EC collapse depended on, namely points of divergence between France and Germany, reservations on the part of the United States, overlap with pre-existing

regional organizations, concerns for negative implications on national sovereignty, and membership of the Soviet Union/Russian Federation.

1. Research design

In a discourse at the European Parliament from 9 May 2022, Macron introduced the idea of establishing an European organization, designated as the EPC, in response to the problem of the European Union (EU) accession of Ukraine and of other aspiring countries such as Moldova and Georgia¹, an issue which had become more pressing as these countries had recently applied for EU membership². Macron made clear that these countries would be able to join the EU most probably only after some decades and that this fact must be openly said to them in the spirit of a sincere relationship. To artificially speed up this process, he then argued, would only come at the expense of pushing back the achievements of integration among EU members because it certainly implied giving up the high standards operating therein. Macron equally indicated that integration among EU members had to be deepened by means of a comprehensive reform of the Lisbon Treaty carried out before the next enlargement of the EU took place. Consequently, the French president suggested that, until Ukraine, Moldova and Georgia would join the EU, their membership in the EPC would enable them to be closely linked to Europe. In his view, the EPC was opened to all European democratic states adhering to the most important values of the EU, which meant that every EU member state could be part of it as well as states aiming to acquire the status of EU member, states which were not seeking for EU membership and the United Kingdom; the membership of the Russian Federation was explicitly ruled out.

Emmanuel Macron indicated in his address that the EPC represented the revival in a different historical context of the unsuccessful initiative of Francois Mitterrand to establish the EC in the form of an organization designed to bring Europe together after the fall of the Iron

Curtain in 1989. Macron appreciated that Mitterrand's failure was the result of his proposal being visionary for that period and providing membership to the Soviet Union despite concerns voiced by its former satellite states.

The connection established by Emmanuel Macron between the EPC and the EC is acknowledged by numerous authors, with some of them simply mentioning the ancestry of the EPC³, while others indicating reasons leading up to the EC's failure or asserting the EPC's prospects for success from the viewpoint of what caused the defeat of the EC. As causes, which various authors do not discuss in connection with EPC, of the unsuccessful attempt made by Mitterrand to establish the EC are mentioned the divergence between France and Germany, the unfavourable attitude on the part of the United States, the possibility of partial overlapping between EC, on one hand, and Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) and the Council of Europe, on the other hand⁴. The perception of potential EC members that they are offered an alternative to European Economic Community (EEC) accession is considered another factor that undermined Mitterrand's project and which, if replicated under present circumstances, would have a similar effect on EPC⁵. The discontent of prospective EC members with EC membership being extended to the Soviet Union is considered to have equally contributed to the defeat of Mitterrand's initiative and it is argued that, at present, the participation of the Russian Federation in EPC would be unacceptable if the project is to succeed⁶.

The fact that states desiring to join the EU voiced their reservations about the possible detrimental effects that membership in EPC could have on achieving this objective⁷ has facilitated the association with similar attitudes expressed back in the 1990s by former communist states looking for EEC membership. Thus, reacting to Macron's discourse, the Ukrainian president, Volodymyr Zelensky, stated that EPC should not serve the purpose of maintaining Ukraine outside the European Union⁸ and the foreign minister of Ukraine, Dmytro Kuleba, argued that EPC must not be used as an alternative to EU membership and that, if this

would be its real purpose, his country would not take part in it⁹. The countries from Western Balkans and Türkiye equally expressed concerns about EPC becoming an alternative for their admission to the EU¹⁰ with the prime minister of North Macedonia, Dimitar Kovačevski, saying during the EU-Western Balkans summit from June 2023 that EPC “should not and must not be a substitute for full European Union membership”¹¹.

Equally, given that Macron himself indicated that providing EPC membership to the Russian Federation would have the same undermining effect on his initiative as the inclusion of the Soviet Union in the EC had on Mitterrand’s project, it was natural for experts to remark the similarities in this respect between the two proposals.

However, the mere fact that other causes mentioned in the reviewed literature as contributing to the failure of the EC are not considered significant for the EPC does not provide a concluding argument against their relevancy for the EPC. Equally, the results of the literature review do not preclude the possibility that another failure factor for the EC which is not mentioned therein, namely the concerns for negative implications on national sovereignty voiced by prospective members of the EC, could have the same effect on the EPC.

Therefore, this article aims to investigate if the future of the EPC could be compromised by the same causes, of course, adapted to the current context, which determined the failure of the EC. More exactly, because both the perception that EPC/EC membership is designed to replace EU/EEC membership and the rejection of the Russian Federation/Soviet Union membership in EPC/EC are already considered common failure factors, the article examines if this characterization could be extended upon the remaining factors that compromised Mitterrand’s project.

Even if currently the EPC membership of the Russian Federation cannot be argued for without compromising the support built around this initiative, it could be contemplated, as it has already been by various experts¹², the possibility of its accession after a profound change in political leadership that would ini-

tiate an authentic process of democratization and a full alignment with international law of its foreign policy. In this hypothetical scenario, one could ask if Macron proposed inviting the Russian Federation to join the EPC would his initiative still have the same devastating effect on the EPC that it had on EC. Consequently, the article will also investigate if the rejection of the EC membership of the Soviet Union will continue to be a common failure factor in case the Russian Federation, following a change of leadership, will prove a genuine commitment to democratic reforms.

If it is demonstrated that more failure factors of the EC than those already linked with the EPC could affect its success, then the article will fill an important gap in the literature on the EPC and thus will enable a better understanding of Macron’s proposal, will highlight elements of continuity in the way the European integration is pursued in the foreign policy of France, and will contribute to the formulation of more adequate solutions to ensure the long-term viability of the EPC.

According to the methodological approach followed in this article, each cause that led to the demise of the EC is discussed in a dedicated section where it is first described in the context of Mitterrand’s initiative, then its relevancy for the EPC is assessed and finally, some suggestions for preventing it from affecting the EPC are mentioned. The investigation makes use of both primary and secondary sources, the latter including press conferences and speeches of incumbent and former high-ranking politicians, an interview with a former Secretary General of the Council of Europe, data from the official website of EU and national institutions, documents of international organizations. The secondary sources are represented mainly by articles authored by French officials that have been directly involved in the negotiations for establishing the CE, articles and opinions by academics, think-tanks experts, experts from national and EU institutions, and foreign policy journalists. The research conducted in this article is of qualitative type and it is based on the interrelated research methods of case study, applied to both EC and EPC, and comparative analysis, used in connection with these two cases¹³.

2. Points of divergence between France and Germany

When, in December 1989, Mitterrand unveiled his plans for setting up the EC, he took Helmut Kohl by surprise and his unwillingness to consult him in advance on this highly important project was read as a reply to the similar approach that Kohl had followed a month earlier when he announced his ten points plan for the reunification of Germany¹⁴. The launching of the project took place at a moment when the relationship between the two countries was strained as a result of the acceleration of the German reunification, a process which worried Mitterrand because it could undermine the prominence of France in Europe, including in its Eastern part were, beginning with 1988, France started to exert influence¹⁵. Mitterrand anticipated the revival of the Mitteleuropa project that traditionally framed the German policy of gaining ascendancy over Eastern Europe and he considered that directing relations between members of the European Communities and former communist states through the EC rather than on a bilateral basis would prevent a competition in that area between France and Germany¹⁶. The desire to limit the German influence therein prompted Mitterrand to prefer Czechoslovakia as partner for promoting the EC and to avoid a too close association of Germany with this initiative¹⁷, a move that was not welcomed by Kohl. In order to consolidate its ties with Central Europe and counter the involvement of France beyond the former Iron Curtain, Germany, in sharp contrast with France, gave its support for a rapid accession to the EEC of Hungary, Poland and Czechoslovakia¹⁸. For the same reasons, despite its initial approval of Mitterrand's project, Germany ended up being opposed to it and supporting instead the role of NATO and CSCE in ending the divisions created by the Cold War; the hosting by Germany, just days after the gathering in Prague designed to bring out the EC, of the first meeting of the CSCE Council of Ministers where the decision to strengthen the CSCE second dimension of security was taken¹⁹, plainly proved the perception that the Mitterrandian

design did not advance its foreign policy objectives.

Just as Mitterrand did not consult Kohl prior to publicly announcing his proposal for the EC, nor did Macron conferred with Olaf Scholtz about the EPC before advocating for its establishment²⁰. Moreover, in what seems to be an attempt to retrace the path followed by Mitterrand, he supported the joint organization in Prague by France and the Czech Republic of the first summit of the EPC and did not attribute a prominent role to Germany in setting up his initiative; the fact that Germany has not yet offered to host an EPC summit could be said to reflect Macron's reluctance to associate Germany too closely with his initiative. It is also relevant that Germany does not support the turning of the EPC into a regional organization on grounds that countries from outside the EU were already participating in existing organizations (Council of Europe, OSCE, OECD, Eastern Partnership, European Economic Area, NATO)²¹, an attitude reminding of its opposition to such a status be granted to the EC. Also, as Germany distanced itself from France in the 1990s by strongly encouraging Central European states to push for faster accession to the EEC, Germany is today far more favourable than France to accelerate the process of EU enlargement as follows from Scholtz expressing support for the reservations about the EPC formulated by countries from the Western Balkans, particularly North Macedonia, Albania and Serbia²². Given that Germany's support is highly relevant for the success of the EPC, it is important for France not to give Germany good reasons to consider, as it did in the case of the EC, that the initiative affects the far-reaching role it wants to play in Europe and interferes with its interest in an European area where it traditionally exerted influence and wants to preserve and extend it, including by providing support to states therein for EU membership, in the current case the Western Balkans, where France is also a leading actor²³. However, it could be said that the 2022 decision of France to accept the opening of EU accession negotiations with Albania and North Macedonia provided Germany with an argument in support of the idea that the EPC

would not entail a delay in EU membership for the states from Western Balkans.

3. Reservations on the part of the United States

In relation with the United States, Mitterrand followed the Gaullist tradition which considered that the decrease of the Soviet threat would necessarily reduce the involvement of the United States in Europe and thus would provide Europe with the autonomy it needed for rebuilding its unity²⁴. Consequently, he excluded both Canada and the United States from the EC on grounds that its aim was to achieve European unity by running cooperation programs in non-military fields²⁵. Mitterrand wanted the involvement of the United States in Europe to be only a military one consisting of counterbalancing the still powerful Soviet Union which, in his view, could at any time restore by force its control over Eastern Europe²⁶; this role, he argued, had to be played by the United States within the framework of the functions performed by CSCE²⁷.

Contrary to Mitterrand's expectations, the Bush administration, by advancing what became known as Backer's doctrine, clearly indicated at the beginning of December 1989 that the United States were committed to remain engaged in Europe and that its involvement would not be limited to military aspects but would also necessarily include all aspects covered by the second dimension of CSCE; consequently, the United States aimed at relying on a reformed CSCE and especially on NATO for shaping the transformations Europe was going through²⁸. Despite the role that the United States wanted to play in Europe, Mitterrand did not change his view on EC membership and began to conceive his project as a means of limiting the American influence on European affairs²⁹. For these reasons, the United States considered that the EC was undermining its transatlantic interests and started to counter it. Thus, the Bush administration conducted a major diplomatic campaign in Eastern Europe to persuade states therein that the French initiative was actually designed to prevent them

from joining the EEC and that it was to their advantage to push for a rapid accession to it³⁰. Equally, the United States used their influence to determine former communist states to support the enhancement of CSCE and, especially in the case of Poland and Czechoslovakia, to pursue NATO membership³¹. The United States made use of its leverage on Germany too for it to endorse the consolidation of CSCE at the expense of the EC³². Another strategy adopted by the United States was to induce Mitterrand to accept their membership in the EC and therefore such a demand began to be increasingly voiced by Eastern European states and Germany³³; however, all that could be finally achieved was for some American personalities to be invited to the Prague gathering of³⁴ and an agreement to be reached on establishing connections between the United States and the EC³⁵. It is telling of the importance that former communist states attached to the participation of the United States in the EC that, at the end of the Prague gathering, the president of Czechoslovakia, Vaclav Havel, who co-hosted it with Mitterrand, concluded that the projected organization would be marred by the exclusion of the United States³⁶. It is indicative of the rejection by the United States of Mitterrand's project the fact that, only a few days away from the Prague gathering, James Backer stated in Berlin that the United States had to be an important actor in the Western engagement with Eastern Europe and that this process should take place within the Euro-Atlantic community and be conducted through already existing regional organizations³⁷.

It is to be observed that the EPC, just like the EC, does not include Canada and the United States and that, unlike in the case of the former initiative, no representative of these states attended any of its summits. Moreover, Macron differs from Mitterrand because he did not even express the intention to develop ties between the United States and the European Political Confederation. As for the attitude of the United States towards Macron's initiative, one could identify similarities with how it reacted to the project advanced by Mitterrand, given that the United States have been rather reserved about the EPC³⁸ and taking into account that they could read it as another

er attempt to counter the influence of NATO at a moment when the aggression of the Russian Federation substantially increased the relevance of the Alliance³⁹. It is also a common feature of these two projects that potential members of them requested the participation of the United States. Thus, Poland put forward such an opinion on grounds that it would significantly increase the relevancy of EPC in the context of the Russian aggression⁴⁰. If we add the fact that the United States are deeply engaged in supporting Ukraine and in providing security for Europe, which means that its transatlantic involvement could be said to be even higher than back in 1990, it is possible that the reception of the EPC across the Atlantic would grow unfavourable.

The inclusion of defence matters within the scope of the EPC⁴¹ and the recent recommendation of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform for the conclusion in the EPC framework of a mixed treaty on defence bringing together EU alongside its members and states without EU membership⁴² represent further contributing factors to both an unfavourable perception on the part of the United States and an increased pressure from EPC participants for providing EPC membership to the United States, two factors that could be regarded as interconnected. Given that these matters were not covered by the EC, it is possible for the involvement of the United States in the EPC to be a more pressing issue than was the case of the EC.

Because, as in the case of EC, it cannot be said that the support on the part of the United States is irrelevant, the French president should consider ways to involve the United States in the ongoing project.

4. Overlap with pre-existing regional organizations

Germany, the United Kingdom and the former communist states opposed the institutionalisation of the EC also on grounds that it would duplicate functions already performed by CSCE and the Council of Europe⁴³; in line with this argument, Germany wanted the pro-

jected confederation to be included as an economic agency within the second dimension of CSCE as a means of strengthening this organization⁴⁴. Mitterrand was well aware that the topics covered by CSCE corresponded to those ones that the EC was supposed to handle but he considered that the cooperation within the CSCE framework, given the presence therein of the United States and Canada, would not be genuinely European and, consequently, would not serve well the purpose of rebuilding European unity⁴⁵. Therefore, Mitterrand considered that the EC, by not being concerned with the military aspects of security which were to remain under the scope of CSCE, would be distinct from it⁴⁶; in fact, what Mitterrand aimed at was narrowing the area of CSCE responsibilities and replacing it with the EC in matters that he regarded as exclusively European.

Mitterrand insisted on turning the EC into a regional organization enjoying legal status and disposing of an institutional framework made up of a Council, bringing together the heads of states and governments, of a structure enabling regular meetings among foreign ministers, of a Parliamentary Assembly, and of a permanent Secretariat⁴⁷. Despite intense diplomatic efforts made by France, the idea of institutionalising the EC was not widely shared at the Prague gathering, with German and British participants being among the most vocal opponents to it⁴⁸. Finally, not even a small-scale secretariat of the confederation, that Czechoslovak authorities offered to host in Prague, could be established⁴⁹.

The parallel between the two initiatives is supported by the fact that, up to this moment, Macron was unable to persuade states involved in the EPC to agree on its status as a regional organization and thus to provide it with its own institutional framework. As mentioned above, Olaf Scholz, considering that the existing organizations were sufficient, rejected the possibility of the EPC becoming an organization, an opinion that Liz Truss, the newly appointed prime minister of the United Kingdom at the time of the launching of CPE, shared for the same reasons⁵⁰ and which was equally expressed by the Czech prime minister Petr Fiala who hosted the first EPC summit⁵¹. The lack of support for Macron's intention to create from

EPC a regional organization was apparent in all three EPC summits that have taken place so far given that no outcome document was released and that the official presentation of each of them mentioned that the EPC represented only a platform for political cooperation which was not meant to substitute any organization; however, according to the official presentation of the summits, it was not completely ruled out the possibility for the EPC to become at some point an organization⁵², but, since such a development is situated at an unspecified time in the future, it currently seems quite unlikely. The mere reference to this possibility should not give rise to high expectations given that the establishment of the EC secretariat seemed probable but finally, it was not realized. However, this process could benefit from the recommendation to provide the EPC with a strong institutional basis that was recently made by the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform⁵³.

Macron is thus confronted with the same contention that Mitterrand previously faced, namely that existing organizations already fulfil the tasks to be entrusted to the projected organization, so that he could follow his predecessor in suggesting for some functions performed by a pre-existing organization to be assumed and even improved by the EPC. In the defence area he could argue that EPC does not intersect with NATO and the EU given that defence aspects covered by the EPC do not include a mutual defence clause or collective security guarantees⁵⁴. However, taking into consideration that, as previously mentioned, experts consider it necessary for commitments of this type to be assumed in the future by the EPC, Macron's initiative would tend to become more similar to these organizations.

5. Concerns for negative implications on national sovereignty

When he launched his initiative, in 1989, Mitterrand indicated that he conceived the EC as an European organization, an idea that was consistent with the fact that in international law an international organization represents

the most complex and advanced form of confederation⁵⁵, but which generated confusion among potential members of it because they perceived confederation as an ambiguous concept within the framework of the proposal advanced by Mitterrand. According to Catherine Lalumière, who back then was the Secretary General of the Council of Europe, the defeat of the project sponsored by Mitterrand contributed to their concern that a confederation was intended to lead up to a federation, namely a political construction bearing resemblance to the Swiss Confederation, with the result that the sovereignty of its members would be diminished in exchange for granting more authority to the central body governing it⁵⁶. This perception significantly contributed to the parallel drawn between the EC and the German Confederation proposed by the German chancellor in his famous ten points speech from 28 November 1989, given that there he argued that the reunification of Germany implied the creation of a German confederation, bringing together the two German states, that would later be turned into a federation⁵⁷. It can be maintained that the concerns about the effects of the EC on national sovereignty partly fuelled the resistance to turning it into an organization.

The ambiguity surrounding the meaning of the term *confederation* was purposeful because Mitterrand wanted to avoid premature criticism of his plans by giving too many details from the outset⁵⁸, but this strategy proved deficient because it generated reservations and thus had a negative impact on the acceptance of the initiative. Later, in an attempt to win support for the initiative, the French officials made clear that it was not intended to be a supranational organization so that it entailed no potential adverse effects on national sovereignty⁵⁹. At the Prague summit the very concept of confederation had few supporters which forced Mitterrand to even suggest its removal from the name of the organization⁶⁰.

Like Mitterrand, Macron did not indicate what the term *community* stood for and the lack of precision on its meaning could be considered as a replication of the strategy followed by the former French president. But, given the preference expressed by Liz Truss for the

name of the EPC to be changed into European Political Forum in order to avoid any connections with European Communities and thus with specific supranational constraints associated with them⁶¹, it seems that Macron, similar to his predecessor, faces the same concerns for the consequence on national sovereignty entailed by membership in it. As in the case of the EPC, it can be maintained that opposition towards the EPC becoming an organization is partly motivated by the desire to protect national sovereignty.

Therefore, to maintain support for his initiative, Macron should take into consideration the potential negative impact of *community* being insufficiently clarified and take necessary steps to develop a common understanding of it which meets national concerns.

6. Membership of the Soviet Union/ Russian Federation

The perseverance with which Mitterrand pursued the inclusion of the Soviet Union in the EC⁶² was grounded in his conviction that refusing its membership would undermine the building of European unity. One reason for holding this view was the legacy of de Gaulle for whom Europe, extending from the Atlantic to the Urals⁶³, necessarily included the Soviet Union. In line with this idea, Mitterrand considered that the presence of the Soviet Union in his pan-European project would provide an adequate framework for developing the sense of common identity, which Gorbachev promoted by means of common European home initiative⁶⁴, and thus for supporting the democratic transformations the Soviet Union was experiencing and for preventing its dissolution⁶⁵. Mitterrand invited the Soviet Union to join the EC equally because he was convinced that, if left outside, it would read the initiative as being directed against it⁶⁶ and, consequently, would be more willing to violently suppress the democratic changes in Eastern Europe. Moreover, by bringing the Soviet Union into the confederation, Mitterrand desired to dispose of a formal context for handling without the United States the relationship of the Soviet

Union with its former satellite states as well as with Western European ones⁶⁷. The former communist states have been very hostile to the prospect of sharing membership in EPC with the Soviet Union, from whose influence they wanted to be safeguarded, and therefore all arguments put forward by Mitterrand failed to convince them⁶⁸.

The participation of the Russian Federation in EPC is completely unacceptable under current circumstances when it wages a war of aggression against Ukraine and any insistence on the part of Macron to include it in this format of cooperation would have undoubtedly led to the failure of the project. However, in case the Russian Federation ceases its aggression and, under new political leadership, would fully comply with international law and engage in an extensive process of democratization, Macron could be tempted, taking into consideration the Gaullist tradition which underpins both his and Mitterrand's projects⁶⁹, to have towards the Russian Federation an approach similar to the one Mitterrand followed in relation to the Soviet Union under the reforming leadership of Gorbachev, namely to ask for the Russian Federation to be invited to take part in the EPC. His motivation will probably resemble that of Mitterrand because Macron could aim at supporting the Russian Federation in its transition towards democracy, at maintaining its unity, and at firmly anchoring it in European values to prevent the recurrence of aggression in Europe; the absence of the United States from the EPC could be for Macron, as it was for Mitterrand in the case of the EC, an incentive for advocating the membership of the Russian Federation. The strong opposition of former communist states that Mitterrand was confronted with on the issue of the Soviet Union's membership in the EC could anticipate a similar reaction on their part if Macron proposes that the Russian Federation become a member of the EPC. Such an attitude on their side is to be expected because they manifested it at the end of the Cold War in response to the longstanding Soviet oppression and it is unlikely for them to react differently after the war of aggression led by the Russian Federation. Therefore, in the event that the Russian Federation will undergo such major transfor-

mations, Macron should consider that pressing for the Russian Federation to be invited to join the EPC could weaken the latter and even endanger its existence.

Conclusions

Albeit the literature on the EPC indicates that the membership of the Soviet Union/Russian Federation and the concern of states seeking EEC/EU accession that their chances to acquire it would be significantly diminished are the only two causes for the failure of the EC which could equally determine the EPC to collapse, the article unveiled that four more such causes could undermine Macron's initiative: points of divergence between France and Germany, reservations on the part of the United States, overlap with pre-existing regional organizations and concerns for negative implications on national sovereignty. Moreover, arguments have been provided in support of the idea that the membership of the Russian Federation affects the EPC not only under the present circumstances, as mentioned in the literature, but also in the hypothetical case when the Russian Federation, under a reformist leadership, would firmly embark on the road of democracy which means that the EC and the EPC share another failure factor. It follows that all key factors determining the failure of the EC maintain their relevancy for the EPC despite the two initiatives being separated by 33 years, being advanced by presidents occupying different places in the French political spectrum and corresponding to distinct historical periods. The similarities in terms of failure factors reflect the similarity of the two initiatives - which Macron emphasised in his discourse from 9 May 2022 and by means of organizing in Prague the first EPC summit - and, consequently, elements of continuity in the way European integration is conducted by France.

Considered from this perspective, the attitude of Germany towards both the CE and the EPC corresponds to the fact that Macron, like Mitterrand, avoided to closely associating it with their projects in an attempt to enhance the relevance of France in the process of Eu-

ropean integration where Germany equally wanted and was able to play a significant role. Bearing in mind the negative consequences that this approach had on the EC, the support of Germany is indispensable for the success of the EPC so a balance should be struck between the interests of both countries by giving a more visible role to Germany within the framework of the EPC.

The exclusion of the United States that Mitterrand and Macron operated express the shared Gaullist tradition that European integration should be conducted outside the American influence, but the adverse impact that resulted for the EC from this decision and the current dissatisfaction on the part of the United States and the demands from EPC participants that the United States join the EPC are relevant indicators that the United States should be involved in the EPC in order to increase its chances of succeeding; keeping out the United States is even more detrimental in the case of EPC as it, unlike the EC, encompasses defence matters which are highly relevant in the context of the aggression against Ukraine.

Another common denominator for Mitterrand and Macron is the preoccupation with turning their initiatives into regional organizations, an objective designed to increase the importance attached to them and whose achievement could even involve taking over functions performed by pre-existing regional organizations. Insisting on this objective made the EC less attractive and, given that it has equally little support among the EPC participants, the same could happen in the case of the EPC. To prevent this situation from recurring, the relationship between the EPC and the already existing regional organizations must be clarified to avoid an overlap of functions and, where it is inevitable, special consideration should be given to providing compelling arguments for the EPC being capable of better performing respective functions.

The names that Mitterrand and Macron gave to their initiatives allowed them to be read as involving a strong supranational component, an interpretation favoured by the traditional preference for this approach to the process of European integration. The dissatis-

faction with this way of conducting this process has been manifested in relation to the EC and contributed to its defeat and, because it was also voiced about the EPC and runs the risk of similar negative consequences, it has to be addressed by agreeing on what exactly EPC entails for national sovereignty.

Finally, as Mitterrand was anxious to include the Soviet Union in the EC in view of supporting the democratic reforms started by Gorbachev and the noninterventionist foreign policy he promoted, as well as for realising the vision of de Gaulle to unite the whole Europe, the Soviet Union included, Macron could be tempted for similar reasons to suggest that a democratically reformed Russian Federation join the EPC. But just as Mitterrand's openness towards the Soviet Union generated dissatisfaction among prospective EC members and largely led to its failure, a similar proposal advanced by Macron will most likely severely affect the EPC because the Russian aggression against Ukraine most probably made European states much more reticent about the Russian Federation than they were about the Soviet Union at the end of the Cold War.

It follows that Mitterrand and Macron faced quite the same difficulties in advancing their initiatives which proves the existence of certain lasting characteristics of both the foreign policy of France and the dynamics of the Euro-Atlantic area, and which, therefore, makes relevant to the evolution of European integration the past failures in building it.

Endnotes

¹ Speech by Emmanuel Macron at the closing ceremony of the Conference on the Future of Europe, 09 May 2022, <https://lv.ambafrance.org/Speech-by-Emmanuel-Macron-at-the-closing-ceremony-of-the-Conference-on-the-13.08.2023>.

² Ukraine applied for EU membership on 28 February 2022 (European Council, *Ukraine*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>, 04.08.2023), and Moldova and Georgia did the same on 3 March 2022 (European Council, *Moldova*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/moldova/>, 05.08.2023, European Council, *Georgia*, <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/georgia/>, 05.08.2023). All three countries were then waiting for the decision of the European Council on their candidate status.

³ Milena Mihajlović, *Communauté Politique Européenne. How can a 30-year-old idea help European integration*, 20 May 2022, <https://cep.org.rs/en/blog/communaute-politique-europeenne/>, 17.08.2023, Vişne Korkmaz, *Experts Respond: European Political Community | Opportunities and Limitations*, 09 October 2022, <https://www.setav.org/en/experts-respond-european-political-community-opportunities-and-limitations/>, 10.08.2023, Stanicek Branislav, *Beyond enlargement: European Political Community and enlargement policy reform*, 23 November 2022, [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2022\)739209](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2022)739209), 14.08.2023.

⁴ Alexandre Adam, *European Political Community: The Future of an Intuition*, 29 May 2023, <https://geopolitique.eu/en/2023/05/29/european-political-community-the-future-of-an-intuition/>, 14.08.2023, Ingrid Shikova, *European Political Community – revival of an unrealized idea for European confederation?*, pp. 110-112, *Journal Diplomacy*, nr. 29, 2023, pp. 109-117, https://bdi.bg/data/DJ/DJ_29.pdf, 16.08.2023.

⁵ Charles Grant, *Macron is serious about the 'European Political Community'*, 01 August 2022, [https://www.cer.eu/sites/default/files/insight CG_1.8.22.pdf](https://www.cer.eu/sites/default/files/insight	CG_1.8.22.pdf), 09.08.2023, Alexandre Adam, *op. cit.*; Ingrid Shikova, *op. cit.*, pp. 114-115, Alexander Conway, *The Potential Implications of a Proposed European Political Community (EPC)*, p. 4, October 2022, <https://www.iiea.com/publications/the-potential-implications-of-a-proposed-european-political-community-epc>, 12.06.2023, Michel Foucher, *À Prague, de l'échec confédéral à la Communauté politique européenne*, 30 September 2022, <https://legrandcontinent.eu/fr/2022/09/30/a-prague-de-lechec-confederal-a-la-communaute-politique-europeenne-4/>, 21.07.2023.

⁶ Jason C. Moyer, *Macron's 'European Political Community' Risks Two-Tiered European Union*, 03 October 2022, <https://www.wilsoncenter.org/article/macrons-european-political-community-risks-two-tiered-european-union>, 12.08.2023, Charles Grant, *op. cit.*

⁷ Jason C. Moyer, *op. cit.* See also Le Point, *Communauté politique européenne: « un message d'unité » pour Macron*, 06 October 2022, https://www.lepoint.fr/monde/communaute-politique-europeenne-un-message-d-unite-pour-macron-06-10-2022-2492760_24.php#11, 10.08.2023.

⁸ Philippe Ricard, *Ukraine wary of Macron's 'European political community' project*, 13 May 2022, https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/05/13/ukraine-wary-of-the-european-political-community-project_5983395_4.html, 09.08.2023.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Vişne Korkmaz, *op. cit.*

¹¹ France 24, *Is Macron's 'European Political Community' a realistic prospect?*, 26 June 2022, <https://www.france24.com/en/europe/20220626-is-macron-s-european-political-community-a-realistic-prospect>, 06.08.2023.

¹² As authors advancing such an opinion could be mentioned Ralf Roloff from the International Centre for Defence and Security (Estonia) and Florian Biber from the Centre for Southeast European Studies (University of Graz). See Caroline Raluca Gheţu, *Comunitatea Politică Europeană: oportunităţi şi provocări*, p.19, European In-

stitute of Romania, Working paper nr. 48, august 2023, <http://ier.gov.ro/actualitate/semnal-editorial-comunitate-politica-europeana-opportunitati-si-provocari/>, 02.09.2023.

¹³ On the relationship between case study and comparative analysis see Melinda C. Mills, *Comparative Analysis*, p. 100 in Lisa M. Given (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*, volumes 1&2, SAGE, London, 2008.

¹⁴ Roland, Dumas, *Un projet mort-né : la Confédération européenne*, p. 699, note 16, *Politique étrangère*, no. 3, 2001, pp. 687-703.

¹⁵ *Ibidem*, p. 699, Frédéric Bozo, *The Failure of a Grand Design: Mitterrand's European Confederation, 1989–1991*, p. 399, *Contemporary European History*, vol. 17, special issue 03, August 2008, pp. 391 – 412, Marie Moulin, *European Confederation. A much-maligned concept*, p. 2, Jacques Delors Institute, Policy Brief, June 2022, https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/dlm_uploads/2022/06/PB_220601-European-Confederation-a-much-maligned-concept_Moulin_EN.pdf, 21.07.2023.

¹⁶ Jean Musitelli, *François Mitterrand architecte de la Grande Europe: le projet de Confédération européenne (1990-1991)*, p. 21, *Revue internationale et stratégique*, no. 2 (no. 82), 2011, pp. 18 – 28, Christopher Pichonnier, *La Hongrie face au projet mitterrandien de confédération européenne*, p. 248, *Ot Kontinens*, no. 2014/1, 2016, pp. 241-260.

¹⁷ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 26.

¹⁸ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 407.

¹⁹ *Final Document of the First Meeting of the CSCE Council of Ministers*, Berlin, 19-20 June 1991, <https://www.osce.org/files/f/documents/5/1/40234.pdf>, 13.07.2023. In the Summary of conclusions it is “reaffirmed that co-operation in the fields of economy, science, technology and the environment remains an important pillar of the CSCE”. On this issue see Frédéric Bozo, *op. cit.*, pp. 410, 407.

²⁰ Charles Grant, *op. cit.*

²¹ *Speech by Federal Chancellor Olaf Scholz at the Charles University in Prague on Monday, 29 August 2022*, <https://www.bundesregierung.de/breg-en/news/scholz-speech-prague-charles-university-2080752>, 13.08.2023. Speaking after the Prague summit, Scholtz reiterated that the EPC should not be an institution but only a forum bringing together on a regular basis the heads of states and government (Alexandra Brzozowski, *For the European Political Community, meeting is the message*, 07 October 2023, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/for-the-european-political-community-meeting-is-the-message/>, 10.08.2023).

²² Charles Grant, *op. cit.*, France 24, *op. cit.*

²³ On German influence in the Balkans see Fotis Mavromatidis, Jeremy Leaman, *German Influence in the Western Balkans: Hegemony by Design or by Default*, *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, vol. 16, nr. 1, pp. 5-29, Antonia Colibășanu, *Germany: Keeping an eye on the Balkans*, 29 November 2017, *Geopolitical Futures*, <https://geopoliticalfutures.com/germany-keeping-eye-balkans>, 12. 07.2023. See also Philip Oltermann, *Germany's Scholz backs more Balkan states joining*

EU, 14 December 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/dec/14/germany-scholz-backs-more-balkan-states-joining-eu-bosnia>, 07.06.2023. As a clear example of the support provided by Germany to Western Balkan states in their quest for joining the European Union, one could indicate the Berlin Process that began to operate in 2014 and whose last summit took place in October 2023 (*The Berlin Process in Tirana in 2023*, <https://www.berlin-process.de/>, 20.10.2023).

²⁴ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 412, Christopher Pichonnier, *op. cit.*, pp. 245-246.

²⁵ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 22, Roland, Dumas, *op. cit.*, p. 694. See also *Conférence de presse de M. François Mitterrand, Président de la République, sur l'ouverture de la Hongrie à l'Europe, le problème des minorités, les relations franco-hongroises, notamment culturelles, et le socialisme démocratique européen*, Budapest, 19 January 1990, <https://www.vie-publique.fr/discours/141024-conference-de-presse-de-m-francois-mitterrand-president-de-la-republiq>, 13.08.2023.

²⁶ *Conférence de presse de M. François Mitterrand, Président de la République, sur l'ouverture de la Hongrie à l'Europe, le problème des minorités, les relations franco-hongroises, notamment culturelles, et le socialisme démocratique européen*, Roland Dumas, *op. cit.*, pp. 688-689.

²⁷ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 23, Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 407.

²⁸ James Backer, *A New Europe, A New Atlanticism: Architecture for a New Era*, 12 December 1989, <http://aei.pitt.edu/101501/1/1.pdf>, 14.07.2023. As Baker mentioned in his speech, George Bush, the then president of the United States, had emphasised that “The United States is and will remain a European power”. See also Roland Dumas, *op. cit.*, p. 688, Jean Musitelli, *op. cit.*, pp. 21-22, Michel Foucher, *op. cit.*

²⁹ Frédéric Bozo, *op. cit.*, pp. 398, 408.

³⁰ Roland Dumas, *op. cit.*, pp. 699, 700, 702, Frédéric Bozo, *op. cit.*, pp. 407, 411, Christopher Pichonnier, *op. cit.*, p. 258. In July 1991, Mitterrand complained to the Romanian prime minister Petre Roman that “The Americans lead a campaign against the Confederation” (Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 411). According to Dumas, by encouraging former communist states to press for a fast accession to European Economic Community, the United States, for which it represented an economic competitor, also aimed at weakening the ambitious process of integration then taking place within that community (Roland Dumas, *op. cit.*, p. 702). See also Michel Foucher, *op. cit.*

³¹ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 410.

³² Roland, Dumas, *op. cit.*, p. 699, Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 406.

³³ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 25, Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 399.

³⁴ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 25, Frédéric Bozo, *op. cit.*, pp. 404-405. It was Vaclav Havel who insisted for the invitation to be extended to American prominent persons.

³⁵ Roland Dumas, *op. cit.*, pp. 699-700.

³⁶ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 27.

³⁷ James Baker, *The Euro-Atlantic Architecture: From West to East*, p. 61, *Foreign Policy Bulletin*, vol. 2 (01), no. 61, 1991.

³⁸ Roger Cohen, *Macron's New Europe Debuts in the Shadow of War*, 06 October 2022, <https://www.nytimes.com/2022/10/06/world/europe/macron-european-political-community.html>, 24.08.2023.

³⁹ Michel Foucher, *op. cit.*

⁴⁰ Teona Giuashvili, *The European Political Community: a Forum in Search of a Role*, p. 4, Policy Papers Issue, no. 11, May 2023, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/75609/STG_PB_2023_11.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 16.08.2023.

⁴¹ European Council, *European Council meeting (23 and 24 June 2022) – Conclusions*, p. 1, 24 June 2022, <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>, 03.08.2023. See also *Déclaration de M. Emmanuel Macron, président de la République, sur le bilan de la présidence française du Conseil de l'Union européenne, à Bruxelles le 24 juin 2022*, <https://www.vie-publique.fr/discours/285642-emmanuel-macron-24062022-union-europeenne>, 04.08.2023. In his intervention at the press conference organized after the end of the Prague summit, Emmanuel Macron indicated that EPC was an adequate framework for addressing the issue of war among European states, the most dangerous legacy of European history (*Preliminary remarks by Emmanuel Macron*, 06 October 2022, <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20221006-meeting-of-the-european-political-community-october-2022/1369513-press-conference-part-3-20221006>, 05.07.2023).

⁴² Franco-German Working Group on EU Institutional Reform, *Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century*, p. 35, Paris-Berlin, 18 September 2023, <https://institutdelors.eu/en/publications/sailing-on-high-seas-reforming-and-enlarging-the-eu-for-the-21st-century/>, 25.09.2023. See also *German-French working group of experts on EU institutional reforms*, 22 January 2023, <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/german-french-working-group-of-experts-on-eu-institutional-reforms/2574572>, 27.09.2023; this working group was established in January 2023 at the joint initiative of the ministries for foreign affairs of France and Germany. Other experts called for the EPC to provide security guaranties against aggression for participating states that do not belong to NATO or/and EU (Thierry Chopin, Lukáš Macek, Sébastien Maillard, *The European Political Community. A new anchoring to the European Union*, p. 5, May 2022, <https://institutdelors.eu/en/publications/la-communaute-politique-europeenne/>, 24.09.2023).

⁴³ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 405.

⁴⁴ Jean Musitelli, *op. cit.*, p. 25, Roland Dumas, *op. cit.*, p. 698. See also Le Monde, *Une rencontre entre ambassadeurs français et allemands en Europe de l'Est Paris et Bonn à la recherche d'une politique commune à l'Est*, 19 May 1991, https://www.lemonde.fr/archives/article/1991/05/19/une-rencontre-entre-ambassadeurs-francais-et-allemands-en-europe-de-l-est-paris-et-bonn-a-la-recherche-d-une-politique-commune-a-l-est_4157944_1819218.html, 17.08.2023.

⁴⁵ Roland, Dumas, *op. cit.*, p. 699.

⁴⁶ See on this point *Conférence de presse de M. François Mitterrand, Président de la République, sur l'ouverture*

de la Hongrie à l'Europe, le problème des minorités, les relations franco-hongroises, notamment culturelles, et le socialisme démocratique européen.

⁴⁷ Roland, Dumas, *op. cit.*, p. 694.

⁴⁸ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 409.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 411.

⁵⁰ Mujtaba Rahman, *The European Political Community is a big deal — for EU-UK relations*, 05 October 2022, <https://www.politico.eu/article/european-political-community-eu-uk-relations/>, 17.08.2023, Stefano Fella, *What is the European Political Community?*, 06 October 2022, <https://commonslibrary.parliament.uk/what-is-the-european-political-community/>, 18.08.2023.

⁵¹ *Opening remarks by Czech Prime Minister Fiala*, 06 October 2022, <https://newsroom.consilium.europa.eu/events/20221006-meeting-of-the-european-political-community-october-2022>, 12.08.2023.

⁵² For all the three summits it is used the same phrase: "This platform for political coordination does not replace any existing organisation, structure or process, and does not aim to create new ones at this stage". See *Meeting of the European Political Community*, 6 October 2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2022/10/06/>, 12.08.2023, *Meeting of the European Political Community*, 1 June 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2023/06/01/>, 12.08.2023, *Meeting of the European Political Community*, 5 October 2023, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2023/10/05/>, 11.10.2023.

⁵³ Franco-German Working Group on EU Institutional Reform, *op. cit.*, p. 35.

⁵⁴ Sissy Martinez, Mathieu Droin, *The European Political Community: A successful Test?*, Center for Strategic and International Studies (CSIS), 11 October 2022 *apud* Caroline Raluca Ghețu, *op. cit.*, p.17. See also Peter Jurkovic, *The European Political Community*, 01 June 2023, <https://ukandeu.ac.uk/explainers/the-european-political-community/>, 10.08.2023.

⁵⁵ Andrew Glencross, *Federation and Confederation*, pp. 576- 577 in George Thomas Kurian (ed.), *Encyclopedia of Political Science*, Washington D.C. CQ Press, 2011.

⁵⁶ *Interview with Catherine Lalumière: the European Confederation according to François Mitterrand* (Paris, 17 May 2006), https://www.cvce.eu/en/obj/interview_with_catherine_lalumiere_the_european_confederation_according_to_francois_mitterrand_paris_17_may_2006-en-4636361b-399c-4756-8d27-b9818623e321.html, 22.07.2023.

⁵⁷ The German Historical Institute Washington, *Helmut Kohl's Ten-Point Plan for German Unity* (November 28, 1989), https://ghdi.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=116, 14.07.2023. The similarity between the two confederations was the object of a question addressed at the press conference from 4 January 1990 attended by both Mitterrand and Kohl (See *Conférence de presse conjointe de M. François Mitterrand, Président de la République et de M. Helmut Kohl, Chancelier de RFA à la suite de leur rencontre informelle, notamment sur le renforcement de la CEE face à la perspective d'élargissement de l'Europe aux pays de l'Est et sur le problème de la réunification de l'Alle-*

magne, *Latché le 4 janvier 1990*, <https://www.vie-publique.fr/discours/139616-conference-de-presse-conjointe-de-m-francois-mitterrand-president-de-l>, 15.08.2023).

⁵⁸ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 400.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 402.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 410.

⁶¹ Mujtaba Rahman, *op. cit.*, Stefano Fella, *op. cit.*

⁶² Roland Dumas, *op. cit.*, p. 698.

⁶³ Christopher Pichonnier, *op. cit.*, p. 246.

⁶⁴ On this project put forward by the Soviet leader see *Address given by Mikhail Gorbachev to the Council of Europe* (6 July 1989), https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/20/4c021687-98f9-4727-9e8b-836e0bc1f6fb/publishable_en.pdf, 07.07.2023.

⁶⁵ Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 403.

⁶⁶ Roland Dumas, *op. cit.*, p. 697, Frédéric Bozo, *op. cit.*, p. 399, Christopher Pichonnier, *op. cit.*, p. 247.

⁶⁷ Roland Dumas, *op. cit.*, pp. 688, 703.

⁶⁸ Frédéric Bozo, *op. cit.*, pp. 309, 403, 405, Jean Musi-telli, *op. cit.*, p. 25, Roland Dumas, *op. cit.*, p. 698.

⁶⁹ For common elements between the visions of Macron and de Gaulle see Robert Zaretsky, *Macron Is Going Full De Gaulle*, 11 February 2019, <https://foreignpolicy.com/2019/02/11/macron-is-going-full-de-gaulle/>, 12.06.2023 and Eglantine Staunton, 'France is back': *Macron's European policy to rescue 'European civilisation' and the liberal international order*, p. 23, *Third World Quarterly*, vol. 43, nr. 1, 2022, pp. 18-34.

Integrarea economică și problema prevenirii conflictelor armate. Cazul Rusiei

Darie DAȘU

ABSTRACT

Europe - the source of the two world conflagrations of the last century, sought an effective solution to annihilate the determining factors of military conflicts between states and practiced economic and financial integration as a generator of prosperity, stability and peace. This theory worked until the end of the Cold War in the space of Western Europe. As a result, the European states extended the mechanisms of economic integration and cooperation eastward, with the belief that Pax Europaea would include the entire European geographical space, especially targeting Russia - an imperialist military power that was facing the frustrations caused by the defeat in the Cold War and the loss of influence global. Thus, Russia achieved economic prosperity, access to advanced technologies, as well as positions of influence in the European political and economic decision-making entities. However, it is Russia that invalidated the previously stated theory by invading Georgia, annexing Crimea and invading Ukraine. This article demonstrates the fact that Russia benefited economically from the desire for peace of the European states, but associated these efforts with a vulnerability of the democratic states, which it decided to take advantage of, in the effort to recover the status of a regional and global military power, capable of questioning the balance in international relations based on UN principles.

Keywords: Europe, Russia, Ukraine, economic integration, military power, invasion, democratic rules, vulnerabilities.

Darie Dașu holds a bachelor's degree in Political Sciences and a master's degree in International Conflict Analysis. He was involved in a two-decade-long cooperation in academic training with entities affiliated with NATO.

Introducere

După cel de-al Doilea Război Mondial, liderii Europei Occidentale au crezut că există un instrument care să împiedice un nou conflict dureros: integrarea și interdependența economică. Crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO), în baza Tratatului de la Paris din 1951, viza controlul comun al resurselor cruciale pentru reînarmare: fierul și cărbunele. Analiza se baza pe precedentul construirii unei armate incredibile de către Hitler, după ce acesta a capturat exact regiunile care i-au permis accesul la cele două resurse minerale. Ulterior, prosperitatea economică generată de această *Pax Europaea* a funcționat ca un catalizator pentru extinderea

interdependenței economice între statele europene. Pilonului reprezentat de Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO) i-au fost adăugați ulterior numeroși piloni care au construit Uniunea Europeană de astăzi, probabil cea mai integrată uniune de state independente din lume.

Constituirea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord i-a adăugat o nouă ranforsare fundației de cooperare europeană, prezumția că potențiale conflicte armate între state membre au fost prevenite prin mecanismele celor două organizații fiind larg acceptată. Deși Europa nu a fost scutită de conflicte după cea de-a doua conflagrație mondială (exemplificăm prin invadarea Ciprului de către Turcia în 1974, conflictele armate din Iugoslavia din pe-

rioada 1991-2001 și conflictul din Transnistria din 1992), acestea s-au derulat pe teritorii aflate în afara spațiului în care s-a instalat și dezvoltat economia bazată pe integrare, ceea ce ar putea reprezenta un argument solid în favoarea eficienței instrumentului interdependenței economice în prevenirea conflictului armat.

Ridicarea Cortinei de Fier și disoluția URSS a oferit Europei Occidentale șansa de a extinde *Pax Europaea* pe tot teritoriul geografic european, prin integrarea în Uniunea Europeană a majorității statelor satelit ale URSS, dar și a unor foste membre ale uniunii defuncte, re-devenite independente la începutul anilor '90 (statele baltice)¹. Mai mult decât atât, în diferite forme (spre exemplificare: Acordul de Asocieri UE-Moldova din 2014, inclusiv pe Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător), Europa a extins relațiile economice în măsuri diferite cu Rusia și cu fostele state membre ale URSS, atât din considerente pur economice, dar și cu convingerea că instrumentul interdependenței economice se va dovedi la fel de eficient în prevenirea conflictelor armate.

În prezentul articol, prin intermediul metodelor de cercetare cantitative și calitative și analizei istorice, va fi studiat cazul Rusiei. De asemenea, va fi expus cadrul general al conflictelor militare inițiate de Rusia, pentru a fi reliefată existența și influența factorilor clasici care contribuie la conflicte, cum ar fi deficitul de resurse, tensiunile etnice, disputele teritoriale sau diferențele ideologice.

Cazul Rusia: calcule greșite sau goana Europei după profit?

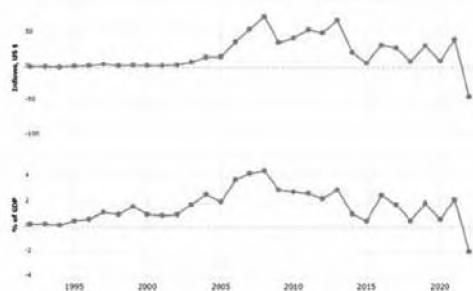
După dizolvarea Uniunii Sovietice în 1991, Rusia a suferit schimbări semnificative în relațiile sale economice cu Europa. Inițial, Rusia s-a confruntat cu numeroase provocări în tranziția de la o economie planificată centralizată la un sistem orientat spre piață. Cu toate acestea, a început treptat să se integreze cu economiile europene în diferite moduri. Rusia a manifestat interes pentru o integrare mai strânsă cu structurile economice europene. În 1994, a aderat la Acordul de Parteneriat și Cooperare cu Uniunea Europeană, cu pretinsul

scop „*de a facilita dialogul politic și cooperarea economică*”. Mai mult decât atât, au fost inițiate discuții cu privire la un potențial acord de liber schimb UE-Rusia. În același timp, în perioada scursă de la dezintegrarea URSS, UE s-a extins în foste țări sovietice (Estonia, Letonia, Lituania), precum și în foste state-satelit ale URSS (Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, România, Bulgaria).

În această perioadă, relațiile economice EU-Rusia au cunoscut un traseu sinuos, evidențiat prin identificarea a trei perioade cu parametri și tendințe distincte:

1. Tranziția post-sovietică (1991-2000): După prăbușirea Uniunii Sovietice, Rusia a renunțat la sistemul economic care i-a adus pierderea Războiului Rece și a adoptat, într-o manieră personalizată, principiile capitaliste. În această perioadă, relațiile comerciale și economice cu țările europene s-au extins pe măsură ce Rusia a căutat să se integreze în economia globală, în special prin exportul de hidrocarburi.

2. Expansiune și investiții (2000-2014): Prețurile ridicate ale petrolului au oferit Rusiei rate de creștere fără precedent ale PIB. Companiile europene au investit tot mai mult în Rusia, iar gigantul energetic rus Gazprom a devenit furnizor-cheie de gaze naturale, controlând sau influențând crucial piața energetică europeană și industriile europene mari consumatoare de hidrocarburi.

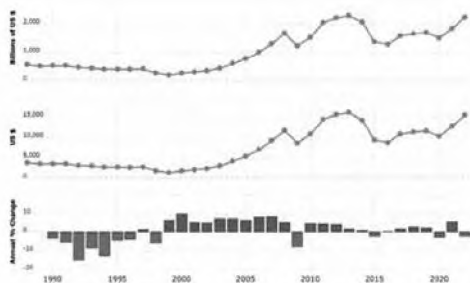

Valoarea investițiilor străine în Rusia în perioada 1992-2023, în miliarde USD și procent din PIB

Sursa: <https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/foreign-direct-investment> (platformă de date statistice financiare și economice globale), accesată la data de 08. 11. 2023

Graficul evidențiază o perioadă lungă de „platou” ulterior dezintegrării URSS până în

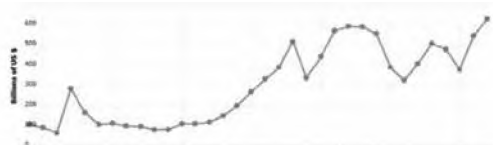
2005, apoi o perioadă de creștere semnificativă dar sinuoasă până la invadarea peninsulei Crimeea, o altă perioadă de creștere sinuoasă – inferioară net celei anterioare, urmată de o cădere abruptă după invadarea Ucrainei, ca rezultat al retragerii unui număr semnificativ de companii străine de pe piața rusă, precum și al sancțiunilor comerciale impuse Federației Ruse.

Creșterea economică a Rusiei în perioada 1990-2023

Sursa: Macrotrends LLC – platformă on-line de date statistice financiare și economice globale <https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/economic-growth-rate>, accesată la data de 08.11.2023

Graficul evidențiază scăderea PIB al Federației Ruse până la sfârșitul anilor '90, o creștere spectaculoasă după deschiderea economiei către investițiile străine până în anul 2008 – o scădere abruptă ca efect al crizei financiare globale, dar și al invadării Georgiei, urmate de o creștere mai temperată până la invadarea Crimeii – marcată de o scădere ca urmare a sancțiunilor aplicate de Occident, o altă perioadă de creștere diminuată până la invadarea Ucrainei, și în final doi ani de scădere întreruptă de un an excepțional de creștere – efect al exploziei prețului hidrocarburilor, de care Federația Rusă a beneficiat până la reorientarea Europei către surse alternative și la necesitatea de a vinde mult sub prețul pieței către China și India.

Exporturile Rusiei în Europa în perioada 1990-2023

Sursa: Macrotrends LLC, <https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/exports>, accesată la data de 08.11.2023

Graficul evidențiază sumele semnificative obținute de Rusia prin vânzarea de hidrocarburi, atât ca urmare a coordonării cu statele membre OPEC pentru optimizarea marjelor de profit prin controlul exercitat asupra majorității cantităților de hidrocarburi tranzacționate global, dar și ca urmare ale investițiilor rusești în extinderea și dezvoltarea rețelelor de conducte și obținerii unor poziții de forță în raport cu industriile europene mari consumatoare de hidrocarburi și cu companiile furnizoare de utilități.

3. Lupta cu dependența energetică și sancțiuni (2014-2023): dependența de hidrocarburile rusești a devenit o amenințare la adresa securității energetice europene, fapt care a generat eforturi de diversificare a surselor și rutelor de energie, unele țări europene căutând furnizori alternativi și dezvoltând accelerat surse de energie regenerabilă.

Între Rusia și statele membre ale UE au apărut tensiuni pe măsură ce Rusia a căutat să-și reafirme influența în țările vecine. Invadarea Georgiei (2008), precum și preocupările cu privire la principiile democratice și drepturile omului, au tensionat relațiile politice și au avut implicații majore asupra legăturilor comerciale. Aceste tensiuni s-au intensificat odată cu anexarea Crimeii în 2014. Ca răspuns la acțiunile Rusiei în Ucraina, UE și Statele Unite au impus sancțiuni economice Rusiei, vizând sectoare cheie precum finanțele, apărarea și energia. Rusia a ripostat cu contramăsuri, inclusiv interdicții de import pentru anumite mărfuri europene. Aceste măsuri au afectat în mod semnificativ fluxurile comerciale și de investiții. În ciuda tensiunilor politice, Europa a rămas angajată economic cu Rusia. Cooperația energetică, în special în sectorul gazelor naturale, a continuat cu dezvoltarea unor proiecte precum *Nord Stream* și *TurkStream*. Comerțul în alte sectoare, cum ar fi mașini, produse chimice și auto, a continuat și el, deși cu fluctuații datorate evoluțiilor politice. Mai mult, vizând resursa umană ieftină și bine pregătită, companiile europene de tehnologie s-au extins accelerat în Rusia, în timp ce companiile ruse au căutat parteneriate și investiții în Europa.

Invazia Ucrainei din 2022 a demonstrat însă că instrumentul cu care Europa spera

că va „pacifica” o Rusie dornică de răzbunare după umilința dezintegrării imperiului sovietic și a crizelor economice și financiare din anii '90, este de fapt o armă cu două tăișuri: Kremlinul a utilizat dependența Europei de hidrocarburile rusești, relativ ieftine și ușor accesibile, precum și numeroasele investiții majore ale companiilor occidentale în Rusia, devenite acum „ostatici economici”, pentru a bloca reacțiile de solidaritate cu Ucraina invadată. Cu alte cuvinte, dacă Europa a calculat că Rusia va renunța la pornirile militariste pentru a nu pune în pericol bunăstarea generată de investițiile străine și de masivele exporturi de hidrocarburi pe care se construia bugetul național, acest calcul s-a dovedit total eronat. Din contră, Kremlinul a evaluat că Occidentul nu își va periclita marjele de profit din afacerile rusești și nu va renunța la creșterea economică susținută de costurile reduse de producție prin achiziția de energie (relativ) ieftină și va prefera să se uite în altă parte, prefăcându-se că nu aude strigătele de ajutor ale Georgiei și Ucrainei.

Iar răspunsul statelor occidentale după războiul din Georgia și după invadarea Crimeii a fost cel prognozat de serviciile de informații ruse: Europa s-a prefăcut că nu vede, nu aude și mai ales că nu înțelege adevăratul pericol cu care se confruntă.

Astfel, la 21 martie 2014, premierul britanic – David Cameron, expunea extrem de plastic viziunea europeană în procesul dificil de luare a deciziilor privind sancțiunile care ar fi trebuit să convingă Kremlinul că a luat-o pe căi greșite: *“when you throw a punch you hurt your wrist”*² [când dai un pumn îți rănești încheietura – traducerea autorului]. Astfel, Europa a decis că invadarea și anexarea Crimeii necesită doar ‘sancțiuni de nivel doi’³: blocări de vize, înghețarea unor bunuri și „o palmă politică” (suspendarea întâlnirilor G8, suspendarea întâlnirilor bilaterale și oprirea negocierilor de aderare a Rusiei la OECD și la Agenția Internațională a Energiei). Însă Europa a avut grijă să amenințe Rusia că adevăratele sancțiuni economice vor urma dacă aceasta va încerca să anexeze și alte teritorii în afara Crimeii. Ceea ce, dincolo de jargonul diplomatic, însemna cu claritate pentru oricine, că peninsula Crimeea a fost abandonată ca fiind o „ca-

uză pierdută”, în cel mai fericit caz un conflict înghețat similar celui din Cipru, ceva ce *„trebuie să recunoaștem dar nu să și acceptăm”*⁴.

În fapt, Europa a consumat mai multă energie încercând să-și justifice lipsa de hotărâre (cel puțin în comparație cu reacția SUA) decât să pedepsească Rusia pentru ieșirea din regulile jocului. Iar principala scuză a constat în explicitarea frazei premierului Cameron în termeni tehnici: Europa va suferi și ea în urma sancțiunilor, deoarece blocarea fluxurilor financiare va afecta Londra, blocarea turismului va afecta Grecia și Cipru, iar blocarea achizițiilor de gaze va lăsa Europa Centrală și de Est în frig, tocmai ca urmare a interdependenței (în acest caz a se citi doar „dependenței”) economice și proximității geografice, spre deosebire de SUA.

Sancțiunile care au urmat invaziei Ucrainei din 2022 privind achizițiile de hidrocarburi din Rusia au avut însă un alt impact. Chiar dacă Ungaria și Austria blochează Europa în aplicarea acestor sancțiuni, și chiar dacă India și China au decis să profite de situația disperată a Rusiei pentru a achiziționa la prețuri infime hidrocarburile pe care Europa le cumpăra anterior la prețuri de câteva ori mai mari, iar entități din Turcia și Grecia ajută Rusia să dezvolte trasee alternative de export⁵, procentul

Sursa: REFINITIV Datastream Macroeconomic Analysis (platformă on-line de date statistice financiare și economice globale), grafic publicat în data de 23.04.2023 de The Economist - *Russia's economy can withstand a long war, but not a more intense one* <https://www.economist.com/briefing/2023/04/23/russias-economy-can-withstand-a-long-war-but-not-a-more-intense-one>, accesat la data de 02.11.2023

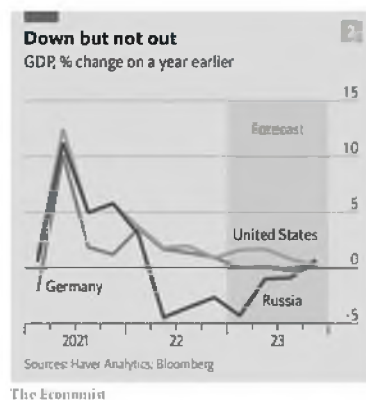
din PIB-ul Rusiei construit din aceste exporturi a scăzut dramatic, în timp ce cheltuielile de război s-au dublat sau chiar triplat. Pentru echilibrarea bugetului, calculat la valoarea dinaintea invaziei, nu la cel actual, Rusia trebuie să vândă aceeași cantitate de țiței la prețul de 100 USD / baril, iar Rusia vinde și la 45 USD / baril. Evoluția pieței demonstrează că Rusia este într-un deficit major în constituirea bugetului, accelerat și de faptul că aproape toate exporturile de armament – care anterior participau și ele la finanțarea pregătirii pentru conflict, au fost suspendate pentru a acoperi necesarul imens de echipamente militare de pe front.

Graficul cuprinde evoluția prețului de vânzare a petrolului rusesc (Urals), în raport cu cel american (Brent) în perioada care cuprinde pregătirile de invazie a Ucrainei și ulterior derulării acțiunilor militare, evidențiind faptul că Rusia a beneficiat inițial de pe urma creșterii temerilor privind existența unei crize de aprovizionare, însă fluxurile financiare asociate exporturilor de petrol s-au diminuat drastic pe măsură ce Europa a impus plafoane de preț și sancțiuni economico-financiare.

Cu toate acestea, Kremlinul a luat în calcul și eventualele acte de retorsiune economică generate de invadarea Ucrainei, constituind un fond suveran estimat la începutul anului 2022 la valoarea de 300 miliarde dolari⁶. Evaluarea sumelor rămase în acest fond după aproape 20 de luni de conflict este pur speculativă în acest moment, datorită opacității specifice regimului autocrat și necesității protejării informațiilor cu valoare de *intelligence* în conflict. În plus, pentru a finanța războiul, Kremlinul poate apela la bugetele marilor firme de stat⁷ pe care le controlează, cu riscul însă de a diminua drastic șansele de revenire economică post război.

Iar Occidentul continuă să finanțeze mașina de război rusească prin intermediul companiilor străine. Astfel, deși aproape jumătate din aceste companii și-au încheiat sau suspendat activitatea în Rusia, valoarea investițiilor străine în Rusia s-a diminuat cu doar 25%⁸.

Graficul evidențiază faptul că, deși Rusia a fost afectată serios de sancțiunile economice impuse de Europa și aliații globali, autoritățile ruse au pregătit din timp economia pentru a-i

Sursa: HAVER Analytics LLC (software de analiză economică și bază de date on-line), grafic publicat în data de 23.04.2023 de The Economist - Russia's economy can withstand a long war, but not a more intense one <https://www.economist.com/briefing/2023/04/23/russias-economy-can-withstand-a-long-war-but-not-a-more-intense-one>, accesat la data de 02.11.2023.

crește gradul de reziliență, fapt care demonstrează valabilitatea teoriei conform căreia elita de la Kremlin se aștepta ca reacția primordială a Occidentului să fie una economică, similară celor de la invazia Georgiei și anexarea Crimeii.

În concluzie, Rusia nu are dificultăți majore în a finanța războiul. Dificultățile rezidă în transformarea economiei de pace în economie de război, capabilă să furnizeze echipamente și muniții în ritmul cerut de militari. Iar aici devine evidentă adevărata slăbiciune a Rusiei, incapabilă să dezvolte și să producă echipamente de înaltă tehnologie care stau la baza sistemelor de armament capabile să facă față celor donate cu zgârcenie de statele NATO. Spre exemplificare, informații neconfirmate fac referire la stoparea emiterii de pașapoarte biometrice care conțin cip-uri și achiziții paralele de electrocasnice produse în Occident pentru utilizarea cip-urilor în asamblarea rachetelor ghidate. De asemenea, serviciile de contraspionaj occidentale fac eforturi pentru neutralizarea rețelor de achiziții mascate de tehnologie de vârg occidentală, gestionate de rețelele serviciilor de *intelligence* rusești.

De asemenea, Rusia nu are limitările demografice ale Ucrainei, deținând aproximativ 17 milioane de bărbați potențial incorporabili. Cu toate acestea, Kremlinul a decis să nu uti-

lizeze mobilizarea de război. Cel puțin două explicații viabile pot fi identificate aici: (1) necesitatea de a menține ritmul de dezvoltare economică unde forța de muncă activă este crucială și (2) teama că o astfel de mobilizare ar depăși capacitatea de control a populației de către regim, într-un context în care sprijinul real al deciziilor militare ar putea să difere semnificativ de cel declarat de instituțiile de sondare a opiniei publice din Rusia, evident controlate de guvern.

De ce a atacat Rusia?

Propaganda rusă, evaluată ca fiind „o capodoperă”⁹, furnizează celor care aleg să se lase „vrăjiți” (identificați uneori ca „idioti utili”) sau să studieze punctul de vedere al agresorului pentru a respecta principii deontologice ale informării din surse relevante și diverse (cercetătorii științifici, jurnaliști etc.) oferă publicului permeabil un spectru larg de „explicații” pentru invazia militară a Ucrainei, în speranța că va genera măcar confuzie în rândul publicului țintă, dacă nu cumva va reuși chiar pervertirea adevărului și rescrierea istoriei.

Alegerea autorului pleacă de la declarația lui Putin care a numit dezintegrarea URSS drept „*cel mai mare dezastru geopolitic al secolului al XX-lea*”¹⁰. Numeroasele acte și luări de poziție ale președintelui/premierului Putin de-a lungul timpului au consolidat o ipoteză, conform căreia proiectul vieții acestuia este refacerea URSS, în termeni și în forme adaptate vremurilor. În sprijinul acestei ipoteze stau proiecte suprastatale care, deși golite de conținut (Uniunea statală Rusia-Belarus și Comunitatea Statelor Independente) sau fără eficiență (Organizația Tratatului de Securitate Colectivă) au fost inițiate de Putin ca etape intermediare ale acestui proiect. Proiectul lui Putin urmărea înglobarea fostelor state sovietice (statele baltice, Belarus, R. Moldova, Ucraina, Georgia, Armenia, Kazahstan, Tadjikistan, Uzbekistan, Kirgistan, Turkmenistan și Azebaidjan) într-un construct multistatal în care controlul să fie exercitat de Rusia prin instrumente economice, politice și militare. De-a lungul celor trei decade scurse de la

dispariția URSS, proiectul lui Putin a fost de-jucat prin integrarea statelor baltice în UE și în NATO și prin atragerea statelor turcice (în special Azerbaidjan) în siajul unei Turcii care și-a afirmat din ce în ce mai asertiv statutul de putere regională. Nici chiar proiectul care părea cel mai fezabil și mai facil – înglobarea statului Belarus – nu s-a concretizat.

În acest context, momentul semnării Acordului de asociere a Ucrainei la UE din 2014, în ciuda controlului exercitat de Rusia asupra Kievului prin intermediul președintelui pro-rus Viktor Yanukovich, a echivalat pentru Putin cu amenințarea distrugerii totale a proiectului său. Dorința unuia dintre cele mai importante state foste sovietice (cel puțin din punct de vedere strategic – poziționarea în cordonul sanitar și deținerea porturilor strategice la o mare caldă, dar și economic prin resursele solului și subsolului) de a se rupe de cordonul rusesc, de a ieși din gravitația rusească, asumându-și principiile democratice și capitaliste, reprezenta nu doar o ofensă adusă personal lui Putin și întregii națiuni surori, dar și un precedent de neacceptat prin puterea enormă de contagiune asupra celorlalte state vizate de „reunificare”, care ar fi înțeles nu doar că modelul de prosperitate economică și de securitate proiectat de Europa vestică și centrală este de preferat controlului de la centru impus de Moscova, dar și că magnetul coercitiv al lui Putin nu se mai poate opune tendințelor centrifuge.

Soluția Europei pentru încetarea conflictului

În ciuda efectelor dezastruoase ale războiului asupra economiei Europei, liderii europeni s-au abținut de la sancțiuni drastice, care să pună cu adevărat presiune pe economia Rusiei. Cel mai probabil, aceștia se tem că prețul plătit de consumatorii europeni plători de taxe, dar mai ales în calitatea lor de electori, se va transfera în pierderi de natură politică și electorală. Iar ascensiunea formațiunilor populiste și extremiste din Europa pare să susțină această ipoteză.

Totuși, o strategie de încheiere a acestui conflict există în analizele cancelariilor europene. Occidentul ezită să furnizeze un ajutor substanțial Ucrainei, probabil de teamă că o rupere dramatică a frontului ar putea alimenta presiunea forțelor radicale de la Kremlin care solicită utilizarea armelor nucleare pentru a nu întârzi și mai mult imaginea de „colos cu picioare de lut” a celei de-a doua armate a lumii. În același timp, pentru Occident, Rusia nu poate fi lăsată să câștige, pentru că astfel ar fi recompensat agresorul, iar linia precedentelor agresiuni trebuie oprită, cu efect asupra tendințelor revizioniste globale (iar în vizor este, în mod evident, China).

Concluzie

Deși teoria evitării conflictelor armate prin intermediul interdependenței financiare și economice s-a dovedit a fi invalidă în contextul apariției și dezvoltării factorului ideologic (recuperarea statutului de putere globală și reconfigurarea echilibrului de putere în beneficiul Rusiei), este posibil ca Europa să fi decisă să adopte din nou soluția prin care a câștigat Războiul Rece. Rusia nu poate fi învinsă din exterior, însă se poate prăbuși din interior. Pentru aceasta, Occidentul și aliații trebuie să se asigure că Ucraina rezistă îndeajuns de mult timp și că presiunea susținută asupra economiei ruse va duce la sucombarea acesteia, combinată cu o revoltă a unor centre de putere militare/de intelligence care să evalueze că raportul cost-beneficii al invaziei a devenit deja subunitar.

Note

¹ în data de 05.10.2023 Parlamentul European a solicitat începerea negocierilor de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană până la sfârșitul anului, iar în data de 08.11.2023 Comisia Europeană a recomandat țărilor membre UE să inițieze negocierile de aderare a Republicii Moldova și a Ucrainei la blocul comunitar

https://www.europarl.europa.eu/news/ro/press-room/20230929IPR06137/pe-solicita-inceperea-negocierilor-cu-republica-moldova-pentru-aderarea-la-ue?fbclid=IwAR0KAE_PV11fIrMca3f_6JzexYiUr1XiZPdinJkJEAluyK4_q3XAdAIRO, accesat pe data de 27.10.2023

https://commission.europa.eu/news/enlargement-commission-recommends-starting-accession-negotiations-ukraine-moldova-bosnia-and-2023-11-08_en#:~:text=The%20European%20Commission%20has%20adopted,negotiations%20with%20Ukraine%20and%20Moldova, accesat la 08.11.2023

² Patrick Wintour, „Crimea crisis: David Cameron dares to poke the Russian bear”, articol publicat în *The Guardian* la 21.03.2014,

<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/21/david-cameron-dares-poke-russian-bear-ukraine-crimea>, accesat la 03.11.2023

³ „Limp wrist diplomacy?”, *The Economist* - articol publicat la 21.03.2014 <https://www.economist.com/charlemagne/2014/03/21/limp-wrist-diplomacy>, accesat la 07.11.2023

⁴ *idem*

⁵ Elisabeth Braw, „Greece Is Making a Killing Selling Ships to Russia”, *Foreign Policy*, publicat la 11.09.2023, <https://foreignpolicy.com/2023/09/11/greece-russia-tankers-oil-sanctions/>, accesat la 08.11.2023

⁶ chiar 643 miliarde dolari, dacă sunt luate în calcul și obligațiunile și rezerva de aur, conform „Is Russia's National Wealth Fund deep enough to counteract sanctions?”, *REUTERS*, publicat la 02.03.2022 <https://www.reuters.com/business/finance/is-russias-national-wealth-fund-deep-enough-counteract-sanctions-2022-03-02/>, accesat pe data de 02.11.2023

⁷ Connolly, R. (2018), „Russia's Response to Sanctions. In Russia's Response to Sanctions: How Western Economic Statecraft is Reshaping Political Economy in Russia” (pp. 1-11). Cambridge: Cambridge University Press.

⁸ „50th issue of the regular digest on impact of foreign companies' exit on RF economy”, *Kyiv School of Economics*, publicat la 31.07.2023, <https://kse.ua/about-the-school/news/50th-issue-of-the-regular-digest-on-impact-of-foreign-companies-exit-on-rf-economy/>, accesat la 28.10.2023

⁹ „Russian propaganda is state of the art again”, *The Economist*, publicat la 08.12.2016, <https://www.economist.com/europe/2016/12/08/russian-propaganda-is-state-of-the-art-again>, accesat la 04.11.2023

¹⁰ Andrew Osborn și Andrey Ostroukh, „Putin rues Soviet collapse as demise of 'historical Russia'”, publicat la 12.12.2021 în *Reuters*

<https://www.reuters.com/world/europe/putin-rues-soviet-collapse-demise-historical-russia-2021-12-12/>, accesat la 28.10.2023

Extremism as a Security Factor in the Western Balkans

*PhD. Milovan SUBOTIĆ
MA. Igor PEJIĆ*

ABSTRACT

Taking into account that extremist tendencies have had and continue to have a significant destabilizing potential within Western Balkan societies, this paper will examine their nature and their impact on the European perspective of the region. Experiences from the conflicts of the 1990s and the persistent presence of extremism in the new century have led many theorists to the conclusion that the Balkans remain entangled in religious and national intolerance. Rather than serving as points of convergence, multi-ethnicity and multi-confessionalism are perceived as an enduring source of conflict, which has been a dominant characteristic of its past and is likely to cast a shadow over its future. This paper will explore the various forms of extremism that afflict Western Balkan societies today, assess the feasibility of overcoming these antagonisms, and evaluate the extent to which European Union initiatives can contribute to this endeavor.

Keywords: Extremism, Western Balkans, Reconciliation, Strategy, European Union

Milovan Subotić is the head of the Department for Security Studies, Strategic Research Institute in Belgrade, Serbia. He is a doctor of political sciences. Areas of expertise: political violence, extremism, regional security. milovan.subotic@mod.gov.rs ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8729-5742>

Igor Pejić is a researcher at the Department for Security Studies, Strategic Research Institute in Belgrade, Serbia. He is a PhD student at Faculty of Political science, University of Belgrade. Areas of expertise: theory of international relations, security, geopolitics. igor.pejic@mod.gov.rs ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9296-7547>

Given its multifaceted manifestations and the resulting consequences, especially regarding its potential for destructiveness and success in destabilizing political communities, extremism is to a larger extent, though not always, inexorably intertwined with politics. The emergence of extremist movements, as a pathological phenomenon and a reflection of the societal condition and decadence of contemporary human values, presents a significant problem, primarily in a global context, and certainly within the volatile region of the Balkan Peninsula. For instance, the disastrous multi-decade influence of communist ideology, and many similar ideologies to it, validates an unwritten rule in the social sciences: that one form of extremism (left-wing) often begets an antagonistic form of extremism

(right-wing, ethnic, religious, etc.), which can be simplified as follows - violence breeds violence. The abrupt and radical changes that occurred immediately after the Cold War led to the following processes: while the West experienced integration (the fall of the Berlin Wall), the East witnessed the disintegration of communist systems, with the disintegration of the former Yugoslavia serving as one of the most salient examples.

The processes of disintegration not only resulted in the creation of new states but also led to the fragmentation of established value systems. Antagonisms stemming from preexisting ideological, religious, and ethnic conflicts, alongside societal unpreparedness for a swift transition from planned to market economies, created fertile ground for the propagation of

extreme ideologies, primarily right-wing and radical religious ones. Consequently, after decades of communism's monopoly on the extreme left, the stage was now set for the emergence of the extreme right, with its array of variants. Furthermore, globalization has given rise to a cohort of dissatisfied and frustrated individuals who, driven by the desire to safeguard their identity and integrity out of fear, are drawn towards extremism. Fear, indeed, serves as the perfect foundation for the development of aggression. After all, the right, by its very essence, does not favor transition and globalization, precisely because it advocates for „tried and true solutions“, tradition and conservatism. „Extremism clearly capitalizes on the human need for protection, even when we are not under threat or don't need it“¹.

As a particularly resilient yet concealed phenomenon, extremism necessitates a specialized, multidisciplinary response, both in terms of employing various measures (aligning legal provisions with emerging extremist threats, publicly condemning extremism, promoting tolerance, respecting diversity, fostering equitable economic development, etc.) and in the virae of those implementing them (judiciary, law enforcement, education, civil society, media). A comprehensive response, synthesizing all the aforementioned measures and their implementers, along with a clearly defined European path for Western Balkan countries, would significantly contribute to reducing the impact of the extremist factor to a level deemed „socially acceptable“. Simultaneously, it would save substantial resources, including human lives, in case of implementation of repressive measures in order to solve the problem.

The Process of Extremism in Western Balkan Societies from the 1990s to the Present

The violent phase of Yugoslavia's dissolution that concluded in the 1990s, left behind numerous casualties and widespread devastation. It was followed by the agenda of reconstruction and the establishment of last-

ing peace, with the proclaimed intention of transforming the Western Balkans into a stable European region. Given the nature of antagonisms in this region, the scars left by conflicts, and the existing potential for conflict, it is imperative to reevaluate the reasons for the visibly slow regional progress, particularly in light of the constraints hindering it.

The disintegration of the former Yugoslavia (1991–2006) was accompanied by the aspirations of new post-communist elites to establish mono-ethnic state entities (nation-states) on its territory.² This process largely culminated in the creation of four mono-ethnic states (Slovenia, Croatia, Serbia, and North Macedonia), one tri-ethnic state (deeply divided Bosnia and Herzegovina), and one declaratively civic state (Montenegro) on the post-Yugoslav soil.³ The heavy legacy of armed conflicts in the post-Yugoslav region (1991–1999) left deep imprints on inter-state relations among the newly emerged states within the region, which the European Union designated as the „Western Balkans“. The term Western Balkans refers to the states that emerged on the territory of the former Yugoslavia, excluding Slovenia, such as Croatia, Bosnia and Herzegovina, Serbia, Montenegro, North Macedonia and Albania.⁴ Following Croatia's accession to the EU in 2013, the Western Balkans now encompasses the remaining five states in the region that have not yet become Union members.

The introduction of the term „Western Balkans“ evolved concurrently with the gradual development of the European Union's regional approach (after 1996) towards a region burdened by years of conflicts. In the dominant spheres of public discourse (political, academic, cultural, etc.), states belonging to the Western Balkans region are still characterized by two prevailing orientations regarding the further development of interstate relations in this area. On one hand, there is an orientation that emphasizes the need to transcend the grim legacy of Balkan conflicts in the 1990s by establishing truth, accountability, and, consequently, reconciliation. On the other hand, there exists a fatalistic perspective that views conflicts as inherent to the Balkan Peninsula, and they are perceived to cyclically recur. This perspective is also rooted in the amplification

of civilizational, religious, ethnic, and other differences between the South Slavic and Albanian populations in the Western Balkans.⁵ Depending on whether political, cultural, or academic elites advocating either the first or the second perspective dominate and manage to impose their orientation on the broader population, bilateral as well as multilateral relations between states in the region are shaped.⁶

Extremism, as a phenomenon that has only gained prominence in the last decade of the 20th century and throughout the years of the new millennium, has emerged as one of the most pressing and retrogressive issues in the fragile context of the Western Balkans. The region's specificities have conspicuously fueled the escalation of extremist ideologies and actions. Extremism serves as both a cause and a consequence of conflicts, exacerbating distrust within and among communities, and acting as a profoundly destabilizing factor in the region. With its potential for conflict, it represents one of the most significant challenges to the normalization of ethnic and religious relations in the countries of the Western Balkans.

In the states formed after the dissolution of the FSR Yugoslavia, there is a significant number of extremist groups that espouse ethnic extremism based on the principles of neo-Nazi organizations. When examined individually, these groups remain on the social fringes, as each of them consists of a relatively small number of members. However, these facts do not make them any less dangerous, and they should not be underestimated as such. In some larger cities in Slovenia (Maribor and Ljubljana), Croatia (Zagreb, Osijek, Split, Zadar), and Serbia (Belgrade, Novi Sad, Niš), there are neo-Nazi groups affiliated with the international movement „Blood and Honour“.⁷

Somewhat more influential and numerous are the clerical-fascist groups, which combine elements of fascist ideology with religious fundamentalism: in Croatia and Croatian parts of Bosnia, a „Catholic-Ustasha“ movement is on the rise, while in Serbia, there is a „Orthodox-fascist“ youth contingent. In Bosnia and Herzegovina (residentially), as well as in the Raska region of „Sandzak“ and Kosovo and Metohija, pronounced tendencies toward Islamist extremism exist. Right-wing extremist bases

in Croatia are comprised of war veterans, so-called „ultras“ (sports hooligans), and less chauvinistic parties. They are connected with their neo-Nazi counterparts in Hungary, Germany, and Austria. In Bosnia and Herzegovina, these structures are divided along nationality lines (Serbs, Croats, and Muslims/Bosniaks) and mainly consist of so-called right-wing „ultras“, war veterans, and paramilitary groups.⁸

As the primary causes of extremism are identified as „incomplete urbanization, specific forms of industrialization, changes in the ethnodemographic structure of society (particularly in the conditions of tumultuous and unregulated migration processes), a pronounced inclination toward tradition and history, as well as national, identity, and cultural marginalization“⁹, it becomes evident that the majority of Western Balkan countries (if not all) „find themselves in nearly exemplary conditions for the strengthening of extremist tendencies“¹⁰. Therefore, the „disruptive potential of Balkan societies, in light of the accentuation of national, ethnic, and religious differences, represents a serious threat to take precedence over the progressive one, characteristic of well-organized countries in the contemporary world“¹¹.

Furthermore, it is important to emphasize that, given its myriad manifestations and the resulting consequences, particularly its potential for destructiveness and success in destabilizing political communities, states, and regions, the question of extremism is, par excellence, a political issue. We can rightfully state that the variants of right-wing extremism are indeed of paramount importance for a contemporary understanding of this phenomenon in the context of Western Balkan societies. They exhibit, to a lesser or greater extent, characteristics specific to their particularities through ethnonationalism, extremism under the guise of religion, and so-called hybrid extremism.

The Western Balkan states, coinciding with the fall of the Berlin Wall and the disintegration of the FSR Yugoslavia, have become a place where all the aforementioned variants of extremism thrive. In this regard, one can generally conclude that the sub-type of extremism that involves the combination of the previ-

ously mentioned aspects is also the one that best represents the majority of antagonisms in the Western Balkans. A significant number of scholars who have analyzed the nature of conflicts in the Balkans, view the wars of the 1990s as religious conflicts. Others emphasize that the nature of these conflicts is rooted in ethnic and ethnonationalistic causes. Acknowledging the complex character of the so called Balkan powder keg, it can be said that both perspectives are correct, and that each of these conflicts had (and still has) specific differences that support the notion that this particularly sensitive issue must be approached while recognizing the significant role of religion in nearly all conflicts inspired by ethnonationalistic ideas and passions.

Simultaneously, ethnonationalistic and religious aspects of extremism merge in the sphere of culture and public space, where they gain legitimacy and are accepted as the new reality, further emphasizing identity differences as insurmountable obstacles. Profiling a political identity always implies demarcation in relation to the „relevant other“, who is treated either as an enemy or a different entity. Therefore, the fundamentalist emphasis on particular identities always carries renewed conflict potential because it transforms the „relevant other“ into an enemy to be eliminated. Since group identity insists on uniting the same based on distinctiveness and otherness, it easily becomes the prey of those who will assume that distinctiveness as someone else's and confront it. This is particularly pronounced when we speak of identity transfer: from the identity of an individual to the identity of a collective. „Differences that collectives insist on, such as race, religion, nationality, ethnicity, and the like, provide significant opportunities for articulating and manifesting conflict towards others that are different“¹². In this way, the doors to extremism are wide open, unfortunately, as an inseparable companion to political identity, because „what we consider absolute is still ours, often residing in the zone of extremely subjective experience“¹³.

When it comes to culture and public space as providers for extremism, we are primarily referring to mass and popular culture that through the content of light entertainment

and hedonism is perpetuating extremist behavior. What is concerning is that this pattern, in the absence of different content, is followed by a disappointingly large portion of the population. Speaking about the deficit of social ethics in our society, Ratko Božović says “There is nothing of a social ethics in a community where hatred is most prevalent as an anthropological error and a defect in sentiment. Haters identify themselves with their hatred, and without this absurd passion, they don't even exist”¹⁴. When linking our unique cultural pattern to extremism, Božović emphasizes, “Here, all forms of extremism are most prevalent, and they are incompatible with culture and tolerance”. He continues: “When intellectual culture becomes the determinant of one's entire life, not irrational politics, when one escapes material poverty and moral decline, only then the true prerequisites for civil society and civilized everyday life are created”¹⁵.

All of the above grounds us in the realization that we are trapped in a vicious circle of intolerance and extremism. Until the awareness level of the average consumer is elevated while political culture is improved and various forms of intolerance are reduced, until war crimes are condemned through national and political consensus and across all media, national chauvinism, as a residue from the 1990s that still lingers today, our quality of life and culture will remain unacceptably low, and the degree of extremism in these societies will remain unacceptably high.

EU and the Western Balkans – between genuine support for overcoming antagonisms and pragmatism in tolerating Balkan stabilocracies

Over the past two decades, there has been a gradual transition of the Western Balkans from a zone of armed conflicts to a region where all states are at least declaratively oriented toward accession to the European Union. This provides hope that, in the future, the countries in the region will be ready to embrace numerous European values such as peace, democracy,

human and minority rights, the principle of equality, and the principle of solidarity. This would significantly pacify the largely present extremist tendencies in each country individually and, consequently, in the entire region. The best response to the growing antagonisms in the region is undoubtedly the prospect of its integration into the European Union. However, there is an increasing consensus that a significant reconciliation and greater regional integration in various political and social spheres should precede the Western Balkans' accession to the EU.

The commonly recognized EU discourse for conflict resolution in the regional context primarily emphasizes economic integration through trade, industry, and cross-border projects. As a model of good practice for pre-EU accession regional integration, the Central European Free Trade Association (CEFTA) serves as an example¹⁶. CEFTA, a multilateral free trade agreement, was established in 1992 by the Visegrad Group members, consisting of Central European countries that were not EU members but in the process of becoming so¹⁷. The agreement now includes Western Balkan states and Moldova. At the fourth summit of the Berlin Process, an initiative for regional cooperation in the Western Balkans, the creation of a transport community was launched in July 2017 through the signing of an agreement in Trieste. This initiative aims to integrate transport networks within the region and link them with the EU. The question of economic integration has also been raised, including within the framework of the Chamber Investment Forum of the Western Balkans, which brings together trade chambers from the region¹⁸.

Even after the Berlin Process summit in Paris in 2016, there was considerable discussion about pragmatic solutions that would enhance the mutual integration of Western Balkan countries, as a form of pre-integration process into the EU. The ideas of economic regional integration through trade, industry, and cross-border projects were welcomed. Some argue that if the integration of the region's countries is expedited without thorough reforms, after gaining membership, the EU Council and the European Commission may lack the adequate

instruments to rectify what has not been done properly in these countries¹⁹.

However, there are significant differences in the transition and European integration processes between the Visegrad Group countries and the Western Balkans. This primarily pertains to the confrontation with past antagonisms, the growing extremism, and, notably, the unwillingness of Western Balkan societies to tackle this kind of problem. According to Nenad Dimitrijević, „the issue here is actually the problem of a shattered political society and the dominance of a collectivist political culture”²⁰. When addressing the problems of Serbian society on this issue, particularly in the context of facing the past, he emphasizes that the reformist fallacy of the post-October 5th political elite lay in neglecting the idea that the future of Serbia is not possible without overcoming the past. For him, „it is not only about war crimes committed during the 1990s in the region, but the focus on the future must be based on the political, economic, social, cultural, and moral transcendence of the past”²¹.

The failure of the region to come to terms with its past is emphasized by former spokesperson for the Hague Tribunal, Florence Hartmann. She believes that „due to the unsuccessful confrontation with the past and the return of rhetoric from the 1990s, politicians in peacetime, in the 2000s, want to continue what was not finished during the war”²². Hartmann does not see the responsibility for this outcome solely in the Balkan leaders, but explicitly points out the shortcomings of the International Tribunal for the former Yugoslavia, which failed to clearly indicate the phenomenon of the connection between propaganda and ideology with the crimes committed. This has subsequently led to the rehabilitation of a policy in the region that could only be achieved through crime, while the victims are being erased to justify the goals that were supposed to be achieved through war.²³ Hartmann believes that „failure to confront the past and denial of war crimes actually legitimizes such policy, which was pursued in the first phase - through war, and points to the danger of a possible renewal of conflicts, especially in Bosnia and Herzegovina”²⁴.

Desired outcomes in the field of reconciliation and de-radicalization in the region may be elusive, not only due to a lack of confrontation with the past but also because of the mentioned regional political pragmatism, which is based on maintaining a conflict-oriented rhetoric. Such rhetoric, when paired with appropriate media campaigns, can be an excellent marketing strategy in pre-election campaigns. The situation is further complicated by the fact that the countries of the Western Balkans are in a state of near-permanent pre-election activities, which are recognized by local political elites as an ideal opportunity to establish power through populism. In theory, „populism emerges as a manipulative appeal to popular beliefs and sentiments, and is used as a means of political mobilization to elevate charismatic leaders and resist any form of elitism”²⁵. According to research conducted by the organization Freedom House - Nations in Transit in 2016, „Serbia was considered a semi-consolidated democracy, while Kosovo, Bosnia and Herzegovina, and Macedonia had transitional or hybrid regimes”²⁶. In this research, all post-Yugoslav states were assessed as having relatively strong civil societies with democratic elections. However, they all face significant challenges such as corruption, lack of independent judiciary, poor governance at the national level, and issues related to freedom of speech.

Reports for the year 2022 indicate that for the nineteenth consecutive year, the state of democracy has been deteriorating in 29 countries across the region, from Central Europe to Central Asia. Democracy levels have declined in 11 countries while seven countries have shown progress. Modest improvements in Albania, Kosovo, and North Macedonia were balanced by declines in Montenegro and Bosnia and Herzegovina, while Serbia's position remained consistently low²⁷. The latest report points out that ten European countries that are not EU members have been classified as hybrid regimes, with fragile democratic institutions and significant challenges to protect political rights and civil liberties. Five of them have made progress, while three have experienced setbacks. However, the EU accession process in the Western Balkans, which

has been delayed, has particularly amplified disappointment in the EU. Moreover, the broader accession challenges have been further intensified by the inclusion of Bosnia and Herzegovina, Moldova, and Ukraine as formal candidates for EU membership. In 2022, Bosnia and Herzegovina was granted candidate status, and Kosovo submitted a membership application²⁸.

Nevertheless, despite these notable signs of progress, citizens in the Western Balkans feel abandoned by their domestic political elites, which resist democratic reforms that would weaken their hold on power. They also feel let down by international elites who lack the determination to advance the accession process. Unlike Ukraine, where there are high expectations of joining the EU by 2030, due to years or even decades of waiting, citizens in the Western Balkans are disappointed and skeptical about the possibility of EU membership in the near future. Even their long-term hopes are relatively modest: for many, the appeal of EU accession is more related to individual prosperity and the right to travel, work, and study abroad - in other words, the chance to leave is more appealing rather than the prospects for democratic progress in their countries. According to the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD), „approximately one-fifth of the population born in the Western Balkans lives abroad, primarily in a few OECD member countries”²⁹.

Starting from the established principle that weak institutions create a weak state, and that the process of state weakening inevitably impacts the emergence and increase in influence of violent non-state actors, it is useful to examine how Serbia and other countries in the region are ranked based on the Fragile States Index, which is compiled based on twelve criteria established by the Fund for Peace³⁰.

In 2022, based on the assessment of these twelve criteria, Serbia was ranked 92nd out of 179 countries. As such, it belongs to the group of states with an index labeled as „Warning”. This is the worst ranking in Southeastern Europe, along with Bosnia and Herzegovina and Turkey. It is also the lowest rank concerning European Union member states, which Serbia aspires to join. A more detailed analysis of Ser-

bia's ranking reveals that it received an index higher than six in five of the twelve parameters, indicating weaknesses in those areas. The parameter ranked the lowest is „Group Grievance”, with an index of 8.1. This parameter assesses general dissatisfaction, societal discrimination, a sense of powerlessness, ethnic violence, violence in local communities, and more, essentially indicating a pronounced risk of extremism³¹.

It is evident that weak institutions and authoritarian leaders have been particularly recognized as risk factors in the region, resulting in the growth of corruption, organized crime, and the proliferation of extremism. This is attested by a report from the House of Lords Committee on External Affairs of the UK Parliament, titled „The UK and the Future of the Western Balkans”, which covers the period from 2017 to 2019. The report highlights that „the region is suffering from autocratic leadership, weak democratic institutions, and serious challenges from organized crime and corruption”³². Additionally, it notes that „this situation has been exacerbated by uncertainty surrounding EU accession, a brain drain of young and educated people, and the rise of extremism and antidemocratic nationalism”³³.

All the shortcomings in democracy mentioned are typical of the well-established concept of „stabilocracy”³⁴, which has entered media headlines and expert analyses in recent years. Stabilocracy describes the phase of erosion in transitional regimes. It vividly characterizes the situation in Western Balkan countries,³⁵ where „leaders with autocratic tendencies are at the helm, presenting themselves as pro-Western politicians and a stability factor in the region”³⁶. In these societies, „democracy weakens, protectors of democracy like independent media and strong institutions are dwindling, and patronage ties many citizens to the ruling elites through cooperation and coercion”³⁷.

In this context, ethnonationalism emerges as the ideal tool for populist mobilization for internal use, aimed at elevating political leaders while generating distrust towards other ethnic and religious communities in the Western Balkans. This should be supplemented by the so-called „populism towards the outside”³⁸,

which has a specific rhetoric that recommends those in power as factors of peace and stability in the region. This particularly benefits the consolidation of the stabilocratic system of governance. These circumstances significantly cast a shadow on the sincere and unequivocal commitment of EU officials to strengthening democratic institutions like citizens' rights and freedoms, promoting tolerance, media freedom, and more. Such efforts would greatly contribute to relaxing the constantly tense and strained relations in the region and reduce the unquestionable extremist potential in this area.

Concluding remarks

The Western Balkan states that have not yet integrated into the EU (Serbia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, North Macedonia and Albania) find themselves in new international circumstances that are currently unfavorable for EU accession. The primary reason for this is the long-standing crisis within the Union (financial, economic, refugee, political), along with shifts in borders (Brexit). Consequently, the term „enlargement” has become unpopular, and the process has been de-prioritized, despite the fact that, through the Thessaloniki Declaration (2003), Union member states committed themselves to providing a clear European perspective for the Western Balkans. The Russian aggression against Ukraine further complicates the European integration process for Western Balkan countries. This can be attributed to the initial „unattractiveness” of the topic during the early months of the conflict and the increasingly noticeable influence of Russia and China in the region. The strained relations also extend to the Brussels-Visegrád Group countries, where the formal pretext is the refugee crisis and the rejection of asylum seekers. However, the underlying issue is the serious erosion of democracy in Central Europe and the rise of nationalist-populist regimes (Hungary, Poland, and Slovakia). In some EU member states, this has led to increased caution regarding the accession of other Eastern European countries to the Union.

The majority of the analyzed Western Balkan states have experienced armed conflicts on their territory and are generally unprepared to confront their past, resulting in the persistence of extremist rhetoric. If the rise of populism using radical nationalist discourse and the fanning of regional tensions are ignored, the Western Balkans may regress further. Euro skeptic, and even anti-European, sentiments could be further fueled by fatigue from the transition, disillusionment, a sense of unattainability, or the undesirability of Western Balkan states joining the EU. If European orientation is abandoned, ethno nationalist-oriented political elites could revert to the objectives of the 1990s.

When it comes to predicting problems in the Western Balkans, the outlook is anything but „rosy“. The contamination with extremism is unquestionable and, considering the regenerative potential of this form of political violence, it has once again taken precedence in the social milieu of Western Balkan societies. What is even more concerning is the attitude towards this phenomenon. The second decade of the new century has shown that the extremist hydra is still vital, and the overall societal discourse in Western Balkan societies is anything but one that appropriately addresses this problem. Complex relations between entity leaderships in the once-central Yugoslav republic, and now the never-more-divided post-Dayton Bosnia and Herzegovina, often result in disagreements when resolving frozen conflicts along the Sarajevo-Belgrade-Zagreb axis. Combined with the undeniable conflict potential in the southern Serbian province of Kosovo and Metohija and the former southernmost Yugoslav republic, North Macedonia, this region is rightfully considered unstable and potentially unsafe.

Hence, the EU must not neglect the Western Balkan region but instead must react more decisively to deviations from democratic norms in the countries of the region. Pragmatic integrative regional projects alone are not enough for reconciliation. The call for addressing the past and rejecting ethnonationalist policies that led to the war's destruction must not be overlooked. Although the actions of EU officials may reveal a policy of double stan-

dards, such as tolerating Balkan stabilocracies at the expense of substantive democratization in the region, the far worse scenario would be the Western Balkans remaining outside the EU. This would risk the development of undemocratic political regimes in the region and the rekindling of well-known extremist narratives from the 1990s, which inherently carry all the risks of fatal consequences that this region has already endured. The declarative commitment to multi-ethnicity, multiconfessionism, and the celebration of the „richness of diversity“, coupled with the tacit tolerance of rampant extremism, is anything but the path to a stable democratic society. Moreover, there are „fresh memories of the former central Yugoslav republic, Bosnia and Herzegovina where the advantage of diversity ended in a tragic war“³⁹.

Endnotes

¹ Milovan Subotić, *Određenje savremenog ekstremizma*, Beograd: *Vojno delo*, jesen 2011. pp. 297-313. p. 300.

² See more in: Robert M. Hejden, *Skice za podeljenu kuću: ustavna logika jugoslovenskih sukoba*, *Samizdat B92*, Beograd, 2003, pp. 65-107.

³ According to: Dragan Đukanović, *Institucionalni modeli i demokratizacija postjugoslovenskih država*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2007, pp. 49-73.

⁴ See more in: Predrag Simić, *Do the Balkans Exist?: Vision of the Future of Southeastern Europe: Perspectives from the Region*, in: Predrag Simić, Gordana Ilić, Zlatko Isaković, Ivan Krastev and Krassen Stanchev (eds.), *The European Union, NATO and their Southeastern European Neighbors*, Institute of International Politics and Economics, Konrad Adenauer Stiftung, Belgrade, 2002, pp. 13-30.

⁵ There are several theories about the origin of Albanians. Albanians collectively consider themselves the descendants of the ancient inhabitants of the Balkans - the Illyrians. This theory is supported by the majority of Albanian scholars, as well as some foreign scientists, including certain Serbian scholars like Cvijić („Balkansko poluostrvo i Južnoslovenske zemlje“). Other scientists challenge this theory, emphasizing their Indo-European origins, similar to the majority of other European nations. According to: Michele Belledi, Estella S. Poloni, Rosa Casalotti, Franco Conterio, Ilia Mikerezi, James Tagliavini and Laurent Excoffier, „Maternal and paternal lineages in Albania and the genetic structure of Indo-European populations“, *European Journal of Human Genetics*, July 2000, Volume 8, No 7, pp. 480-486.

⁶ Katarina Štrbac, Milovan Subotić, Branislav Milosavljević, *Extremist Trends in the Western Balkans and the Republic of Serbia*, *Journal on Law, Economy & Management*, Science Centre Ltd. 2012, pp. 92-97, p. 93.

⁷ Petar Atanacković, *Od nacionalizma do neonacizma*, in: *Desni ekstremizam – ultradesničarske i neonacističke grupacije na prostoru bivše SFRJ*, Alternativna kulturna organizacija i Rosa Luxemburg Southeast Europe, Novi Sad, 2012. p. 7.

⁸ *Ibid.*

⁹ Milovan Subotić, *Ekstremizam pod okriljem religije*, Medija centar Odbrana i Institut za strategijska istraživanja, Beograd 2015.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Milovan Subotić, *Ekstremističke tendencije u AP Vojvodini*, Kultura polisa, posebno izdanje, Novi Sad, 2018. pp. 171-185. p. 171.

¹² Milovan Subotić & Ivan Dimitrijević, *Identities as Abused Category in Balkan Conflicts*. In: Dašić, D. (Ed.) *Security Challenges of Modern Society: Dilemmas and Implications*. Belgrade: University „Union – Nikola Tesla“, Niš: Faculty of Law, Security and Management „Constantine the Great“, 2022. pp. 115-130. p.117.

¹³ Dragan Simeunović, *Terorizam: opšti deo*, Pravni fakultet, Beograd. 2009. str. 14.

¹⁴ Interview with prof. Ratko Božović, *Izbegli iz normalnog života*, *Etna*, br. 65. Beograd, 2007.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ CEFTA is a trade agreement between Albania, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, Moldova, Serbia, UNMIK on behalf of Kosovo and Metohija, and Montenegro. CEFTA was founded by Poland, then Czechoslovakia, and Hungary on December 21, 1992. in Krakow.

¹⁷ The Visegrad Group (Visegrad Four or “V4”) is an association of four Central European countries: Hungary, Poland, Slovakia, and the Czech Republic. It was established for the purpose of further European integration and to enhance mutual military, economic, and energy cooperation. From its inception, it was also known as the Visegrad Triangle, as it initially consisted of three countries until the dissolution of Czechoslovakia in 1993. The group emerged at a summit of the heads of state or government of Hungary, Poland, and Czechoslovakia in the Hungarian town of Visegrad on February 15, 1991. Slovakia and the Czech Republic became members after the dissolution of Czechoslovakia in 1993. All four countries became members of the European Union on May 1, 2004.

¹⁸ “Samit lidera zapadnog Balkana 2017. – bolja regionalna saradnja radi približavanja Evropskoj uniji”, European Union, External Action, <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/29678/samit-lidera-zapadnog-balkana-2017-%E2%80%93-bolja-regionalna-saradnja-radi-pribli%C5%BEavanja-evropskoj-sr-22/09/2023>

¹⁹ „EU će prvo tražiti ekonomsku integraciju Balkana”, Capital.ba: prvi poslovni portal u Republici Srpskoj, <http://www.capital.ba/eu-ce-prvo-tražiti-ekonomsku-integraciju-balkana/> 15/09/2023

²⁰ Nenad Dimitrijević, Srbija kao nedovršena država, *Peščanik*, <https://pescanik.net/srbija-kao-nedovrsena-drzava/> 31/1/2023

²¹ *Ibid.*

²² “Hartmann za AJB: Politicari u miru nastavljaju ono što nisu završili u ratu”, Aljazeera Balkans, <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/hartmann-za-ajb-politicari-u-miru-nastavljaju-ono-sto-nisu-završili-u-ratu> 31/1/2021

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Boško Mijatović, Ilija Vujačić, Tanasije Marinković, *Pojmovnik liberalne demokratije*, Službeni glasnik i Centar za liberalno-demokratske studije, Beograd 2008. p. 134.

²⁶ According to: Nate Schenkkan, *Nation in Transit: The False Promise of Populism*, Freedom House, 2017.

²⁷ According to Freedom House report for 2022.

²⁸ Nataša Andelković, Bosna i Hercegovina dobila status kandidata, šta to znači za građane, šta za Sarajevo, a šta za Brisel, *BBC News na Srpskom*, 13. decembar 2022.

²⁹ “Snažan osećaj napuštenosti od političkih elita na Zapadnom Balkanu, navodi Freedom House”, *Radio Slobodna Evropa*, 24. maj 2023.

³⁰ He criteria used by the Peace Fund to assess the weakness of a state are as follows: (1) Demographic pressures; (2) Refugees and internally displaced persons; (3) Social discontent; (4) Brain drain and emigration; (5) uneven economic development; (6) poverty and economic decline; (7) Legitimacy of state authority; (8) Public services; (9) Human rights and the rule of law; (10) Security apparatus; (11) Divisions amongst the elite (12) External interventions. According to: “Fragile States Index 2015”, *The Fund for Peace*, Washington, 2015, p. 17.

³¹ Fragile State Index, <https://fragilestatesindex.org/10/09/2023>.

³² “Zapadni Balkan u opasnosti zbog autokratskih lidera i slabih institucija”, *Istinomer*, <http://vesti.istinomer.rs/2018/01/11/zapadni-balkan-u-opasnosti-zbog-auto-kratskih-lidera-i-slabih-institucija/> 19/2/2021

³³ *Ibid.*

³⁴ *The Economist*, “The West backs Balkan autocrats to keep the peace, again”, <https://www.economist.com/news/europe/21724414-some-call-it-stabilitocracy-others-call-it-way-things-have-always-been-west-backs-balkan> 19/2/2020

³⁵ In the context of Western Balkan countries, the term “stabilitocracy” was coined by Srđa Pavlović to primarily describe the political situation and the political regime in Montenegro. It refers to a form of governance where democracy is lacking, and it is supported by Western democratic countries. Srđa Pavlović argues that Milo Đukanović, as a key political figure, has created a “stabilitocracy” characterized by election manipulation, the marginalization of the opposition, and the misuse of state resources for political and personal gain. According to Pavlović, such Western-backed policies may ultimately lead to undermining their own interests in the region and could have unintended consequences in terms of deepening dissatisfaction with foreign actors. According to: “Montenegro’s ‘stabilitocracy’: The West’s support of Đukanović is damaging the prospects of democratic change”, The London School of Economics and Political Science, <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2016/12/23/montenegros-stabilitocracy-how-the-wests-support-of-đukanovic-is-damaging-the-prospects-of-democratic-change/#Author> 12/09/2023

³⁶ *BiEPAG*, The Crisis of Democracy in the Western Balkans – Authoritarianism and EU Stabilitocracy. Policy Paper: Balkans in Europe Policy Advisory Group. March 2017, pp. 7.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ "What local leaders do in their antidemocratic behavior does not face condemnation from the West. It is enough for them to maintain peace, and it is tolerated". According to: Ekonomist: "Stabilokratija recept za nestabilnost", u: <http://www.novimagazin.rs/vesti/ekonomist->

[stabilokratija-recept-za-nestabilnost-vucicu-glavni-pro-tivnik-jeremi](http://www.novimagazin.rs/vesti/ekonomist-stabilokratija-recept-za-nestabilnost-vucicu-glavni-pro-tivnik-jeremi), 11/2/2021

³⁹ Milovan Subotić, Ekstremističke tendencije u AP Vojvodini, *Kultura polisa*, posebno izdanje, Novi Sad, 2018. pp. 171-185. p. 171.

Coeziunea Grupului de la Vișegrad: Rusia și limitele cooperării

Vlad-Cristian GHEORGHITĂ

ABSTRACT

For three decades, the Visegrad Group represented the ideal model of regional cooperation in Central and Eastern Europe. Nowadays, the organization's scope is limited, and the leaders of its member states are questioning its purpose. This article examines how the cohesion of the V4 is affected by the four member states' different attitudes towards Russia. These divergences are showcased in the case study examining the four countries' reactions to Russia's aggression against Ukraine. In the beginning, they are only rhetorical, as Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia do not hinder the European Union's policy of sanctions after the illegal annexation of Crimea. After 2022, however, Viktor Orban doubled down on his speeches, blocking or threatening to block several EU measures aimed at Moscow. This has in turn alienated Hungary's three partners, especially Poland. As this paper argues, the four states' policy on Russia can be traced to elements such as their perceived level of threat, their internal perceptions of Russia, or their vulnerabilities in the energy sector. The main consequence is the lack of cohesion between the members, turning V4 into a dysfunctional organization.

Keywords: *The Visegrad Group, Poland, Hungary, Slovakia, the Czech Republic, Russia, Regional Cooperation, the European Union*

Vlad-Cristian Gheorghită is a junior researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History. He graduated from the University of Bucharest with a bachelor's degree in History and a master's in International Relations. His research focuses on small states, cooperation and alliances in Central and Eastern Europe, with a focus on the interwar period.

1. Introducere

Privit astăzi, Grupul de la Vișegrad¹ pare că și-a pierdut rațiunea de a fi. Președintele Republicii Cehe, Petr Pavel, a numit recent organizația „mai degrabă un forum consultativ, fără ambiția de a coordona în detaliu politica externă și de securitate a membrilor, deși nu acesta a fost scopul pentru care a fost creat”². Critici similare au fost aduse și de prim-ministrul Poloniei. Pentru treizeci de ani însă, grupul a reprezentat chintesența cooperării regionale în centrul și estul Europei. De la avangarda statelor postcomuniste până la *les enfants terribles de l'Europe*,³ renume dobândit în urma crizei migrației⁴, V4 a trecut prin mai

multe etape de dezvoltare, fiind un reper pentru aranjamentele similare care funcționează în prezent în sistemul internațional.

Articolul își propune să expună lipsa de coeziune a Grupului de la Vișegrad, cauzată de raporturile divergente ale celor patru state cu Rusia. De ce nu acționează membrii V4 unitar în privința Moscovei? Pentru a oferi un răspuns consistent, studiul de caz dezvoltat în paginile următoare urmărește reacția celor patru state la agresiunea rusă asupra Ucrainei din 2014 și 2022.

Din punct de vedere metodologic, aceasta este o cercetare bazată în mod fundamental pe date empirice. Acestea au fost colectate utilizând documente oficiale, declarații relevan-

te ale liderilor implicați și sondaje de opinie privind percepția publică și cea a comunității de politică externă din cele patru state. Toate aceste date au fost analizate prin metode calitative precum analiza de conținut, metoda comparativă sau analiza de discurs. Limitele acestei cercetări țin în primul rând de natura subiectului. Fiind vorba despre evenimente petrecute în perioada ultimilor ani, documentele disponibile nu pot reda imaginea completă a problematicei vizate.

2. Cooperare Regională și Minilateralism

Puterile mici și mijlocii percep organizațiile internaționale ca un mediu propice prin care pot ajuta la modelarea atitudinilor și dogmelor în curs de dezvoltare. Acționând solitare, statele analizate nu pot spera să influențeze în vreun fel sistemul. Împreună, însă, prin grupări precum V4, acestea pot contribui cu succes, de pildă, la procesul de formulare a politicilor Uniunii Europene.⁵ De altfel, cooperarea regională în Europa este, în linii mari, văzută ca un proces adiacent celui de integrare în cadrul UE și al pieței unice.⁶

Majoritatea studiilor care abordează subiectul subliniază rolul de augmentare a securității pe care îl au aceste grupuri, în special prin prisma facilitării dialogului politic la nivel înalt, dar și prin cooperarea în domeniul securității „soft”, ce se referă la chestiuni precum gestionarea frontierelor. Pe de altă parte, Martin Dangerfield urmărește evoluția generală a acestora după 1989 și clasifică grupurile regionale în patru categorii: „pioniere”, „substitute”, „complementare/instrumente preaderare” și „alternative involuntare”.⁷

Grupurile „pioniere”, precum uniunea economică Benelux, ajung la un grad mai important de integrare decât grupurile cărora le sunt subsumate (Comunitatea Economică Europeană și ulterior UE în acest caz), fiind totodată un precursor important pentru acestea. A doua categorie se referă la aranjamente fondate ca alternativă la alte opțiuni de asociere regională, un bun exemplu fiind Spațiul Economic European. A treia categorie este specifică perioadei

post-1990 și statelor eliberate de comunism, candidate ale Uniunii Europene. Prin intermediul acestora, statele urmăresc să se alăture unor proiecte regionale dezvoltate, grupurile regionale fiind un instrument pentru accedare. Ultima categorie de grupuri regionale este cea a grupurilor involuntare, formate din țări ce nu pot adera temporar la formatele dorite, un exemplu concret fiind Parteneriatul Estic. Cele mai multe astfel de grupuri au fost formate în contextul finalizării Războiului Rece, ele servind rolul de instrument „preaderare”.⁸ Cu toate acestea, ele tind să evolueze odată cu evenimentul scontat, facilitând ulterior cooperarea politică în contextul altor chestiuni majore, cum este spre exemplu spațiul Schengen.⁹ Ținând cont de ierarhizarea creionată de Dangerfield, discutată mai sus, devine limpede că Grupul de la Vișegrad poate fi încadrat în a treia categorie, ce a aranjamentelor „complementare/instrumente preaderare”. Astăzi, grupurile „pioniere” sunt extrem de rare, iar V4 nu funcționează ca un substitut pentru nicio altă organizație. În acest sens, este suficient de menționat că toate statele membre fac parte din Uniunea Europeană și de amintit statutul oficial al grupului de a susține și promova procesul de aderare la UE, argument accentuat de multe ori de liderii acestor țări în perioada de dinaintea extinderii.¹⁰

Implicit, anumite concluzii pot fi trase în legătură cu limitele cooperării dintre statele mici și mijlocii în cadrul acestor grupuri. Întâi, aceste grupări, denumite de Erica Moret „minilaterale”,¹¹ sunt limitate la funcționarea în marja unor organizații mai ample, cum sunt Uniunea Europeană, NATO sau Organizația Națiunilor Unite, reprezentând un mijloc de coordonare a pozițiilor ce urmează a fi susținute în cadrul forumului mai mare, sau un instrument pentru integrare, economică sau politică în vederea aderării la o astfel de organizație. Acestea nu funcționează deci ca o alianță de sine stătătoare, prin care membrii și-ar putea asigura securitatea. Mai mult, după cum vor arăta și paginile următoare, statele membre nu acționează întotdeauna ca un bloc compact. Atingerea punctelor comune depinde de interesele punctuale ale fiecărui stat. Importanța grupurilor de cooperare regională variază de

la problemă la problemă, fapt ce a determinat anumiți cercetători să se refere la Grupul de la Vișegrad ca la o „colaborare de vreme bună”.¹² Totuși, această descriere nu spune întreaga poveste, aceste grupuri dovedindu-se extrem de abile în a avansa agenda statelor componente pe anumite dosare de interes.

3. Grupul de la Vișegrad Postaderare. *Modus Operandi* și Domenii de Cooperare

Documentul fundamental pe care este bazată funcționarea Grupului de la Vișegrad este Declarația de la Kromeriz, din 2004. În sine, documentul semnat de prim-miniștrii celor patru state este unul politic, prin care se afirmă intenția de a continua cooperarea dintre membri odată cu atingerea obiectivelor cheie enunțate în declarația inițială semnată în 1991. Acesta nu aduce componente diferite în privința elementelor funcționale ale structurii cooperării, care rămân cele din 1999: o președinție rotativă cu un mandat de un an și summituri anuale între prim-miniștri, precum și întâlniri informale între oficiali.¹³ Declarația din 2004 înnoiește, totuși, misiunea V4: „cooperarea dintre țările Grupului de la Vișegrad va continua să se concentreze pe activități și inițiative regionale îndreptate către întărirea identității regiunii central-europene. În acest context, cooperarea lor va fi bazată pe proiecte concrete, menținând caracterul flexibil și deschis al grupului”¹⁴. Finalul documentului aduce un element nou: un ghid prin care este creionat viitorul cooperării dintre membri. Patru mari dimensiuni de colaborare sunt menționate aici, fiecare înglobând multiple domenii importante prin care ar beneficia de acest cadru: cea internă, din cadrul UE, cu alți parteneri și în cadrul NATO.

Structura cvasi-instituționalizată, discutată anterior, ce presupune întâlniri regulate între diferite tipuri de oficialități, de la prim-miniștri până la ambasadori, permite formarea unui mecanism de schimb de experiențe și preferințe prin care zonele unde cooperarea este viabilă pot fi identificate, înainte ca Polonia, Ungaria, Cehia și Slovacia să acționeze

concertat pentru a influența probleme specifice.¹⁵

Schema de cooperare V4 s-a dezvoltat, în timp, într-un proces multistratificat ce implică mai multe branșe guvernamentale, actori non-guvernamentali precum și părți interesate din sectorul privat. Nivelul de socializare este unul extrem de ridicat între oficiali și experți din cele patru țări, contactele cu omologii Vișegrad fiind primele activate pentru consultări asupra diferitelor probleme politice curențe ale Uniunii Europene. Totuși, convergența pozițiilor depinde în multe ocazii nu doar de interese naționale (de multe ori divergente), ci și de funcționarea sinergiilor și de chimia personală la cel mai înalt nivel.¹⁶

4. Reacția statelor V4 la anexarea Crimeii și la conflictul din estul Ucrainei din 2014

Anexarea Crimeii de către Rusia și conflictul neconvențional din estul Ucrainei declanșate în 2014, urmate de războiul pe scară largă pornit în februarie 2022 au schimbat definitiv coordonatele securității europene. Statele membre ale grupului de la Vișegrad s-au aflat în prima linie a crizei din Ucraina, având cu toate acestea reacții profund diferite de-a lungul timpului în relație cu aceasta.

Primul răspuns la nivelul organizației a reliefat în fapt unitatea dintre membri din acel moment. Declarația comună a prim-miniștrilor celor patru țări din 4 martie 2014 a condamnat încălcarea suveranității și a integrității teritoriale a Ucrainei de către Rusia prin ocuparea peninsulei Crimeea, cerând Moscovei să își respecte obligațiile internaționale, asumate printre altele în Memorandumul de la Budapesta din 1994 și să oprească operațiunea aflată în desfășurare în acele zile. Totodată, Grupul de la Vișegrad a solicitat solidaritate și susținere pentru Ucraina din partea Uniunii Europene și a NATO.¹⁷

În același timp, Consiliul European din 20-21 martie 2014 a adoptat o serie de sancțiuni îndreptate împotriva Rusiei precum suspendarea summitului UE-Rusia ce urma să aibă loc, adăugând în același timp 12 oficiali ruși

pe lista celor cărora li se aplică interdicția de a primi viză și înghețarea activelor.¹⁸ Simularea unui referendum în Crimeea ocupată de trupele ruse în aprilie a fost urmat de o extindere a sancțiunilor decisă la Consiliul Afaceri Externe din mai 2014.¹⁹ În fapt, Uniunea Europeană a putut adopta de-a lungul următorilor ani importante măsuri punitive și sancțiuni economice, cu toate că liderii din Ungaria, Slovacia sau Cehia s-au poziționat împotriva lor în anumite ocazii. Importul bunurilor din Crimeea a fost interzis în luna iulie a aceluiași an, doborârea avionului de linie MH17 fiind urmată de un pachet de sancțiuni țintite către sectorul financiar și către schimburile comerciale ale membrilor UE cu Rusia. După 2015, cele mai multe sancțiuni au fost prelungite.²⁰

Poziția membrilor V4 din cadrul Consiliului European și al Consiliului UE pe această problemă a fost în principiu consecventă cu cea a celorlalți actori de pe continent. Cu toate acestea, Cehia, Slovacia și în special Ungaria au criticat în mai multe rânduri politica de sancțiuni și sprijinul pentru Ucraina, păstrând relații cordiale cu Moscova.

În declarațiile oferite de Viktor Orban, prim-ministrul maghiar, în prima parte a anului 2014, acesta a accentuat interesul Ungariei pentru siguranța minorității naționale din Transcarpatia, criticând în același timp Ucraina pentru eliminarea legii limbilor naționale.²¹ Totodată, Orban a sugerat că soluția conflictului poate consta în negocieri directe între Uniunea Europeană și Rusia.²² Ungaria începuse în acel an să ofere sprijin Kievului prin transportul de gaze naturale către Ucraina în flux invers. Totuși, măsura a fost oprită doar câteva luni mai târziu, în septembrie 2014, în urma unei vizite a directorului executiv al Gazprom. Budapesta a fost condamnată în presa internațională pentru gest, interpretarea fiind că guvernul maghiar a ales tabăra Rusiei în criza aflată în desfășurare.²³

Mai dăunătoare pentru imaginea Ungariei a fost însă vizita președintelui rus, Vladimir Putin, la Budapesta, în februarie 2015, la un an de la startul agresiunii asupra Ucrainei. Sancțiunile impuse Rusiei după doborârea avionului MH17 nu permiteau vizite bilaterale între membrii Uniunii Europene și liderii ruși, Putin folosind oportunitatea pentru a deni-

gra apărătorii ucraineni în fața parlamentului maghiar. Pentru Ungaria, miza vizitei a fost renegocierea contractului ce viza importul de gaze naturale. Budapesta a putut păstra astfel prețurile preferențiale obținute în 2015. În interviul oferit pentru ziarul rus *Kommersant* cu ocazia evenimentului, Viktor Orban a deplâns situația în care se regăseau cele două state și a criticat sancțiunile Uniunii Europene pentru răul pe care l-ar fi făcut economiei maghiare.²⁴

Pentru a contrabalansa daunele suferite de reputația Ungariei, alți oficiali maghiari au subliniat, în declarațiile avute, că țara lor va continua să urmeze linia Uniunii Europene în gestionarea crizei ucrainene. Chiar și astfel, Viktor Orban a fost criticat de parlamentarii polonezi în timpul unei vizite efectuate la Varșovia în data de 19 februarie 2015.²⁵ Divergența celor două poziții ale partenerilor din Grupul de la Vișegrad în această problemă era evidentă. Vizita lui Putin la Budapesta a fost reluată în 2019. Imaginea Ungariei de stat favorabil Rusiei a fost consolidată în timp, însă trebuie adăugat că până în 2022, guvernul de la Budapesta nu s-a abătut de la poziția Consiliului European privind sancțiunile asupra Moscovei.²⁶

Având o abordare apropiată de cea a Ungariei, Slovacia a urmat de asemenea o politică duală vizavi de agresiunea rusă în Ucraina. În timp ce guvernul de la Bratislava a aprobat toate măsurile adoptate de către Uniunea Europeană, susținând chiar efortul ucrainenilor de aderare, prim-ministrul Robert Fico numea sancțiunile impuse Rusiei „lipsite de sens și contraproductive”, amenințând că ia în calcul folosirea dreptului de veto în cazul unor eventuale propuneri viitoare de extindere a regimului.²⁷ Poziția premierului părea izolată și de cea a președintelui. Atât Ivan Gašparovič, al cărui mandat s-a încheiat în 2014, cât și noul președinte Andrej Kiska și-au declarat susținerea pentru cooperarea euro-atlantică și pentru aspirațiile Kievului de aderare la Uniunea Europeană.²⁸ Mai mult, în perioada în care Ungaria era presată de Gazprom să oprească ajutorul energetic pentru Kiev, Slovacia a început să transporte gaze naturale către Ucraina prin aceeași procedură a fluxului invers.²⁹ Contribuția la securitatea energetică ucraineană, asumată în ciuda amenințărilor cu diver-

se consecințe din partea Kremlinului, a fost urmată de un acord în cadrul Grupului de la Vișegrad care desemna roluri particulare statelor membre pentru asistența oferită Ucrainei, document semnat în timpul președinției slovace.³⁰

La fel ca în cazul partenerilor maghiari și slovaci, criza ucraineană a divizat factorii de decizie din Republica Cehă, doar la nivel retoric însă. Praga a votat pentru impunerea sancțiunilor și prelungirea lor ulterioară, într-o acțiune coordonată a ministerului afacerilor externe ce dorea alinierea politicii Cehiei de curentul dominant al Uniunii Europene.³¹ Un critic constant al poziției oficiale adoptate de UE și în consecință de Republica Cehă, a fost însă președintele Miloš Zeman. Întâi, acesta a numit conflictul rezultat din agresiunea rusă un „război civil”, negând prezența trupelor rusești pe teritoriul Ucrainei. Apoi, Zeman a susținut „finlandizarea” Ucrainei și implicit renunțarea la aspirațiile Kievului de a adera la NATO. Mai mult, președintele ceh a cauzat un scandal în momentul în care a acceptat invitația de a participa la parada de 9 mai 2015 în Moscova, într-un moment în care toți liderii europeni au declinat propunerea.³² Nici sancțiunile nu au fost scutite de criticile acestuia, Zeman cerând renunțarea la măsurile punitive încă din 2014³³, menținându-și poziția până în 2022.³⁴

Poziția intransigentă a președintelui a creat suficiente probleme pentru guvernul îngrijorat de imaginea internațională a Cehiei. În consecință, prim-ministrul Sobotka l-a atacat public pe Zeman în mai multe rânduri, pentru ca în februarie 2015 să îi ceară să prezinte guvernului toate declarațiile pe care urma să le aibă, pentru a fi aprobate. Cehia a rămas un susținător al Ucrainei în cadrul Consiliului și prin mai multe proiecte concrete, constând în asistență medicală pentru persoanele rănite în timpul protestelor din Piața Maidan, burse pentru studenții din estul Ucrainei, sau fonduri pentru dezvoltarea presei independente și a societății civile din această țară.³⁵ Totuși, critici asupra sancțiunilor au venit și de la Andrej Babič în 2017, în campania electorală, înainte de a fi numit prim-ministru.³⁶

La polul opus, Polonia a fost implicată în criza ucraineană încă din timpul protestelor

proeuropene din piața Independenței din Kiev, ministrul afacerilor externe Radosław Sikorski având un rol activ, alături de reprezentanții Franței și ai Germaniei, prin facilitarea negocierilor dintre președintele ucrainean Viktor Ianukovici și opoziție. Ca urmare a anexării Crimeii și a escaladării din estul Ucrainei, guvernul polonez a fost un susținător vocal al impunerii de sancțiuni economice Rusiei, precum și a extinderii lor ulterioare. Poziția a fost susținută și de președintele țării, Bronisław Komorowski, dar și de parlament.³⁷

Așadar, există două dimensiuni distincte ale reacțiilor statelor Grupului de la Vișegrad. La nivelul discursului public și a imaginii proiectate, se pot remarca divergențe semnificative între cei patru membri. Dacă Polonia a ales să își concentreze resursele și vocile pentru a susține cauza Ucrainei agresată de către Rusia, Ungaria nu s-a disociat în principiu de Moscova. Mai mult, Vladimir Putin a fost primit la Budapesta în două vizite oficiale, într-o perioadă în care liderii europeni s-au distanțat de președintele rus, guvernul maghiar prioritizând propriile interese energetice. Între cele două poziții s-au situat Republica Cehă și Slovacia, unde declarațiile rusofile ale președintelui Zeman și prim-ministrului Fico au fost contrabalansate de ceilalți membri ai executivului și de măsuri concrete de sprijin pentru Ucraina.

Din punct de vedere al poziționării în Consiliul European în această problemă, trebuie subliniat că niciuna din cele patru țări Vișegrad nu a făcut notă discordantă, votând pentru impunerea sancțiunilor economice asupra Rusiei și a prelungirii lor ca reacție la anexarea Crimeii și a celorlalte momente de cumpănă din criza izbucnită în 2014. De altfel, întreaga situație a stârnit suspiciuni cu privire la unitatea Grupului de la Vișegrad, mai ales din perspectiva Poloniei privind spre ceilalți parteneri. Pentru moment, însă, lipsa de coeziune pe acest dosar nu a afectat funcționarea V4. Atât criza refugiaților, cât și conflictul cu Bruxelles, în care s-au regăsit Budapesta și Varșovia, au arătat că există în continuare domenii oportune de cooperare. Invazia declanșată în 2022, totuși, avea să acutizeze profund consecințele poziționării diferite a celor patru state în raport cu acțiunile Federației Ruse în Ucraina.

5. Reacția statelor V4 la invazia declanșată de Rusia în februarie 2022

Războiul declanșat de Rusia împotriva Ucrainei pe 24 februarie 2022 a fost întâmpinat de o reacție mai puternică din partea comunității internaționale decât anexarea Crimeii din 2014. Uniunea Europeană a impus până în momentul scrierii acestei lucrări 10 pachete distincte de sancțiuni ce au ținut sectorul financiar, schimburile comerciale, activele din străinătate ale Moscovei sau sectorul energetic rusesc, sprijinind în același timp Ucraina prin măsuri economice și asistență militară.³⁸ În 2014, Uniunea Europeană s-a confruntat cu opoziția la nivel declarativ a mai multor state, poziționarea lor în Consiliu fiind în realitate consecventă. În 2022, însă, liderii europeni au fost nevoiți să înfrunte rezistență substanțială pentru a înainta agenda măsurilor referitoare la războiul din Ucraina, adesea din partea unui singur stat.

În timp ce reacția Grupului de la Vișegrad la evenimentele din 2014 a fost una incoerentă, războiul din 2022 a reconfigurat cooperarea între membri într-un format de tip „V3+1”, cu statul maghiar ca oponent vădit al poziției comune europene. Ungaria a ales să nu ofere suport militar Kievului, blocând în mai multe rânduri cooperarea cu NATO. Mai mult, Ungaria și-a folosit puterile din cadrul Consiliului European pentru a împiedica oferirea de sprijin statului agresat. Primele semne ale atitudinii maghiare au venit în septembrie 2022, când guvernul de la Budapesta a blocat reînnoirea unui set de sancțiuni referitoare la interdicția de a intra în UE pentru mai mulți oligarhi ruși.³⁹

În decembrie 2022, Viktor Orban a blocat prin veto un pachet de asistență pentru Ucraina de 18 miliarde de euro.⁴⁰ Premierul s-a răzgândit o săptămână mai târziu, după ce Uniunea Europeană a redus cuantumul fondurilor de redresare după pandemie suspendate pentru Ungaria, în urma încălcărilor statului de drept din această țară.⁴¹ Astfel, putem observa o primă cauză conjuncturală pentru atitudinea generală a Ungariei. Budapesta utilizează principiul unanimității în deciziile de politică

externă luate de UE ca pârghie, pentru a obține beneficii în propriile bătălii pentru fonduri europene cu liderii de la Bruxelles. Disidența Ungariei a continuat în următoarele luni, iar Viktor Orban a anunțat, în ianuarie 2023, că va folosi dreptul de veto pentru orice sancțiune ce vizează sectorul energiei nucleare.⁴² Ungaria a blocat, în mai 2023, și un pachet de 500 de milioane de euro ce susținea statele europene care ofereau armament Ucrainei, din pricina băncii OTP, incluse de Ucraina pe lista de sponsori ai războiului pentru că operează în continuare în Rusia.⁴³ Toate aceste acțiuni au fost desigur dublate de o retorică mult mai agresivă decât în 2014-2015 din partea liderilor maghiari.

Polonia, în schimb, a continuat să urmeze linia asumată în 2014, adaptând-o la nevoile momentului. Mai mulți refugiați ucraineni au ajuns în această țară decât în oricare altă la nivelul Uniunii Europene, cei peste un milion și jumătate de oameni primind acces gratuit la sistemul medical și la cel educațional. Șeful statului polonez, Andrzej Duda și prim-ministrul Mateusz Morawiecki au efectuat împreună 9 vizite în Ucraina de la începutul conflictului, mai multe decât orice alt stat la nivel mondial.

La nivelul asistenței militare, Polonia a oferit sprijin ce însumează 0.5% din PIB-ul său, un procent depășit doar de țările baltice.⁴⁴ Concret, acest sprijin s-a materializat în sute de tancuri, avioane de luptă MiG-29⁴⁵, muniție și alte echipamente esențiale. De asemenea, Polonia este de la începutul războiului și un centru logistic crucial prin care sunt livrate armele occidentale ce ajută Ucraina să facă față invaziei.⁴⁶ La nivel diplomatic, Polonia a susținut de la început sancțiunile impuse de Uniunea Europeană, militând chiar pentru unele mai dure. Varșovia a făcut, de asemenea, *lobby* pentru arme mai potente pentru Ucraina, criticând nu o dată Germania și alte state europene pentru ritmul lent cu care se iau decizii în privința acesteia.⁴⁷

La rândul lor, Republica Cehă și Slovacia au renunțat la ambiguitate și au sprijinit Ucraina, atât în Consiliul European, cât și la nivel retoric. Este remarcabilă, de pildă, schimbarea totală prin care a trecut Miloš Zeman, președintele ceh care în trecut reprezenta cel mai important exponent al poziției proruse din politica cehă. În 24 februarie 2022, în ziua declanșării invaziei

ei, acesta a cerut un răspuns aspru din partea Uniunii Europene, precum excluderea Rusiei din sistemul bancar *SWIFT*, din necesitatea de „a izola un nebun, nu doar prin cuvinte, ci prin măsuri concrete”.⁴⁸

Lideri ai statului slovac, președintele Čaputová, prim-ministrul Eduard Heger, ministrul afacerilor externe Ivan Korčok, alături de ministrul apărării și președintele parlamentului slovac au emis un comunicat în 24 februarie 2022 care condamnă invazia rusă și sublinia dreptul Ucrainei de a se apăra în fața agresiunii. Declarația, în care se punctează apartenența Slovaciei la civilizația și cultura occidentală, a semnalat o unitate la nivelul procesului de luare a deciziilor în privința crizei din Ucraina care în trecut nu exista.⁴⁹

Cehia și Slovacia oferă în același timp asistență umanitară și sprijin militar. Acesta din urmă a însemnat pentru Bratislava transferul sistemelor antiaeriene S-300, avioane de luptă MiG-29, obuziere sau muniție,⁵⁰ cheltuielile ajungând la 0.3% din PIB.⁵¹ Praga a trimis echipamente precum tancuri, vehicule de luptă, obuziere și alte sisteme militare cu o valoare totală de peste un miliard de euro, conform guvernului ceh.⁵²

Pentru a înțelege mai bine diferența dintre poziționări și impactul pe care agresiunea rusă asupra Ucrainei îl are asupra funcționării Grupului de la Vișegrad, paginile următoare vor analiza raporturile celor patru țări cu Rusia din perspectiva percepției publice, a securității naționale, a vulnerabilităților energetice și a istoriei recente.

6. Percepția asupra amenințării ruse la nivelul statelor V4

Un prim nivel al raporturilor statelor Grupului de la Vișegrad cu Rusia pe care îl voi aduce în discuție este cel al percepției asupra amenințării reprezentate de Moscova în cele patru societăți. În acest scop, voi utiliza două studii efectuate în 2019 și 2020. *The image of Russia in Central & Eastern Europe and the Western Balkans*, realizat de Daniel Milo sub egida GLOBSEC măsoară imaginea Federației Ruse în rândul populației generale din nouă

țări europene, inclusiv Polonia, Cehia, Slovacia și Ungaria. Al doilea studiu, *Trends of Visegrad Foreign Policy*, elaborat de Pavlína Janebová și Zsuzsanna Végh pentru Association for International Affairs și Konrad-Adenauer-Stiftung oferă o perspectivă a comunității de politică externă, compusă din funcționari publici din ministerele specifice, jurnaliști și experți din mediul academic, asupra direcțiilor generale spre care este orientată politica din statele V4.

Autorul primului studiu a împărțit statele analizate în trei categorii diferite în baza rezultatelor. Astfel, Polonia este singura țară din cele patru în care Rusia avea o imagine exclusiv negativă, Ungaria și Cehia aflându-se în categoria de mijloc, unde respondenții au afișat o atitudine pragmatică, fiind favorabili anumitor narațiuni proruse. Slovacia este singura societate a Grupului de la Vișegrad cu afinități semnificative față de Rusia.⁵³

La întrebarea privind amenințarea reprezentată de Rusia pentru fiecare țară, 68% din polonezii intervievați au răspuns că statul lor este într-adevăr amenințat de către Moscova, în timp ce 21% au răspuns că nu percep acest lucru. În Cehia, 43% din persoane au răspuns afirmativ, iar 57% din cetățeni nu considerau Rusia un pericol. În Ungaria și Slovacia răspunsurile au fost oarecum similare, în jur de 20% din cei intervievați simțindu-se amenințați de către Federația Rusă, iar 65% nu.⁵⁴ Totuși, când au fost întrebați de o eventuală reorientare a politicii externe, nicio țară reprezentată în acest studiu nu ar dori o aliniere cu Rusia.⁵⁵

Sondajul efectuat asupra comunității de politică externă din cele patru țări oferă o imagine diferită. 71% din maghiarii intervievați au considerat Rusia ca fiind printre cei mai importanți cinci parteneri ai țării lor. În Polonia, 25% au plasat Rusia în această categorie, în timp ce în Slovacia procentul a ajuns la 22% și în Cehia doar 9%. Mai mult, calitatea relațiilor dintre Budapesta și Moscova a primit un scor de 1.8, unde 1 este cea mai bună notă și 5 cea mai rea. În celelalte trei țări, relațiile cu Rusia au fost evaluate cu o notă mai mare de 2.6, în Polonia ajungând chiar la 4.4.⁵⁶

Există așadar o consistență generală în trei din patru țări între percepția populației și cea a comunității de experți. Diferența în Cehia și în Slovacia constă într-un grad mai im-

portant de scepticism privind Rusia la nivelul specialiștilor. Ce este cu adevărat remarcabil însă este diferența din cazul Ungariei, unde persoanele responsabile cu formularea politicii externe sunt mult mai favorabile relațiilor cu Rusia decât restul cetățenilor.

7. Amenințarea reflectată în strategia națională de securitate a celor patru state

Comparând cele patru documente programatice, divergențele între membrii Grupului de la Vișegrad privind percepția asupra Rusiei sunt vizibile. Astfel, Polonia este singura țară dintre cele patru care clasifică explicit Federația Rusă drept o amenințare. În strategia emisă în 2020, Varșovia consideră că „cea mai serioasă amenințare este politica neoimperială a autorităților din Federația Rusă, urmărită chiar prin mijloace militare”.⁵⁷ După menționarea agresiunii asupra Georgiei din 2008 și anexarea Crimeii, documentul enumeră capabilitățile militare dezvoltate de Moscova, dislocarea lor în zona Mării Baltice și a exclavei Kaliningrad, precum și exercițiile militare cu scenarii care presupun un conflict cu NATO. Ulterior, activitățile subversive, „sub pragul războiului”, precum atacurile cibernetice sau dezinformarea sunt considerate ca având potențialul de a declanșa un conflict, chiar și neintenționat.⁵⁸

Ungaria și-a publicat propria strategie națională de securitate în același an. În cadrul capitolului dedicat intereselor fundamentale ale statului maghiar, documentul descrie nivelul crescut al tensiunilor dintre Federația Rusă pe de-o parte și NATO și Uniunea Europeană pe de alta. Astfel, interesul principal al Ungariei este reducerea riscului prin dezvoltarea dialogului și creșterea încrederii între părți. De asemenea, un alt interes pentru Budapesta este dezvoltarea pragmatică a relațiilor economice cu Rusia.⁵⁹

Republica Cehă nu menționează deloc Federația Rusă în propria strategie de securitate națională, apărută în 2015. Șansele unui atac masiv asupra teritoriului național sunt considerate ca foarte mici. Totuși, acestea nu sunt

eliminate din cauza evoluțiilor de la periferia zonei Euro-Atlantice, anumite amenințări directe asupra unor membri NATO sau UE fiind luate în considerare. De altfel, documentul subliniază ulterior că securitatea aliaților este o prioritate, amenințările la adresa lor fiind un factor relevant chiar dacă nu vizează teritoriul ceh.⁶⁰

Slovacia consideră în documentul emis în 2021, că Rusia este un partener cu care trebuie să întrețină relații mutual avantajoase. Totuși, Moscova este implicit menționată ca o amenințare prin comportamentul agresiv demonstrat în Georgia și în Ucraina. Evenimente care au destabilizat Estul Europei, transformând regiunea într-una plină de potențiale riscuri pentru Slovacia, inclusiv atacuri armate sau atacuri cibernetice.⁶¹

Trebuie spus că toate cele patru strategii accentuează rolul NATO și al Uniunii Europene în atenuarea potențialelor riscuri la adresa securității naționale. Totuși, modul în care este percepută Rusia în cele patru capitale diferă semnificativ. Dacă pentru Polonia, Moscova este cea mai mare amenințare pentru securitatea internațională, Ungaria și Slovacia văd Federația Rusă ca pe un potențial partener în condițiile potrivite, cu toate încălcările de drept internațional pe care le menționează în documente.

8. Vulnerabilități energetice

Înțelegerea reacțiilor divergente ale membrilor Grupului de la Vișegrad la agresiunea rusă asupra Ucrainei din 2014 și 2022 nu poate fi completă fără a lua în considerare particularitățile politicii energetice din fiecare stat, ținând cont de rolul Rusiei în acest domeniu. În ciuda faptului că toate cele patru țări erau la momentul declanșării invaziei aprovizionate cu gaze naturale provenite în cea mare măsură din Rusia, există diferențe importante în ceea ce privește ușurința cu care sursele puteau fi înlocuite, rolul de tranzit pe care statele îl aveau, dar și în ceea ce înseamnă dihotomia dintre orientarea spre piața liberă sau abordarea ce pune pe primul loc securitatea statului.

Peste 90% din gazele naturale consumate în Republica Cehă până în 2022 proveneau din

Rusia.⁶² Cu toate acestea, statul trecuse printr-un proces important de diversificare a surselor energetice în 1996 și 1997, astfel încât întreaga problemă a fost lăsată la îndemâna pieței libere. Interconectarea cu vestul Europei din anii 1990 și construirea conductei Gazelle din 2012 au securizat poziția Cehiei, făcând ca aprovizionarea cu gaze rusești să fie substituibilă destul de facil, fapt ce a oferit o libertate sporită liderilor de la Praga în relația cu Rusia.⁶³ Drept dovadă, Cehia a reușit să reducă consumul de gaz rusec de la 97% la 4% în doar patru luni, bazându-se astăzi pe gaze norvegiene, transportate prin Germania și pe gaz natural lichefiat adus prin porturile din Belgia și Țările de Jos.⁶⁴

Slovacia a prioritizat rolul său de punte între est și occident în anii 1990, politică explicată mai jos, iar tranzitul de gaze naturale de pe teritoriul său a fost considerat o piatră de temelie a politicii sale externe. Totuși, alinierea cu Uniunea Europeană și crizele gazelor rusești din 2006 și 2009 s-au tradus și în cazul Bratislavei, într-o diversificare a surselor. Impactul rămănerii fără gaze rusești nu ar fi astfel suficient de serios încât să constrângă liderii slovaci, statul dobândind flexibilitate în relația cu Rusia.⁶⁵ Prin urmare, Slovacia își permite astăzi să ofere Ucrainei avioane de vânătoare fără să se teamă de represalii energetice din partea Moscovei, chiar dacă peste jumătate din gazul consumat provine în continuare de acolo.⁶⁶

Dacă abordarea Republicii Cehie privind politica energetică a fost în mare măsură dictată de piață până în 2022, Polonia a prioritizat în ultimii ani nevoile în materie de securitate. Denunțând constant aprovizionările rusești ca armă geopolitică, Polonia a încercat să combată moștenirea dependenței de energie rusească din anii comunismului prin construirea terminalului de gaz natural lichefiat din Świnoujście în 2016 și extinderea sa până în 2023. Mai mult, Polonia s-a opus în trecut proiectelor de ocolire a rutei ucrainene, cu toate că acestea i-ar fi crescut rolul de țară tranzit, prin prisma tensiunilor cvasi-permanente cu Rusia.⁶⁷

Fără o diversificare importantă a surselor energetice și cu 80% din gaze și petrol provenind din Rusia, Ungaria este extrem de vulnerabilă în fața presiunilor de la Kremlin.⁶⁸ Resursele rusești nu sunt ușor substituibile, precum în cazul Cehiei sau chiar al Slovaciei, situație

ce constrânge în bună măsură, libertatea de acțiune a politicienilor de la Budapesta.⁶⁹ Există, așadar, o corelație, dacă nu o legătură de cauzalitate, între această situație și reacția Ungariei la criza din Ucraina din 2014 și din 2012.

9. Concluzii

Grupul de la Vișegrad a suferit, așadar, consecințe majore în privința coeziunii dintre membri ca urmare a reacției celor patru state la agresiunea rusă asupra Ucrainei, în special în raport cu momentul 2022. Dacă poziționarea Poloniei, Ungariei, Cehiei și Slovaciei în cadrul Consiliului European a fost în esență consistentă în 2014 și 2015, liderii votând în favoare sancțiunilor economice impuse Moscovei, divergențele au venit din declarații publice și din afișarea cu liderii ruși. În 2022 însă, Budapesta a ales să dubleze declarațiile proruse ale liderilor săi cu o politică de blocare constantă a sancțiunilor economice asupra Rusiei și a sprijinului acordat Ucrainei.

Descriind relația țării sale cu Ungaria, prim-ministrul polonez s-a rezumat la a transmite în aprilie 2023 că aceasta „s-a schimbat mult din cauza poziției asupra Ucrainei și a Rusiei, acesta este un fapt. Dacă înainte aveam o colaborare puternică în cadrul Grupului de la Vișegrad, acum aceasta s-a diminuat. În loc de Ungaria, acum cooperăm foarte îndeaproape cu țările baltice și cu România.”⁷⁰

Am arătat mai sus cum Polonia vede în Rusia principala amenințare la adresa securității continentului, în timp ce Ungaria este dependentă în bună măsură de o politică favorabilă Rusiei din cauza vulnerabilităților energetice. Este așadar natural ca cele două poziții ireconciliabile să facă din V4 un grup nefuncțional într-o perioadă în care agenda europeană este dominată cvasi-total de războiul Rusiei împotriva Ucrainei, mai cu seamă că Grupul de la Vișegrad are la bază principiul cooperării voluntare în cadrul Uniunii Europene în dosarele în care există potențial de colaborare.

Totuși, este posibil ca tocmai natura flexibilă a cooperării dintre membri să salveze organizația pe termen lung. Grupul de la Vișegrad a mai trecut prin perioade în care nu a funcționat, determinând mai mulți analiști

să îl declare mort. Andrew Cottey, de pildă, dedica în 1999 un subcapitol întreg sfârșitului V4, punând evenimentul și în seama destrămării Uniunii Sovietice.⁷¹ Organizația nu murise însă, fiind mai degrabă într-o stare de latență. Schimbări de regim și apariția unor domenii ce au necesitat cooperare au revitalizat în trecut Grupul de la Vișegrad, situație ce se poate repeta.

Note

¹ Înființat în 1991, Grupul de la Vișegrad (V4) este format din Polonia, Ungaria, Cehia și Slovacia.

² Aneta Zachová, „Czech president criticises Visegrad over Hungary”, in *Euractiv*, 14 martie 2023, URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/czech-president-criticises-visegrad-over-hungary/>, accesat pe 10 iunie 2023.

³ Copiii teribili ai Europei [traducerea noastră].

⁴ Vladislav Strnad, „*Les enfants terribles de l'Europe?* The 'Sovereigntist' Role of the Visegrád Group in the Context of the Migration Crisis”, in *Europe-Asia Studies*, 2022, pp. 72-100.

⁵ Hilmar Hilmarsson, *The Nordic, Baltic, and Visegrad Small Powers in Europe. A Dance with Giants for Survival and Prosperity*, Routledge, New York, 2023, pp. 71-72.

⁶ Mats Braun, „Postfunctionalism, Identity and the Visegrad Group”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 58, nr. 4, 2020, p. 926.

⁷ Mai multe în Martin Dangerfield, „The Visegrad Group in the Expanded European Union: From Preaccession to Postaccession Cooperation”, *East European Politics and Societies*, vol. 22, nr. 3, 2008 pp. 633-634.

⁸ Martin Dangerfield, „The Visegrad Group...”, p. 632.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Martin Dangerfield, „The Visegrad Group...”, p. 634.

¹¹ Moret oferă următoarea definiție acestui fenomen: „procesul diplomatic al unui grup mic de părți interesate ce lucrează împreună pentru a suplimenta sau a întregi activitatea unor organizații internaționale prin gestionarea unor subiecte considerate prea complexe pentru a putea fi adresate în mod adecvat la nivel multilateral”, în Erica Moret, „Effective Minilateralism for the EU: What, When and How”. *European Union Institute for Security Studies (EIUSSI)*, 2016, p. 2.

¹² Martin Dangerfield, „The Visegrad Group...”, p. 634.

¹³ Visegrad Group, „Contents of Visegrad Cooperation 1999”, Bratislava, 1999, URL: <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412>, accesat pe 31 mai 2023.

¹⁴ Visegrad Group, „Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union”, Kromeriz, 2004, URL: <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1>, accesat pe 31 mai 2023.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Milan Nic, „The Visegrád Group in the EU: 2016 as a turning-point?”, in *European View*, 2016, pp. 283-284.

¹⁷ Visegrad Group, „Statement of the Prime Ministers of the Visegrad Countries on Ukraine”, 4 martie 2014, URL: <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2014/statement-of-the-prime>, accesat pe 10 iunie 2023.

¹⁸ Consiliul European, „European Council focuses on Ukraine crisis and further sanctions”, 21 martie 2022, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2014/03/20-21/>, accesat pe 10 iunie 2023.

¹⁹ Consiliul Afaceri Externe, „Council stands by Kiev for free and fair presidential elections”, 12 mai 2014, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2014/05/12/>, accesat pe 10 iunie 2023.

²⁰ Consiliul European, „Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine”, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>, accesat pe 10 iunie 2023.

²¹ Guvernul Ungariei, „Prime Minister Viktor Orbán's Media Statement with relation to the Crisis in Ukraine”, 4 martie 2014, URL: <https://2010-2014.kormany.hu/en/prime-minister-s-office/the-prime-ministers-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-media-statement-with-relation-to-the-crisis-in-ukraine>, accesat pe 10 iunie 2023.

²² Guvernul Ungariei, „Prime Minister Viktor Orbán's Media Statement with relation to the Crisis in Ukraine”, 4 martie 2014, URL: <https://2010-2014.kormany.hu/en/prime-minister-s-office/the-prime-ministers-speeches/prime-minister-viktor-orban-s-media-statement-with-relation-to-the-crisis-in-ukraine>, accesat pe 10 iunie 2023.

²³ Botond Feledy, „Hungarian Foreign Policy and the crisis in Ukraine”, în Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov (eds.), *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict*, Heinrich-Böll-Stiftung, Varșovia, 2015, pp. 75-77.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Krisztina Than, Vladimir Soldatkin, „Russia's Putin, Hungary's Orban to discuss TurkStream pipeline, nuclear energy”, in *Reuters*, 30 octombrie 2019, URL: <https://www.reuters.com/article/us-russia-hungary-putin/russias-putin-hungarys-orban-to-discuss-turkstream-pipeline-nuclear-energy-idUSKBN1X904N>, accesat pe 10 iunie 2023.

²⁷ „Slovak PM slams sanctions on Russia, threatens to veto new ones”, in *Reuters*, 31 august 2014, URL: <https://www.reuters.com/article/eu-summit-sanctions-slovakia-idINKBN0GV02K20140831>, accesat pe 10 iunie 2023.

²⁸ Alexander Duleba, „Slovakia's foreign policy towards the Russian-Ukrainian conflict”, în Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov (eds.), *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict*, Heinrich-Böll-Stiftung, Varșovia, 2015, pp. 168-170.

²⁹ „Slovak pipeline to the rescue”, in *Deutsche Welle*, 2 septembrie 2014, URL: <https://www.dw.com/en/slovakia-opens-reverse-flow-pipeline-to-carry-gas-to-ukraine/a-17895333>, accesat pe 10 iunie 2023.

³⁰ Alexander Duleba, „Slovakia's foreign policy...” p. 170.

³¹ Věra Řiháčková, „Foreign policy and external security: The diverging trajectories of domestic actors vis-à-vis the Russian-Ukrainian conflict”, in Jacek Kucharczyk, Grigorij Mesežnikov (eds.), *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict*, Heinrich-Böll-Stiftung, Varşovia, 2015, pp. 28-30.

³² Miloš Zeman a participat la evenimentul comemorativ de la Moscova, fără să fie prezent însă la parada militară. În acelaşi fel au acţionat şi şefii de guvern din Ungaria şi Grecia.

³³ Jan Richter, „President Zeman calls for lifting of Russia sanctions at event organized by Putin associate”, in *Radio Prague International*, 29 septembrie 2014, URL: <https://english.radio.cz/president-zeman-calls-lifting-russia-sanctions-event-organized-putin-associate-8282519>, accesat pe 10 iunie 2023.

³⁴ „Czech president urges EU to end Russia sanctions”, in *France 24*, 21 noiembrie 2017, URL: <https://www.france24.com/en/20171121-czech-president-urges-eu-end-russia-sanctions>, accesat pe 10 iunie 2023.

³⁵ Věra Řiháčková, „Foreign policy and external security...”, pp. 30-33.

³⁶ „Czech Republic's likely next PM criticises EU sanctions on Russia”, in *Reuters*, 5 octombrie 2017, URL: <https://www.reuters.com/article/czech-election-babis-russia-idINKBNICA0NP>, accesat pe 10 iunie 2023.

³⁷ Agnieszka Łada, Łukasz Wenerski, „Back to basics? Polish foreign policy and the Russian-Ukrainian conflict”, in *Diverging Voices, Converging Policies: The Visegrad States' Reactions to the Russia-Ukraine Conflict*, Heinrich-Böll-Stiftung, Varşovia, 2015, pp. 121-124.

³⁸ Consiliul European, „Timeline - EU restrictive measures against Russia over Ukraine”, URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>, accesat pe 10 iunie 2023.

³⁹ Rikard Jozwiak, „Russian Sanctions, The Hungarian Veto, And The Long Road Ahead”, in *Radio Free Europe*, 9 septembrie 2022, URL: <https://www.rferl.org/a/brussels-blog-jozwiak-russia-sanctions-hungary-veto/32026341.html>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁰ Paola Tamma, „Hungary vetoes Ukraine aid, EU seeks alternative solution”, in *Politico*, 6 decembrie 2022, URL: <https://www.politico.eu/article/hungary-vetoes-ukraine-aid-eu-seeks-alternative-solution/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴¹ Paola Tamma, „EU strikes deal with Hungary, reducing funding freeze to get Ukraine aid approved”, *Politico*, 12 decembrie 2022, URL: <https://www.politico.eu/article/eu-deal-hungary-drop-vetoe-recovery-plan-approved-funding-freeze-ukraine-aid/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴² „Hungary will veto EU sanctions on Russian nuclear energy, PM Orban says”, in *Reuters*, 27 ianuarie 2023, URL: <https://www.reuters.com/world/europe/hungary-will-veto-eu-sanctions-russian-nuclear-energy-pm-orban-2023-01-27/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴³ Jennifer Rankin, „Hungary steps up threat to block EU weapons aid for Ukraine”, in *The Guardian*, 19 mai 2023, URL: <https://www.theguardian.com/world/2023/may/19/hungary-steps-up-threat-to-block-eu-weapons-aid-for-ukraine-peter-szijarto>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁴ „Infographic: Who provides the most aid to Ukraine?”, in *Al Jazeera*, 9 decembrie 2022, URL: <https://www.aljazeera.com/news/2022/12/9/infographic-who-provides-the-most-aid-to-ukraine>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁵ „First Polish MiG-29 fighter jets arrive in Ukraine, Warsaw confirms”, in *Euronews*, 3 aprilie 2023, URL: <https://www.euronews.com/2023/04/03/first-polish-mig-29-fighter-jets-arrive-in-ukraine-warsaw-confirms>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁶ Diane Francis, „Poland is leading Europe's response to the Russian invasion of Ukraine”, in *Atlantic Council*, 28 ianuarie 2023, URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/poland-is-leading-europes-response-to-the-russian-invasion-of-ukraine/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ „Czech president: Russia should be cut off from SWIFT”, in *Reuters*, 24 februarie 2022, URL: <https://www.reuters.com/business/czech-president-russia-should-be-cut-off-swift-2022-02-24/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁴⁹ Grigorij Mesežnikov, „Stance of the V4 countries towards Russian military aggression against Ukraine”, in *Heinrich Böll Stiftung*, Prague, 20 decembrie 2022, URL: <https://cz.boell.org/en/2022/12/13/postoje-krajin-v4-vo-ci-ruskej-agresii-proti-ukrajine>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Katelyn Bushnell, André Frank, Lukas Franz, Ivan Kharitonov, Stefan Schramm, Christoph Trebesch, „Ukraine Support Tracker”, in *Kiel Institute for the World Economy*, 6 iunie 2023, URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁵² Guvernul Republicii Cehe, „Czechia sends hundreds of heavy military systems worth tens of billions to Ukraine during the first year of Russian invasion”, 23 februarie 2023, URL: <https://www.vlada.cz/en/media-centrum/tiskove-zpravy/czechia-sends-hundreds-of-heavy-military-systems-worth-tens-of-billions-to-ukraine-during-the-first-year-of-russian-invasion-203252/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁵³ Daniel Milo, *The image of Russia in Central & Eastern Europe and the Western Balkans*, GLOBSEC, 2021, p. 9.

⁵⁴ Daniel Milo, *The image of Russia...*, p. 17.

⁵⁵ Daniel Milo, *The image of Russia...*, p. 11.

⁵⁶ Pavlína Janebová, Zsuzsanna Végh, *Trends of Visegrad Foreign Policy*, AMO, Praga, 2019, pp. 17-18.

⁵⁷ Guvernul Poloniei, „National Security Strategy of the Republic of Poland”, Varşovia, 2020, p. 6.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Guvernul Ungariei, „Hungary's National Security Strategy. A Secure Hungary in a Volatile World”, Buda-pesta, 2020.

⁶⁰ Guvernul Republicii Cehe, „Security Strategy of the Czech Republic”, Praga, 2015.

⁶¹ Guvernul Republicii Slovacie, „Security Strategy of the Slovak Republic”, Bratislava, 2021.

⁶² Aneta Zachová, „Czechia decreases Russian gas dependence over eight months”, in *Euractiv*, 1 februarie 2023, URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/czechia-decreases-russian-gas-dependence-over-eight-months/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁶³ Martin Jirušek, „The attitude of the Visegrad Group Countries towards Russian Infrastructural Projects in the gas sector”, in *Energy Policy*, 2020, p. 4.

⁶⁴ „Central Europe makes progress towards energy independence”, in *The Economist Intelligence Unit*, 8 septembrie 2023, URL: <https://www.eiu.com/n/central-europe-makes-progress-towards-energy-independence/>, accesat pe 1 octombrie 2023.

⁶⁵ Martin Jirušek, „The attitude of the Visegrad Group...”, p. 5.

⁶⁶ Victor Jack, „You don't scare us: Slovakia shrugs off Kremlin energy retaliation for arming Ukraine”, in

Politico, 3 aprilie 2023, URL: <https://www.politico.eu/article/slovakia-russia-energy-fossil-fuel-retaliation-war-ukraine-jets/>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁶⁷ Martin Jirušek, „The attitude of the Visegrad Group...”, p. 6.

⁶⁸ „Hungary agrees on option for more Russian gas shipments, oil transit fees”, in *Reuters*, URL: <https://www.reuters.com/business/energy/hungary-agrees-option-more-russian-gas-shipments-oil-transit-fees-2023-04-11/>, accesat pe 11 iunie 2023.

⁶⁹ Martin Jirušek, „The attitude of the Visegrad Group...”, p. 7.

⁷⁰ „Polish PM says relations with Hungary ‘changed a lot’ over Ukraine”, in *Reuters*, 13 aprilie 2023, URL: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-poland-hungary-idUSL8N36G4DD>, accesat pe 10 iunie 2023.

⁷¹ Andrew Cottey, „The Visegrád Group...”, p. 80.

Despre oportunitatea întemeierii unui muzeu al geopoliticii¹

Dr. Silviu PETRE

ABSTRACT

The state of geography and geopolitics in the 21st century is clustered under a twist of irony- whereas geopolitics is frequently used to describe the power play of international relations, but with disregard for the impact of the environment upon events, geography as academic discipline is in a state of decline, in many places around the world. This article proposes the creation of a Museum of Geopolitics that should retell the story of this domain with all its upward and downward swings as well as present the relevance of geography in the 21st century.

Keywords: geopolitics, geography, museum, space

Silviu Petre is a lecturer at the National Intelligence Academy 'Mihai Viteazul', Bucharest.

Introducere

Utilizarea frecventă, chiar inflaționistă a termenului de „geopolitică” evocă o tradiție și ridică cel puțin trei probleme, anume: a) relația geopoliticii cu trecutul imperialist și totalitar al secolului XX; b) relația geopoliticii cu celelalte direcții de studiu al spațiului, precum geologia, geografia politică și umană, planificarea urbană; c) dacă este o știință de sine stătătoare sau doar o metodă de lucru.

Prezentul articol își propune să pledeze pentru oportunitatea unui muzeu al geopoliticii și să îi schițeze conținutul. Printre limitele asumate este și faptul că nu va vorbi despre obstacolele juridice și financiare care trebuie depășite pentru ca un astfel de muzeu să și devină realitate.

I. Geopolitica în căutarea unui loc printre știință și ideologie

Tratând chestiunea întemeierii unui muzeu al geopoliticii, am putea începe cu interogația: de ce anume nu există un astfel de muzeu? Fără a avea pretenția de a cuprinde toate cauzele posibile, cel puțin patru pot fi listate și discutate, anume cele trei motive evocate chiar în introducere plus încă unul anume- relația dintre membrii comunității analiștilor din relații internaționale, studii de securitate și geopolitică. Le vom trata pe scurt în rândurile de mai jos:

A) Relația geopoliticii cu trecutul imperialist și nazist din secolul al XX-lea. A devenit aproape un catehism ca orice introducere în geopolitică să conțină această nota bene care delimitează relația dintre geopolitică și moște-

nirea politică cu care a ajuns să fie asociată. Timp de o generație după 1945, cuvântul în sine a fost exilat din literatura academică. Va fi trezit la viață prin anii 1970, odată cu războiul din Vietnam prin eforturile unui Henry Kissinger și Colin S.Gray². În decadele următoare, uitarea și afirmarea unei noi generații de analiști și strategii vor scoate substantivul de la index, astăzi devenind aproape un sinonim pentru realitatea internațională într-un sens foarte larg. Cu toate acestea, rezerva persistă și numeroși analiști, aplecați către școlile liberală, constructivistă și feministă din teoria relațiilor internaționale preferând să păstreze distanța față de <geopolitică> fie și pentru a-și sublinia critica față de generațiile mai vechi de profesori. O altă soluție a fost oferită de analistul Adrian Corobană care propune folosirea termenului de <geopolitologie> tocmai pentru a demarca știința de practica propriu-zisă³. Cu astfel de date situaționale pe masa de lucru, întocmirea unui muzeu al geopoliticii va atrage tinerele cohorte sau va reprezenta un efort al seniorilor, al profesorilor, analiștilor și demnitarilor deja consacrați?

B) Relația geopoliticii cu celelalte științe ale spațiului. Dacă parcurgem literatura geopolitologică de astăzi, atât din România, cât și din străinătate, vedem că, în bună măsură aceasta nu comunică sau comunică prea puțin cu alte discipline care studiază spațiul, precum geologia sau planificarea urbană. Stare de fapt este de înțeles din moment ce fiecare dintre domeniile de mai sus se corelează cu specializări diferite. Este greu de găsit o persoană cu dublă, cu atât mai puțin triplă specializare- geolog, geograf și arhitect sau urbanist!⁴

C) Geopolitica și gradul de disciplină al disciplinei. După cum spuneam și mai sus, lejeritatea semantică și metodologică se vede în înclinația de a atribui fiecărui eveniment sau fenomen al relațiilor internaționale o conotație geopolitică. Totul tinde să devină geopolitică! Adesea, respectivii autori, chiar fiind din domeniul academic și nu jurnaliști nu inițiază un dialog între literatura geopoliticii clasice și teoriile postbelice ale relațiilor internaționale, ceea ce întreține senzația că cele două grile interpretative sunt unul și același lucru, după cum remarcă Șerban Filip Cioculescu cu ani în urmă⁵. În orice caz, apetența publicului

pentru literatura geopolitologică este suficient de mare, cel puțin în spațiul românesc unde deja s-a adunat un număr respectabil de titluri privitoare la introducerea în geopolitică.

D) A IV-a posibilă cauza sau al IV-lea posibil obstacol împotriva întemeierii unui muzeu al geopoliticii derivă din primele trei enumerate aici și are în vedere intimitățile comunității analitice și de studii de securitate, cel puțin din România. Fragmentarea respectivei comunități, și aici luăm în calcul atât micile universități, cât și marile centre precum București, Cluj și Iași împreună cu lipsa fondurilor, poate și politizarea fac dificilă sinergia necesară reușitei. Fragmentarea se poate vedea inclusiv în felul în care sunt întocmite bibliografiile, autorii români necitându-se între ei cel mai adesea⁶.

Date fiind considerațiile de mai sus, nu este de mirare absența unui muzeu al geopoliticii. Documentarea autorului pentru articolul de față a relevant acest lucru, deși este posibil ca el să se fi înșelat, restrângându-și cercetarea la limbile română, engleză și franceză.

Studiul prezent pledează pentru un astfel de muzeu al geopoliticii întrucât ar prilejui o meditație despre științele spațiale legând într-un continuum secolele XIX-XX-XXI. O știință care își merită numele de disciplină de sine stătătoare posedă o metodologie conștientă și diferită de celelalte, catedre, facultăți și institute care îi organizează obiectul de cercetare și îi reproduc personalul cercetător, reviste academice și, nu în ultimul rând, muzee. Scopul meditației nu ar fi doar geopolitica în sine, ci locul academic și curricular al științelor spațiale într-o perioadă când se vorbește despre marginalizarea sau chiar moartea geografiei!⁷

Cum s-ar prezenta un astfel de muzeu? Îi putem descrie planul similar ca pe un curs de introducere în geopolitică:

1. Geopolitica. Știință și direcție de studiu în rândul universului socio-umanului.
2. Scurtă istorie a geografiei. O lume fascinantă de hărți/Titlul alternativ: Geografia drept cartografie înghețată. Hărțile și puterea.
3. Școala geopolitică germană.
4. Școala geopolitică franceză.
5. Școala geopolitică anglo-americană.
6. Școala geopolitică japoneză.

7. Școala geopolitică românească.

8. Geografia, științele spațiale și viitorul lor în secolul XXI.

1. Geopolitica. Știință și direcție de studiu în rândul universului socio-umanului

Această primă sală ar poseda un caracter introductiv și ar medita asupra importanței cunoașterii și estimării spațiului. Aici pot fi prezente statistici cu distanțe. Pot fi aduse în discuție textele unor autori care nu sunt neapărat geografi, ci filosofi precum Gaston Bachelard, Michel Foucault⁸ și Paul Virilio.

2. Scurtă istorie a geografiei. O lume fascinantă de hărți/ Titlul alternativ: Geografia drept cartografie înghețată. Hărțile și puterea

Această sală secundă, continuatoare a primeia ar rafina și ghida curiozitatea vizitatorilor vorbindu-le despre modul cum fascinația omului față de mediul înconjurător și de cosmos datează din cele mai vechi timpuri, dar geografia ca știință de sine stătătoare se creionează prin secolul al XIX-lea, dezvoltându-se corelativ cu biologia și etnografia. Fascinația europenilor față de „Altul” non-european a avut atât o motivație științifică, cât și una imperialistă. Figuri precum Charles Darwin, Karl Ritter și Alexander von Humbolt ar împodobi locul.

3. Școala geopolitică germană

Geografia s-a dezvoltat cu precădere în lumile germană și franceză, prima dintre ele fiind considerată cea mai prestigioasă din lume până în 1945 și chiar și după. Apariția geopoliticii ca ramură aplicată, militarizată a geografiei nu ne mai apare, astfel, ca ceva contrainuitiv. Mai mult decât atât, moștenirea atât de controversată a geopoliticii datorează sinonimării în conștiința învingătorilor a termenului cu nazismul. Figuri precum suedezul Rudolf Kjellen și germanii Karl Haushofer, Otto Maul au gândit geografia ca pe o scenă asupra căreia rasele exercită presiuni pentru a-și găsi un loc sub soare. Subtitrând tonuri darwiniste, geopolitologii germaniști erau interesați de ideea de spațiu, *Raum*, antenumitul Haushofer introducând termenul de *Lebensraum* - spațiul vital de care ar fi avut nevoie poporul german

pentru a-și așeza surplusul demografic. De asemenea, lecția muzeificată ar avea grijă să precizeze că relația dintre autorul german și regimul nazist a fost una complicată, în cele din urmă Haushofer fiind marginalizat de către elita celui de-al Treilea Reich⁹. Mai mult decât atât, fiul său, poetul și geograful Albrecht Haushofer va participa la complotul împotriva lui Hitler din 1944 și va fi executat în ultimile zile ale războiului.¹⁰

Atenția ar putea fi în ultima parte dedicată și unor figuri mai puțin vizitate precum Gustav Fochler-Hauke (1906-1996) care au continuat să predea în Argentina și după 1945¹¹.

Nu în ultimul rând, locurile și numele comune evocate la școala geopolitică germană ar trebui, poate suplimentate prin autori din alte direcții, așa cum sunt amenajarea teritoriului și geografia marxistă. Aici pot fi amintite modelul de aranjare a satelor gândit de către Walter Kristaller, respectiv, teza monarhiei hidrolice a lui Karl August Wittfogel¹².

4. Școala geopolitică franceză

Dacă după al Doilea Război Mondial termenul *geopolitică* devenise unul insalubru, cel puțin în limbile germană și engleză, tradiția franceză poseda un caracter de sine stătător, și deci nu se temea că se afla într-un faux pas semantic.

Dacă Paul Vidal de la Blache crease o școală și o metodă care îi poartă numele, Emmanuel de Martonne¹³, Jean Ancel, Albert Demangeon, Raoul Castex, Yves Lacoste sau Beatrice Giblin au dus tradiția mai departe, meditănd asupra relației dintre putere, teritoriu și mizele geostrategiei.

Ca și în cazul german, alături de autorii enumerați stereotipic pe șiragul literaturii geopolitice, avem și aici perspective diferite, precum geografia anarhistă reprezentată de către Elisée Reclus¹⁴ sau modelele de dezvoltare regionale, precum „banana albastră” descoperită de către Roger Brunet în 1989¹⁵.

5. Școala geopolitică anglo-americană

Popoare ale mării, altfel zis, talasocratice, atât Marea Britanică, cât și SUA au dezvoltat o conștiință geopolitică care să le permit să acționeze asupra lumii pornind de la condițiile mediului și atuurile dezvoltate, anume poziția

insular/ apărată de două oceane, în cazul SUA, precum și de la existența flotei. Unul dintre cele mai importante cântece patriotice ale Regatului Unit, „Rule Britannia” conține în versurile sale imperativul dominației mărilor justificat printr-o poruncă a Providenței¹⁶. Apoi, scrierile lui Julian Corbett și Alfred Mahan, doi amirali, primul englez, iar celălalt american au reprezentat demersuri de a întemeia doctrina războiului naval, așa cum Clausewitz făcuse cu cel terestru în primul sfert al secolului al XIX-lea. Mai apoi, sub eforturile lui Halford Mackinder, Nicholas Spykman, George Kennan, Henry Kissinger și Zbigniew Brzezinski, se articulează doctrina îndiguirii sau containmentului prin care puterile occidentale talasocratice urmau să oprească expansiunea Uniunii Sovietice.

6. Școala geopolitică japoneză

Predatând preocupările geopolitologice nipone moderne, spațiul japonez a dat la iveală o pasiune pentru hărți, cartografia locului trădând aplecarea pentru precizie și frumos ce caracterizează țara Soarelui Răsare.

Cât despre geopolitica modernă niponă, aceasta trebuie văzută în contextul dezideratului Japoniei de a se moderniza și occidentaliza (epoca Meiji). Printre influențele preluate de către spiritul nipon și prelucrat conform nevoilor proprii a fost și geopolitica germană. Noul domeniu s-a cristalizat undeva în intervalul 1897-1925, cele două borne reprezentând apariția Chigacu Zasshi (Revista de Geografie) și traducerea termenului „geopolitică” în japoneză drept *cheigatsu* de către Nobuyuki Iimoto. Deja în anii 1930, numeroși intelectuali japonezi, împreună cu militari și politicieni începeau să vorbească despre pan-asianism și despre modul cum omul alb putea fi exclus din Asia de către Imperiul Japonez. Trei școli de gândire se conturează în respectiva decadă: 1) școala de la Kyoto reprezentată de Saneshige Komaki care dorea edificarea unei metode geografice proprii, fără imitații exterioare; 2) școala germanofilă preocupată de termeni precum Rau și Raumsin și 3) Societatea japoneză de geopolitică (*Nihon chiseigaku kyokai*) populată de politicieni, academicieni și cadre militare¹⁷.

Prima hartă japoneză a lumii budiste, 1710

Creație a călugărului Rōkashi 浪華子 (1654-1728),
fondator al templului Kenoji din Kyoto

Sursa: Cecilie Gasseholm, The First Japanese Map of the Buddhist World, Sotheby, Nov 13, 2017, <https://www.sothebys.com/en/articles/the-first-japanese-map-of-the-buddhist-world>

7. Școala românească de geopolitică

Școala românească de geografie și, ca parte a ei, de geopolitică a fost marcată de figuri precum Simion Mehedinți (considerat întemeietorul geografiei românești moderne) și Ion Conea (1902-1974) (considerat întemeietorul geopoliticii)¹⁸. Alături de ei nume precum Alexandru Dimitrescu Aldem (1880-1917), Nicolae Alexandru Radulescu (1905-1989), Anton Golopenția (1909-1951), Petre Deică (1933-2003) au meditat la modul în care geografia a influențat formarea poporului român, împreună cu binomul de avantaje și dezavantaje care au derivat de aici¹⁹.

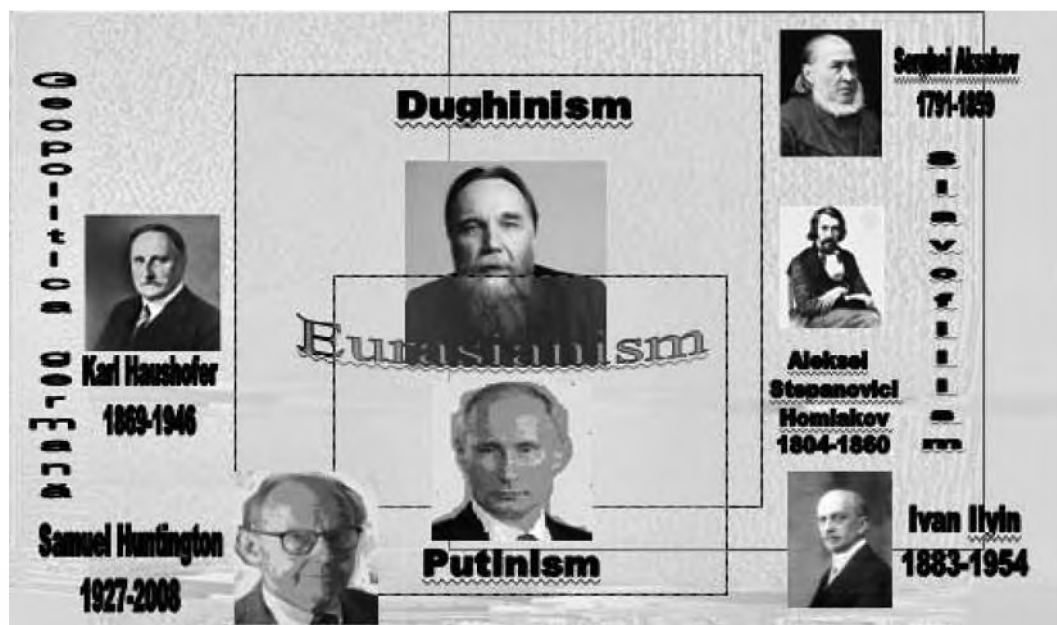
De asemenea, se mai pot prezenta dovezi al modului în care geografia românească și-a continuat traseul sub regimul comunist, mergând după 1990 când moștenirea geopoliticii poate fi din nou prezentă în sfera public fără teama de cenzura ideologică.

Fără a rămâne cantonat doar pe trecut, camera dedicată spațiului românesc ar putea evoca perspectivele geografiei de la noi în secolul al XXI-lea, preocupările acesteia față de fenomene precum: emigrația, schimbările climatice, despădurirea și deșertificarea din anumite zone ale țării.

De asemenea, se poate găsi un loc pentru a prezenta performanțele studenților români la Olimpiada Internațională de Geografie, aceștia aflându-se pe podium de mai multe ori în ultimii douăzeci de ani.²⁰

Odată ajunși aici ar trebui să precizăm că alegerea școlilor nu este fixă, lista putând fi extinsă pentru a cuprinde și alte nume, precum școala de geopolitică rusească sau cea latino-americană, Argentina și Brazilia fiind două spații academice care consumă discursul geopolitologic de ceva timp²¹. Dacă se alege școala rusească de geopolitică, aici trebuie precizat că aceasta s-a dezvoltat de abia după căderea URSS-ului²². Deși catedre de geografie se dezvoltaseră și în Imperiul Țarist, iar geografia se corela adesea cu cercetările etnologice, cenzura ideologică marxist-leninistă a interzis importul de geopolitică, considerată o știință burgheză, ulterior nazistă. Ca paranteză, de un interes deosebit pentru pasionați ar fi, poate, geografia militară și hărțile întocmite în acest sens pentru uzul Marelui Stat Major atât în perioada țaristă²³, cât și, mai târziu, în cea sovietică. După 1991, degingolada economică și identitară a facilitat revenirea naționalismului

Eurasianism și dughinism

Sursa: concepția autorului

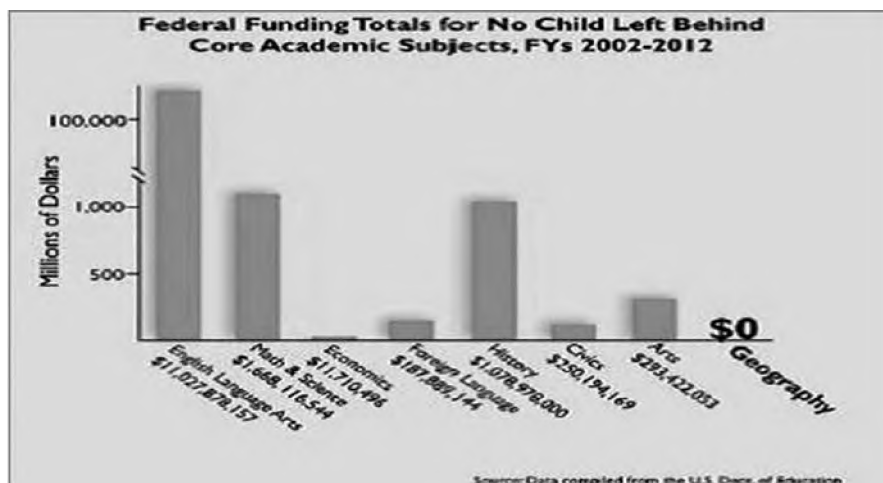
și, mai mult decât atât, articularea curentului eurasianist, perspectivă cu ambiții de Weltanschauung care a găsit adepți dincolo de granițele spațiului slav până în țări latine precum Franța, Spania și Italia. În vederea îmbunătățirii actului didactic, autorul de față a folosit la propriul curs de geopolitică schema de mai jos pentru a reda filiația ideilor eurasianiste pornind de la slavofilii antebelici, geografia lui Haushofer și ajungând în prezentul dominat de figura lui Aleksandar Dughin.

Astfel de scheme pot fi uzitate pe întreg spațiul muzeal, pentru a concentra cunoștințele cât mai schematic.

8. Geografia și viitorul său în secolul XXI

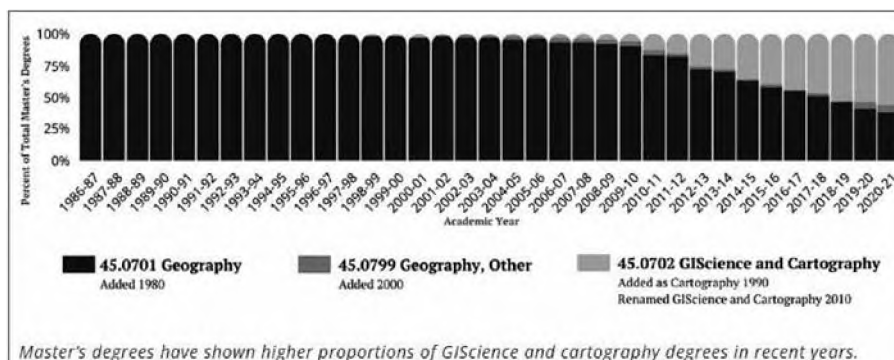
Ironia denotată de situația științei geografice în secolul al XXI-lea se referă la declinul acesteia în condițiile în care preocupările legate de mediu sunt tot mai accentuate²⁴. Născută în secolul al XIX-lea și moartă în secolul al XXI-lea, fie că punem „sau” „?” poate fi o temă de dezbatere. Discuțiile pe care le vedem și la noi despre eliminarea geografiei din curricula sau contopirea acesteia cu istoria reprezintă similități cu situația de la nivel internațional, așa cum o arată graficele de mai jos/ Spre exemplu, reforma educațională începută în timpul președintelui George Bush II, No Child Left Behind nu dădea niciun ban pentru geografie²⁵:

Geografia și finanțarea disciplinelor prin programul No Child Left Behind 2000-2012

Sursa: Richard G. Boehm, Michael Solem & Joann Zadrozny (2018) The Rise of Powerful Geography, The Social Studies, 109:2, 125-135, DOI: 10.1080/00377996.2018.1460570

Diplome de master în geografie comparative cu științele similare- SUA

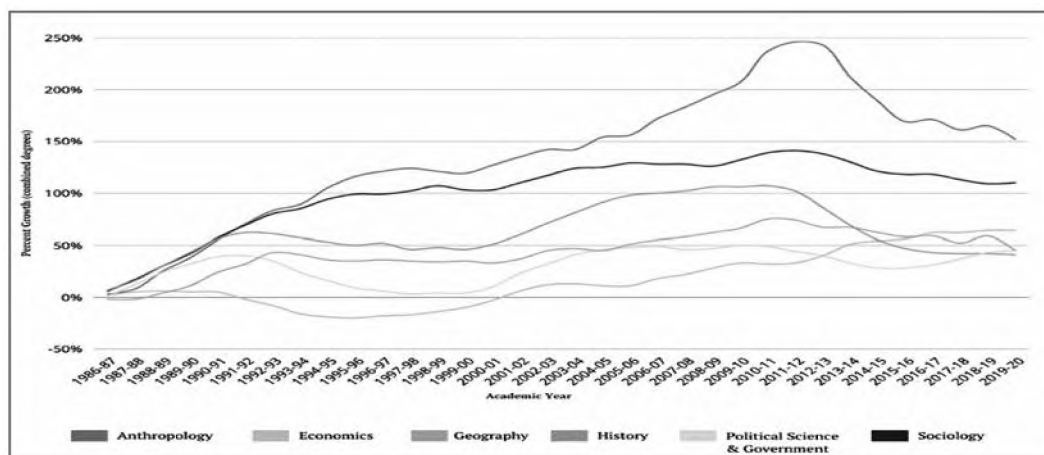
Mark Revell and Mikelle Benfield, The State of Geography: Data and Trends in Higher Education, AAG, December 2, 2022, <https://www.aag.org/the-state-of-geography-data-and-trends-in-higher-education/>

Chiar dacă ele se referă la Statele Unite, tendințe similare au fost relevate de studii în numeroase alte țări, precum Marea Britanie²⁶, Australia²⁷, Filipine²⁸, Namibia²⁹. Însă nu trebuie dedus de aici că odată cu probabila evacuare a geografiei din curricula o să dispară și interesul pentru mediul înconjurător. Masa ei testamentară, dacă ne putem exprima altfel, va fi preluată de noi domenii precum științele stratosferice, educația pentru mediu etc. Adiacent, interesul față de spațialitate va

fi preluat de către materii consacrate precum filosofia ori literatura.

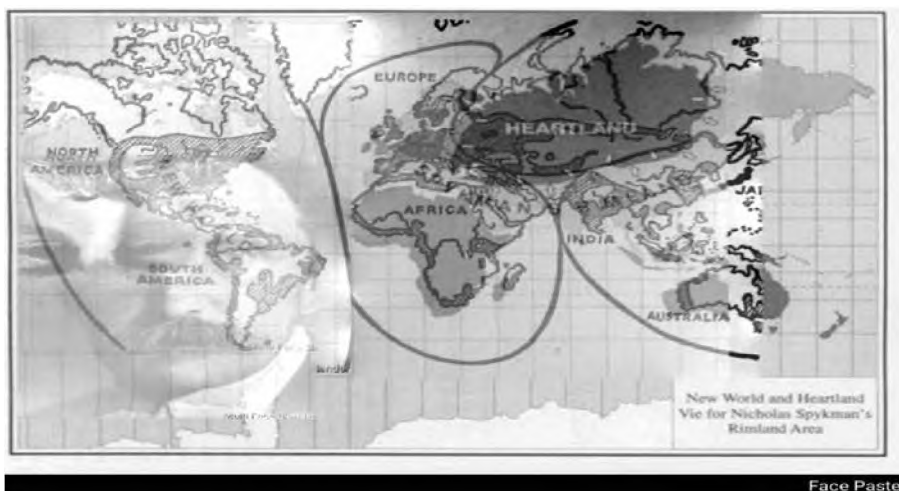
Din punct de vedere al metodelor grafice folosite, portofoliul muzeal poate recurge la softuri și tehnologii contemporane pentru a facilita procesul educativ. Spre exemplu se pot folosi aplicații precum FaceBlender și FacePaste pentru a crea figuri compozite ca să li se inducă vizitatorilor subiecte de meditație sau realitatea augmentată dar special croită pe tematica geopoliticii.

Numărul de absolvenți în geografie comparativ cu ansamblul științelor sociale din SUA

Mark Revell and Mikelle Benfield, The State of Geography: Data and Trends in Higher Education, AAG, December 2, 2022, <https://www.aag.org/the-state-of-geography-data-and-trends-in-higher-education/>

Hartă compozită- concepțiile geopolitice ale lui Halford Mackinder și Karl Haushofer

Sursa: Editarea autorului cu ajutorul softurilor FaceBlender și FacePaste³⁰

Grija față de amenajarea interiorului muzeal ar trebui completată de o campanie publicitară externă pentru a-l aduce la cunoștința publicului, reprezentată de afișe, foi volante, intrarea în circuitul Noptii muzeelor șamd. Mai jos este propus un potențial logo:

Sursa: Concepția autorului pe baza unor elemente grafice preluate

II. În loc de concluzie

Prezentul articol și-a propus să discute posibilitatea întemeierii unui muzeu dedicat geopoliticii. Inițiativa propusă a făcut un *detour* prin ce a însemnat geopolitica în secolul al XX-lea, amintind moștenirea sa controversată și semnalând în același timp criza geografiei ca disciplină curriculară în secolul al XXI-lea. Alăturarea celor două domenii învecinate ar părea de la sine înțeleasă, dar în practică relația dintre ele se arată superficială- geopolitologii nu cunosc geologie și geografie, posedând adesea alte diplome, în timp ce geografii s-ar putea să nu fie interesați de geopolitică³¹. Cu astfel de date conștientizate, supraviețuirea geografiei și continuarea relevanței geopolitice ar putea veni tocmai din refacerea legăturilor profunde dinre cele două. Muzeul propus ar putea fi un prilej de înfăptuire a interdisciplinarității. Succesul său va mai depinde, de asemenea, de un concept embrionar de la care să pornească și să fie inteligibil și prezent în toate aspectele sale; aceasta deoarece un spațiu muzeal nu se poate rezuma la însumarea unor artefacte fără viață, ci la povestea pe care o spune vizitatorului. Dacă

obiectele reprezintă componenta anatomică, narațiunea care se desprinde înseamnă fiziologia care face trecutul să vorbească. Suplimentar, prezumatul muzeu al geopoliticii ar trebui să umple golurile lăsate de alte construcții similare și case memoriale, aplecându-se asupra unor detalii mai puțin luate în calcul cum ar fi rolul noilor tehnologii: fotografia satelitară, social media, big data³² sau inteligența artificială atât în actul didactic³³, cât și în numeroase alte activități civile și militare precum: desfășurarea războiului³⁴; orașele de 15 minute [temă prezentată la noi printr-o lentilă conspiraționistă]³⁵; refugiarea climaterică sau contribuția femeilor la direcțiile îngemănate ale geografiei și geopoliticii³⁶. Cele de mai sus nu sunt decât câteva scenarii, dar care își propun să demonstreze bogăția pedagogică ce poate fi oferită de către acest proiect.

Bibliografie

- Barbu, Alida Monica Doriană, Aplicații ale AI, machine learning, deep learning și big data în domeniul militar, *Cunoașterea Științifică*, 2:1, 2022, 160-175, <https://www.cunoasterea.ro/aplicatii-ale-ai-machine-learning-deep-learning-si-big-data-in-domeniul-militar/>
- Brătuleanu, Vlad, Anarhismul în România. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 11(2), 2011, pp.274-285
- Calbérac, Yann, "Close Reading Michel Foucault's and Yves Lacoste's Concepts of Space Through Spatial Metaphors." *Le foucauldien* 7, no. 1 (2021): 6, pp. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.16995/lefou.90>
- Cathcart, Adam, Winstanley-Chesters, Robert, Geman Studies of Koreans in Manchuria: Gustav Fochler-Hauke and the Influence of Karl Haushofer's National Socialist Geopolitics, *European Journal of Korean Studies*, Volume 18, No.1 (2018), pp.131-141
- DeVivo, Michael S., *Leadership in American Academic Geography: The Twentieth Century*, Lexington Books, 2015
- Evans, Richard, *Hitler și teoriile conspirației: Al Treilea Reich și imaginația paranoidă*, Editura Litera, București, 2020
- Faludi, Andreas, The "Blue Banana" Revisited, *European Journal of Spatial Development*, Article No. 56, March 2015, URL: <http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed%20articles/refereed56.pdf>
- Hepple, Leslie W., The revival of geopolitics, *POLITICAL GEOGRAPHY QUARTERLY*, Supplement to Vol. 5, No. 4, October 1986, S21-S36
- Ivan, Ruxandra (coord), *Dirjecții principale în studiul relațiilor internaționale în România*, Ed. Institutul European, Iași, 2007

- Matthews, Owen, *Un spion desăvârșit. Richard Sorge. Maestrul spionajului lui Stalin*, Editura Litera, 2019
- Neacșu, Marius, Ideile lui Ion Conea asupra geopoliticii, *Terra*, Nr.1/2019, Anul I
- Neguț, Silviu, *Introducere în geopolitică*, Meteor Press, 2005
- Popa, Adrian-Vasile, *Geopolitică și globalizare. Note de curs*, Top Form, București, 2022
- Rainer, Gerhard and Dudek, Simon, Globalizing geography before Anglophone hegemony: (buried) theories, (non-)traveling concepts, and “cosmopolitan geographers” in San Miguel de Tucumán (Argentina), *Geographia Helvetica*, 77, 297–311, 2022 <https://doi.org/10.5194/gh-77-297-2022>
- Săgeată, Dr. Radu, Direcții, tendințe și personalități marcante ale geopoliticii românești interbelice, *Revista Geopolitică*, August 2017, <https://www.geopolitic.ro/2017/08/geopolitica-geografie-politica/>
- Takahashi, Yamazaki, Takagi Akihiko, Kitagawa Shunya, Kagawa Yuichi, Reemerging Political Geography in Japan, *Japanese Journal of Human Geography*, 64-6, 2012
- Takeuchi, Keiichi, Geopolitics and Geography in Japan Reexamined, *Hitotsubashi Journal of Social Studies*, 1980, pp.14-24
- Takeuchi, Keiichi, The decline and survival of academic geography: Publication in the early stages of academic geography in Japan (1907-1945), *Hitotsubashi Journal of Social Studies* 25 (1993) 63-81
- Wittfogel, Karl, *Oriental despotism; a comparative study of total power*. New York: Random House, 1957

Note

¹ O versiunea anterioară și modificată a acestui articol a fost trimis spre publicare portalului Geopolitics.ro, august 2023

² Leslie W.Hepple, The revival of geopolitics, *POLITICAL GEOGRAPHY QUARTERLY*, Supplement to Vol. 5, No. 4, October 1986, S21-S36

³ Pentru distincția dintre geopolitică și geopolitologie a se vedea: Adrian Corobană, Geopolitician sau geopolitolog? Geopolitics.ro, Blog, 1 Noiembrie 2014, <http://corobana.ro/geopolitician-sau-geopolitolog/>

⁴ Fără a generaliza, se poate vedea că așa cum cei mai mulți geopolitologi nu citează literatura geografică, nici geografii nu sunt cu precădere interesați de geopolitologie, așa cum arată articolul următor: Doina Maria Dumitrașcu, Curriculum la disciplina geografie-Cadrul legal de formare a competenței de investigare, CONFERINȚA NAȚIONALĂ CU PARTICIPARE INTERNAȚIONALĂ CALITATE ÎN EDUCAȚIE – IMPERATIV AL SOCIETĂȚII CONTEMPORANE, 2020, pp.122-129

⁵ „O dezvoltare inhibată a Teoriei Relațiilor Internaționale în România? Ipoteza rivalității cu geopolitica”, în Ruxandra Ivan (coord), *Direcții principale în studiul relațiilor internaționale în România*, Ed. Institutul European, Iași, 2007, pp. 19-54

⁶ Silviu Neguț, *Introducere în geopolitică*, Meteor Press, 2005. Silviu Neguț, Mihai-Cristian Neacșu, Geo-

strategia, Meteor Press, București, 2022. Adrian-Vasile Popa, *Geopolitică și globalizare. Note de curs*, Top Form, București, 2022

⁷ Despre eliminarea geografiei sau reducerea ei la o disciplină opțională a prilejuit polemici vocale în spațiul românesc al ultimilor ani, mai ales în contextul promulgării unei noi legi a educației care să înlocuiască Legea 1/2011. A se vedea în acest sens: Ionuț Axinescu, Cele mai inutile facultăți din România, *Vice*, 27.07.2015.

Alina Mitran, Profesorii, scandalizați de proiectul scoaterii Geografiei de la Bacalaureat: „Este al doilea atac al doamnei Andronescu la această disciplină”, *Adevărul*, 31.03.2019. Bianca Preda, Cu ce mai rămân elevii la terminarea liceului? Fizica, chimia sau biologia și geografia ar urma să fie eliminate din programă, logica și psihologia nu se vor mai studia deloc, *Monitorul Cluj*, 8 mai 2023. Ștefan Lefter, Institutul de Geografie al Academiei Române, reacție la planurile-cadru de liceu și legile educației în dezbatere: Geografia să fie disciplină obligatorie și probă scrisă la alegere la Bacalaureat, *Eduedu*, 20 mai 2023.

Discuția despre importanța disciplinei geografice în secolul XXI se poartă nu numai pe dimensiunea curricular, dar și politică, voci din interiorul universităților de geografie acuzând că, deși facultățile lor produc specialiști, funcțiile din turism sunt ocupate de oameni fără studii de profil și numiți politic. Cristiana Sabău, Acuzați că scot prea mulți „șomeri cu diplomă”, universitarii de la Facultatea de Geografie acuză: Turismul județean defilează cu diletanți, *Timp Online*, 05 octombrie 2016

⁸ Despre filiația intelectuală dintre Michel Foucault și școala franceză postbelică de geopolitică condusă de Yves Lacoste a se vedea: Yann Calbérac, “Close Reading Michel Foucault’s and Yves Lacoste’s Concepts of Space Through Spatial Metaphors.” *Le foucaldien* 7, no. 1 (2021): 6, pp. 1–21. DOI: <https://doi.org/10.16995/lefou.90>

⁹ Silviu Neguț, *Introducere în geopolitică*, op.cit. Adrian-Vasile Popa, op.cit.

¹⁰ Owen Matthews, *Un spion desăvârșit. Richard Sorge. Maestrul spionajului lui Stalin*, Editura Litera, 2019. Richard Evans, *Hitler și teoriile conspirației: Al Treilea Reich și imaginația paranoidă*, Editura Litera, București, 2020

¹¹ Adam Cathcart, Robert Winstanley-Chesters, German Studies of Koreans in Manchuria: Gustav Fochler-Hauke and the Influence of Karl Haushofer’s National Socialist Geopolitics, *European Journal of Korean Studies*, Volume 18, No.1 (2018), pp.131-141. Gerhard Rainer and Simon Dudek, Globalizing geography before Anglophone hegemony: (buried) theories, (non-)traveling concepts, and “cosmopolitan geographers” in San Miguel de Tucumán (Argentina), *Geographia Helvetica*, 77, 297–311, 2022 <https://doi.org/10.5194/gh-77-297-2022>

¹² Karl Wittfogel, *Oriental despotism; a comparative study of total power*. New York: Random House, 1957

¹⁴ Figura lui este importantă și pentru România, întrucât ideile sale anarhiste l-au influențat pe jurnalistul român Zamfir Arbore (1948-1933). De altfel, cei doi au și colaborat, Arbore scriind în lucrarea Geografia universală a lui Reclus. Vlad Brătuleanu, Anarhismul în România. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 11(2), 2011, pp.274-285

¹⁵ Andreas Faludi, The "Blue Banana" Revisited, *European Journal of Spatial Development*, Article No. 56, March 2015, URL: [http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed articles/refereed56.pdf](http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed%20articles/refereed56.pdf)

¹⁶ Rule Britannia with lyrics, <https://www.youtube.com/watch?v=e2R24uY5CeU>

¹⁷ Pentru mai multe informații despre școala niponă de geografie a se consulta: Keiichi Takeuchi, Geopolitics and Geography in Japan Reexamined, *Hitotsubashi Journal of Social Studies*, 1980, pp.14-24. Keiichi Takeuchi, The decline and survival of academic geography: Publication in the early stages of academic geography in Japan (1907-1945), *Hitotsubashi Journal of Social Studies* 25 (1993) 63-81. Yamazaki Takashi, Takagi Akihiko, Kitagawa Shunya, Kagawa Yuichi, Reemerging Political Geography in Japan, *Japanese Journal of Human Geography*, 64-6, 2012

¹⁸ Marius Neacșu, Ideile lui Ion Conea asupra geopoliticii, Terra, Nr.1/2019, Anul L. Volum apărut cu ocazia Conferinței Naționale Anuale a Societății de Geografie din România: *Geografie, teritorii, rețele și dezvoltare durabilă*. Educație prin geografie 30 mai – 02 iunie 2019, Satu Mare

¹⁹ Dr. Radu Săgeată, Direcții, tendințe și personalități marcante ale geopoliticii românești interbelice, *Revista Geopolitică*, August 2017, <https://www.geopolitic.ro/2017/08/geopolitica-geografie-politica/>

²⁰ Romania, locul I la Olimpiada internațională de Geografie: trei medalii de aur și una de argint, Hotnews, 05 August 2013. V.M., R.P., Olimpiada Internațională de Geografie: Romania a obținut locul I în Europa și locul trei în lume, Hotnews, 18 August 2014. Patru medalii (dintre care două medalii de aur) și locul 3 în lume: palmaresul lotului României la Olimpiada Internațională de Geografie 2022, https://www.edu.ro/comunicat_presa_64_2022_rezultate_Olimpiada_Internationala_Geografie_2022. Ștefan Leffer, Locul I pentru România la Olimpiada Europeană de Geografie din Serbia. Toți elevii olimpici sunt de la licee de stat și jumătate au obținut medalii de aur, Edu.pedu, 30 iunie 2023

²¹ Simone Vegliò, Subverting geopolitics: The reinvention of geography in post-revolutionary Mexico, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 2023;48:439–450

²² Kolosov VA, Zotova MV, Turov NL. Geopolitics and Political Geography in Russia: Global Context and National Characteristics. *Reg. Res. Russ.* 2022;12(1):80–95. doi: 10.1134/S2079970522020046. Epub 2022 Jun 25. PMID: PMC9244374.

²³ Maxim Vasile, Buga Oleg, Conexiuni dintre geografie militară, geografie politică și geopolitică, Seminarul 'Dezvoltarea umană în Republica Moldova din perspectiva resurselor naturale socioeconomic și turistice', Chișinău, 16 aprilie 2021

²⁴ Julie Davidson, Charlotte Jones, Malcolm Johnson, Deniz Yildiz, Vishnu Prahalad, Renewing the purpose of geography education: Eco-anxiety, powerful knowledge, and pathways for transformation, *Geographical Research*, 2023;1-14

²⁵ Benjamin Sacks, What happened to the American geography department? *Geography Directions*, April 8, 2015, <https://blog.geographydirections.com/2015/04/08/what-happened-to-the-american-geography-department/>

Așa după cum arată acest articol, situația dificilă a geografiei în lumea academic americană predatează cu decenii reforma lui George Bush Jr. Încă din anii 1960, mai multe mari universități americane au închis departamentele de geografie sau le-au comasat. Un rol important în această tendință a fost dat de către președintele Universității Harvard, James Conant pentru care 'geografia nu era o disciplină universitară', motiv pentru care a și închis respectivul departament de geografie în 1948, exemplul său fiind urmat și de Yale în 1967. Michael S. DeVivo, *Leadership in American Academic Geography: The Twentieth Century*, Lexington Books, 2015, p.88

²⁶ Paul Brown, The erosion of geography, *The Guardian*, 20 November 2001. Simon Jenkins, The assault on geography breeds ignorance and erodes nationhood, *The Guardian*, 16 Nov 2007. Despre modul în care geografiei i-a fost indusă introspecția de către Brexit a se vedea: Alan Kinder, Mary Biddulph, 'Brexit' and the geography curriculum, *The Geographical Association Magazine*, Autumn 2016, no. 34, pp.7-9

²⁷ William Slaytor, Neville Harris, The rise and fall of Geography at the University of South Australia, *South Australian Geographical Journal*, 2004. vot. 102, 107-117. Nick Harvey, Geography in South Australia at the beginning of the 21st Century, *South Australian Geographical Journal*, Issue 1 | Vol. 114 (2018). Where HASS thou gone, Professional Educator, Australian College of Educators, Volume 20, 2019 edition

²⁸ Meliton B. Juanico, Philippine Geography: Riding the Cycles of Growth and Decline, *PHILIPPINE SOCIAL SCIENCES: CAPACITIES, DIRECTIONS, AND CHALLENGES*, 2012, pp.96-109

²⁹ Paulina Ndapewa Kaniita, The decline in geography learner numbers in the secondary phase: a Namibian, Khomas Region: Windhoek case study, Thesis presented in fulfilment of the requirements for the degree Master of Education in Curriculum Studies, Faculty of Education at Stellenbosch University, March 2020

³⁰ Hărțile pe care s-a operat prelucrarea provin din sursele: Eric Ross, Of heartlands and pan-regions: mapping the spheres of influence of the great powers in the age of world wars, March 5, 2015, <https://ericrossacademic.wordpress.com/2015/03/05/of-heartlands-and-pan-regions-mapping-the-spheres-of-influence-of-the-great-powers-in-the-age-of-world-wars/>; "Spatial distribution of Pan-Ideas on the Earth's surface, after Coudenhove-Kalergi's Pan-European Union". From Karl Haushofer, *Geopolitik der Pan-Ideen* (Berlin: Zentral-Verlag; 1931), p. 9, University of Nottingham, <https://blogs.nottingham.ac.uk/interwarconferencing/2019/09/23/cfp-aag-2020-pan-movements/coudenhove-kalergi-in-haushofer-1931-p-9/>; Mark Gilchrist, The Great Game Reinvigorated: Geopolitics, Afghanistan and the importance of Pakistan, *The Strategy Bridge*, 12 August 2019, <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2019/8/12/the-great-game-reinvigorated-geopolitics-afghanistan-and-the-importance-of-pakistan>

³¹ Pentru gânduri similare a se vedea afirmația lui Yves Lacoste: 'Geografia nu este discutată, dar limbajul geografic este utilizat din cel în ce mai mult'. Yann Calbérac, *op.cit.*

³² Jovan Kurbalija, The impact of big data on geopolitics, negotiations, and diplomacy, *Diplomacy.edu*, 07 August 2022

³³ Despre folosirea geoinformației în predarea geografiei a se vedea: José Jesús Reyes Nunez. The presence of geoinformatics in Hungarian secondary education, *International Journal of Cartography*, 2023, DOI: 10.1080/23729333.2023.2228008

³⁴ Alida Monica Doriană Barbu, Aplicații ale AI, machine learning, deep learning și big data în domeniul militar, *Cunoașterea Științifică*, 2:1, 2022, 160-175, <https://www.cunoasterea.ro/aplicatii-ale-ai-machine-learning-deep-learning-si-big-data-in-domeniul-militar/>

³⁵ Silviu Petre, Orașul 15 minute- o realitate ce se naște din mituri, *Geopolitics.ro*, 04.07.2023

³⁶ Despre rolul și contribuția femeilor în literatura geopolitologică, în cheie feministă sau nu vezi următoarele referințe: eforturile lui Alice Hudson, angajată a The New York Public Library care și-a dedicat eforturile promovării cartografiei. În 2016 ea a fost curatorul responsabil de expoziția: 'Femei în cartografie: cinci secole de realizări'. Lori Castle, 5 maps by women in cartography, *Here*, 25 August 2016. Katherine Cordes, NYPL's Alice Hudson: Charting a New Course for the Map Division, New York Public Library, March 22, 2021, <https://www.nypl.org/blog/2021/03/22/nypls-alice-hudson-charting-new-course-map-division>

Impactul războiului din Ucraina asupra situației din Republica Moldova

Dr. Daniela ȘIȘCANU

ABSTRACT

By starting the war against Ukraine, the Russian Federation has entered a new phase in the implementation of its foreign policy regarding the former Soviet space. Beyond its propaganda and narratives, intended for both domestic and international audiences in order to legitimize its aggressive actions, Moscow has done nothing but escalate its hostile behavior, established for more than 20 years, seeking to install its hegemony in the former Soviet space. The objective of this article is to identify the threats and risks that the Republic of Moldova is facing in the context of the war against Ukraine, as well as the new opportunities for the Moldavian leadership to leave the Russian sphere of influence and accelerate the process of country's integration into the great European family.

Keywords: Russian Federation, Republic of Moldova, Ukraine, national security, conflict, threats, risks, disinformation, propaganda, energy security, informational security.

Daniela Șișcanu, Ph.D. is a senior researcher with the Institute for Political Studies of Defence and Military History, the department of Security studies. Her interest fields are: the study of totalitarian ideology, the propaganda mechanism of the Soviet Union, security dynamics in the post-Soviet space, and information warfare.

Prin declanșarea agresiunii militare împotriva Ucrainei, Federația Rusă a intrat într-o nouă fază de punere în aplicare a viziunilor sale de politică externă în ceea ce privește fostul spațiu sovietic. Dincolo de discursul și narațiunile sale propagandistice, destinate atât publicului intern, cât și celui internațional cu scopul de a-și legitima acțiunile agresive, Moscova nu a făcut altceva decât să-și escaladeze comportamentul ostil, stabilit mai bine de 20 de ani, prin care se urmărea impunerea hegemoniei sale în spațiul ex-sovietic.

În ultimele două decenii, una dintre cele mai importante preocupări ale Kremlinului în domeniul politicii regionale a fost consolidarea influenței sale în fostele republici sovietice prin diverse măsuri și mecanisme precum cre-

area de dependențe energetice și economice, amestec în procesele politice interne, corupție, dezinformare și propagandă, dar și prin acțiuni de război convențional sau hibrid (susținerea regimurilor separatiste pro-ruse din Republica Moldova și Georgia, agresiunea împotriva Georgiei din 2008, anexarea Crimeii și crearea celor două entități separatiste din sud-estul Ucrainei în 2014).

Articolul își propune să identifice amenințările și riscurile la adresa securității Republicii Moldova, generate (sau escaladate) de războiul declanșat de Rusia împotriva Ucrainei, precum și evidențierea unor oportunități pentru Chișinău, care i-ar putea permite ieșirea din sfera de influență rusă și să accelereze procesul de integrare în marea familie europeană.

Amenințări și riscuri la adresa securității Republicii Moldova

Amenințarea armată. Invadarea Ucrainei de către Rusia a generat la Chișinău îngrijorări puternice privind posibilitatea ca Republica Moldova să devină următoarea țintă a Moscovei, lucru sugerat și de propaganda rusă. Granița comună cu Ucraina este de aproape o mie de kilometri, iar în primele luni ale războiului, temerea că acesta se va extinde și pe malurile Nistrului era una reală.

Pe întreg parcursul existenței sale, Republica Moldova a fost percepută de Moscova drept un stat instabil, slab din punct de vedere economic, politic și militar. Nefiind membră a NATO sau a vreunei alte alianțe militare și neavând o armată eficientă, Republica Moldova a fost, întotdeauna, considerată o țintă ușoară de cucerit. În contextul declanșării războiului, obținerea controlului asupra Republicii Moldova de către Federația Rusă ar fi slăbit puternic poziția strategică a Ucrainei, permițând izolarea orașului Odesa și facilitând o eventuală ofensivă asupra vestului și centrului Ucrainei¹. Totodată, controlul asupra Republicii Moldova putea să ofere Rusiei blocarea exporturilor ucrainene, în special a produselor agricole, prin împiedicarea tranzitului auto.

Faptul că Republica Moldova a fost vizată în planurile inițiale ale Rusiei o demonstrează și acea hartă pe care președintele belarus, Aleksandr Lukașenko, le-a prezentat-o generalilor săi într-una din ședințele de la începutul războiului din Ucraina. Pe hartă erau trasate direcțiile în care urmau să avanseze forțele ruse, iar una din aceste direcții viza Republica Moldova, mai exact – regiunea transnistreană².

Însă avansarea pe direcția vestică, pe linia Mykolaiv-Tiraspol/Odesa și crearea coridorului în Transnistria nu mai pot fi realizate datorită rezistenței armatei ucrainene și împingerii frontului în Estul Ucrainei. Dacă nu ar fi fost rezistența ucraineană, probabil Moscova ar fi preluat deja controlul asupra Moldovei și ar fi instalat la Chișinău un președinte pro-rus.

Cu toate acestea, Rusia nu a renunțat la obiectivul de a vulnerabiliza Ucraina prin preluare controlului politic asupra Republicii Moldova. De remarcat în acest context faptul

că la Moscova discursul privind ilegitimitatea actualei conduceri moldovenești devine tot mai agresiv. În acest context se înscriu acuzații privind renunțarea la neutralitate în favoarea Occidentului, fapt care deligitimează actuala conducerea sau lipsa susținerii din partea populației etc.

Deși la momentul de față scenariul unei ofensive armate ruse spre frontiera Republicii Moldova este puțin probabil, războiul din Ucraina influențează negativ situația internă, prin sporirea anxietății și tensiunii în rândul populației, și prin generarea de diverse constrângeri de natură economică. În aceste condiții, principala amenințare din partea Moscovei constă în *exploatarea și alimentarea vulnerabilităților interne cu scopul schimbării conducerii actuale* de la Chișinău cu un regim loial Rusiei. Important de subliniat că această amenințare din partea Federației Ruse nu este condiționată de acțiunile sau inacțiunile conducerii Republicii Moldova, ci de viziunile Moscovei privind postura sa strategică în fostul spațiu sovietic.

Pentru a-și atinge obiectivele maxime în efortul său de a-și consolida influența asupra Republicii Moldova, Federația Rusă poate încerca producerea unor evenimente cu scopul de a destabiliza situația internă. Scenariul de maximă eficiență pentru interesele ruse ar fi preluarea controlului total asupra țării de către forțe afiliate Kremlinului, cu condiția ca un nou regim să fie unul stabil și să se bucure de susținere din partea populației și a instituțiilor statului, în special a celor de forță³.

Evenimentele care s-au succedat în luna februarie și în primăvara acestui an demonstrează intențiile Moscovei de a forța o schimbare de regim la Chișinău. Decizia de numire în funcția de prim-ministru a lui Dorin Recean, care anterior a ocupat funcțiile de consilier al președintelui pe probleme de securitate națională și apărare și ministru al afacerilor interne, a fost un semnal că pentru Chișinău rezolvarea problemelor de securitate a devenit o prioritate. Cu câteva zile înainte de această numire, președintele Maia Sandu a vorbit despre planul Kremlinului, interceptat de serviciile secrete ucrainene, de a organiza o lovitură de stat în Moldova. Potrivit acestui plan, schimbarea de regim urma să se producă nu prin

mijloace militare, ci cu ajutorul protestelor opoziției și cu implicarea mercenarilor străini⁴.

Conform informațiilor apărute în presă, în acțiunile violente urmau să fie implicați diversioniști cu pregătire militară, camuflați în civil și persoane din afara țării. Ar fi fost depistate instrucțiuni de intrare în Republica Moldova pentru cetățeni ai Federației Ruse, Belarus, ai Serbiei și din Muntenegru. Pentru punerea în aplicare a planului, Moscova miza pe sprijinul unor forțe din interiorul Republicii Moldova, precum Partidul Șor, veterani ai structurilor de forță și persoane cunoscute pentru legăturile lor cu oligarhul fugar Vlad Plahotniuc⁵.

Evident, informațiile au fost făcute publice de către autoritățile moldovene după împiedicarea planurilor Moscovei, însă, este puțin probabil ca Rusia să renunțe la obiectivele sale de a obține controlul asupra Chișinăului. Rusia a avut întotdeauna o rețea largă de influență în Moldova și s-a bucurat în mod tradițional de sprijinul unui segment larg al populației. Chiar și acum, sondajele arată că, în timp ce majoritatea moldovenilor au condamnat invazia rusă a Ucrainei, 33,8% dintre cetățeni încă îl simpatizează pe Putin⁶.

Așa cum s-a menționat mai sus, războiul din Ucraina, a vulnerabilizat și mai mult Republica Moldova, situație ce poate fi exploatarea de către Moscova prin aliații și agenții săi din interiorul republicii. Războiul a scos la suprafață o multitudine de probleme pe care le are Republica Moldova și a generat/acutizat multiple riscuri la adresa securității sale.

Unul dintre aceste riscuri, și cu siguranță ce mai important, îl constituie *forțele politice și civice controlate, finanțate și susținute de către Federația Rusă*. Deși se comportă ca actori politici legitimi, mai multe partide politice și mișcări civice din Republica Moldova acționează la indicația serviciilor speciale și a cercurilor politice (și economice) din Federația Rusă⁷.

Pentru o perioadă îndelungată, Blocul Comuniștilor și Socialiștilor a fost considerat principala forță pro-Kremlin. Dar după liderul socialiștilor și fostul președinte Igor Dodon a devenit subiectul unor dosare penale în care este acuzat de corupție, popularitatea blocului a scăzut. Partidul Șor al oligarhului fugar Ilan

Șor a devenit noul favorit al Kremlinului. Deși, inițial, partidul nu se poziționa oficial ca partid pro-rus, orientările s-au schimbat după ce Șor a fost condamnat la 15 ani de închisoare pentru spălare de bani și implicare în fraudă bancară ce a dus la sustragerea a unui miliard USD din sistemul bancar moldovenesc. Potrivit informațiilor oficiale, Șor se află în Israel, iar o schimbare a puterii de la Chișinău într-una pro-rusă i-ar permite să revină în Moldova și să scape de dosarul penal – o garanție pe care Kremlinul pare să fie dispus să o ofere.

Drept urmare, din toamna anului trecut, partidul Șor a organizat o serie de proteste antiguvernamentale. Protestatarii cereau plata facturilor pentru lunile de iarnă, precum și îmbunătățirea relațiilor cu furnizorul rus de gaze, Gazprom, pentru obținerea unui preț mai bun la gazele livrate din Rusia. De remarcat că propaganda rusă le prezenta ca fiind proteste ample antieuropene, desfășurate la nivel național, numindu-l pe Șor liderul opoziției moldovenești⁸.

Deși la proteste au participat doar câteva mii de persoane care au recunoscut că au primit bani pentru a ieși în stradă, acestea au îngrijorat autoritățile moldovenești. Iar după interceptarea informațiilor privind existența unui plan de schimbare forțată a conducerii Republicii Moldova, Chișinăul a hotărât să acționeze mai decisiv. Astfel, în luna iunie, Curtea Constituțională din Republica Moldova a declarat că partidul condus de oligarhul fugar Ilan Șor este neconstituțional.

Dincolo de informațiile apărute în spațiul public privind acțiunile în care sunt implicate aceste forțe politice sponsorizate de Moscova, este important de evidențiat și de înțeles natura relației lor cu Federația Rusă. Aceste relații au un caracter de subordonare, iar în multe cazuri, actorii locali nu sunt informați în totalitate despre planurile elaborate de Kremlin⁹. Deseori, acțiunile subversive urmează anumite tipare repetitive care au ca scop destabilizarea situației interne sau împiedicarea acțiunilor de consolidare a stabilității și securității statului. De asemenea, este important de subliniat că majoritatea acestor actori/forțe politice și civice nu sunt cu adevărat loiali Moscovei, ci beneficiază de susținerea financiară, politică și mediatică rusă în scopuri proprii, evitând să se

expună unor riscuri mai mari atunci când în-deplinesc sarcinile trasate la Kremlin.

Pe lângă oligarhul Ilan Șor, există și alți actori care merită să fie menționați în lista de forțe subordonate Federației Ruse: oligarhii Veaceslav Platon, Vladimir Andronachi și Vlad Plahotniuc. De asemenea, există grupuri de interese mai puțin cunoscute publicului larg, care s-au creat în jurul Partidului Socialiștilor și a Partidului Democrat, formate din foști sau chiar actuali înalți demnitari, reprezentanți ai sistemului judiciar etc.

Veaceslav Platon și Vladimir Andronachi se bucură, în continuare, de o influență puternică în Republica Moldova și se implică activ în procese politice și economice, în special prin acte de corupție, sponsorizare a unor canale mass-media, campanii de dezinformare etc. Chiar dacă aceste acțiuni nu sunt neapărat co-ordonate cu Moscova, ele ținesc schimbarea regimului de la Chișinău, pentru satisfacerea intereselor proprii, realizând, în mod indirect, obiectivele Federației Ruse.

Alte riscuri țin de *securitatea energetică* a Republicii Moldova. Deși la momentul de față România este cel mai important furnizor de gaze pentru Republica, lucrurile se pot schimba în cursul lunilor de iarnă. Moldova consumă zilnic 1,6 milioane de metri cubi de gaze, importând din România 2 milioane metri cubi zilnic (o parte este destinat consumului, restul e stocat)¹⁰. De precizat că pe parcursul sezonului rece, rolul de furnizor principal ar putea fi preluat de compania rusă Gazprom. Rămâne neclar cât de mult gaz va fi important din Federația Rusă, deoarece sunt mai mulți factori care influențează decizia de a apela la gazul rusesc: temperaturile din lunile de iarnă, cantitatea de gaze importate din România și cantitatea de gaze depozitate. Dacă iarna se va dovedi mai rece, Republica Moldova ar putea fi nevoită să apeleze din nou la Gazprom.

Totodată, independența energetică față de Rusia vine cu un preț mai ridicat pentru consumatorul final. Chișinăul cumpără gaze de pe piața liberă, ceea ce presupune un preț mai mare, dependent de fluctuațiile de pe piață.¹¹ Așa s-a întâmplat în octombrie anul trecut, când Gazprom a încetat să mai vândă gaze Republicii Moldova, iar aceasta a fost nevoită să-l achiziționeze de la diverși furnizori europeni

la un preț căruia consumatorul de rând i-ar fi făcut cu greu față, dacă Guvernul nu l-ar fi compensat parțial¹².

Prețurile ridicate la energie provoacă noi scumpiri, suprapuse peste cele anterioare, generate de pandemia de Covid. Deși aceste scumpiri au loc peste tot în lume, efectele lor pot fi dezastruoase pentru un stat sărac precum Republica Moldova. Mai mult, în urma războiului din Ucraina, Republica Moldova și-a pierdut accesul la piețele din Est. De pildă, în mod tradițional, cea mai mare parte a fructelor produse în Republica Moldova era exportată în Rusia.

Criza economică afectează în mod direct încrederea populației în conducerea de la Chișinău și consolidează pozițiile forțelor pro-ruse. Prețurile ridicate, inflația și amplificarea sărăciei pot spori dispozițiile protestatere în societatea moldoveană, creând astfel posibilitatea pentru partidele pro-ruse să capitalizeze nemulțumirile populației.

Un alt risc cu care se confruntă autoritățile moldovene vizează direct securitatea informațională a țării. *Dezinformarea, propaganda și manipularea opiniei publice* sunt instrumente utilizate pe larg, constant și intens de către Kremlin în Republica Moldova, prin intermediul companiilor media din Rusia sau finanțate de Moscova, precum și de formatori de opinie și politicieni din Moldova, sponsorizați de Rusia. Prin utilizarea mașinăriei propagandistice și de dezinformare se urmărește amplificarea nemulțumirii față de guvernarea actuală și a dispozițiilor protestatere, sunt denigrate Statele Unite și Uniunea Europeană, sunt atacate forțele politice pro-europene și instituțiile statului. Totodată, se urmărește justificarea agresiunii ruse în Ucraina și discreditarea conducerii de la Kiev, a armatei ucrainene și a poporului ucrainean.

Au devenit tot mai frecvente campaniile de propagandă și dezinformare care ținesc parteneriatele de securitate și acțiunile aliaților externi ai Republicii Moldova, precum și eforturile autorităților moldovene de consolidare a rezilienței societale. Una dintre țintele propagandei și dezinformării ruse este neutralitatea Republicii Moldova – un subiect intens exploatat cu scopul de a reduce susținerea populației pentru eforturile de întărire a securității și

capacității de apărare a Republicii Moldova. Din perspectiva Rusiei, aceste eforturi demonstrează faptul că actuale conducerea de la Chișinău intenționează să renunțe la statutul de neutralitate în favoarea intrării în NATO.

Important de subliniat că propaganda, dezinformarea și manipularea opiniei publice nu reprezintă doar un risc în sine, ci și un instrument de amplificare a altor riscuri și vulnerabilități.

În aceste circumstanțe și conștientizând complexitatea situației în care se află spațiul informațional al țării, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat, la 2 iunie 2022, un proiect de lege prin care se prevede sancționarea și pedepsirea răspândirii dezinformării legate de securitatea statului. De asemenea, documentul conține modificări ale Codului Serviciilor Media Audiovizuale al Republicii Moldova și are drept scop prevenirea și combaterea tentativelor de dezinformare prin difuzarea de informații false în spațiul public. Conform acestor modificări furnizorii de servicii media nu vor difuza, iar distribuitorii de servicii media nu vor retransmite programe audiovizuale de televiziune și radio cu conținut informativ, informațional-analitic, militar-politic produse în alte state, cu excepția statelor membre ale Uniunii Europene, Statelor Unite ale Americii, Canada și statelor care au ratificat Convenția Europeană privind televiziunea transfrontalieră, cu excepția filmelor și emisiunilor de divertisment, fără conținut militarist¹³. De asemenea, potrivit noii legi, se interzice difuzarea sau retransmiterea programelor audiovizuale prin care se justifică războaiele de agresiune, se neagă crimele de război și crimele împotriva umanității, sau incită la ură.

Într-adevăr, problema consolidării securității informaționale a devenit o prioritate pentru autoritățile moldovene. În contextul războiului din Ucraina, securizarea spațiului informațional prin suprimarea dezinformării și propagandei ruse este pe deplin întemeiată și chiar necesară. Cu toate acestea, Republica Moldova este departe de a fi capabilă să-și securizeze spațiul informațional.

Un alt factor de risc pentru Republica Moldova este *conflictul înghețat din Transnistria*. Pe teritoriul transnistrean staționează aproximativ 1500 militari ruși și în jur de 7000 de

militari ai așa numitei armate transnistrene¹⁴. Însă, important de reținut că, la momentul actual, scenariul declanșării unei agresiuni militare din partea trupelor ruse și separatiste este imposibil fără o eventuală joncțiune cu forțele armatei ruse din sudul Ucrainei. Realitatea de pe frontul ucrainean nu sugerează deloc o variantă în care trupele ruse ar ajunge să debarce în această regiune a țării.

Pe de o parte, în contextul războiului, autoritățile moldovene sunt nevoite să facă față unor noi provocări din partea separatistilor transnistreni, precum incidentele armate (exploziile), declarațiile agresive ale autorităților din regiunea transnistreană și dezinformările din mass-media locală, șantajul energetic etc. Pe de altă parte, e important de subliniat că acțiunile autoprocimatei conduceri a Transnistriei nu sunt întotdeauna dictate de Kremlin. În multe cazuri, regimul separatist are o agendă proprie, dictată de interese economice precum obținerea unor facilități pentru holding-ul Sheriff (grup financiar-industrial care deține *de facto* controlul în Transnistria) sau obținerea de condiții preferențiale privind importurile și exporturile din Transnistria.

Din gama riscurilor și vulnerabilităților cu care se confruntă Republica Moldova mai fac parte și lipsa capacităților administrative la nivelul instituțiilor de stat, fragilitatea financiar-bancară, lipsa coeziunii societale, neintegrarea comunităților etnice și nu în ultimul rând criza refugiaților, care pune presiune pe instituțiile statului și pe economie și este exploatată de canalele ostile de mass-media cu scopul de a provoca tensiuni inter-etnice¹⁵.

Oportunități create de războiul din Ucraina

Deși Republica Moldova este al doilea cel mai afectat stat de războiul declanșat de Federația Rusă împotriva Ucrainei, contextul geopolitic creat oferă Chișinăului mai multe oportunități pe termen lung.

Cea mai importantă dintre ele este *desprinderea totală de Federația Rusă și orientarea spre Europa și implicit România*, iar acțiunile Chișinăului demonstrează că Republica Mol-

dova este hotărâtă să meargă în această direcție. De subliniat în acest sens depunerea, la 3 martie 2022, a cererii de aderare la UE, decizia Republicii Moldova de a se retrage din Adunarea Parlamentară a Comunității Statelor Independente și găzduirea, în primele zile ale lunii iulie, a Summit-ului Comunității Politice Europene. La 11 octombrie a.c., președintele Maia Sandu a prezentat în ședința Consiliului Suprem de Securitate proiectul Strategiei Securității Naționale care definește Federația Rusă drept pericol la adresa securității naționale, iar aderarea la Uniunea Europeană este unul dintre obiectivele esențiale ale Strategiei¹⁶.

În paralel, important de menționat și schimbarea de optică la Bruxelles. Decidenții europeni se pare că au înțeles faptul că, în contextul actual, Republica Moldova poate rămâne o țară liberă pro-europeană doar dacă devine parte a spațiului comunitar. Astfel, la 23 iunie 2022, Consiliul European a acordat Republicii Moldova statutul de țară candidată. În cursul celei mai recente vizite ale sale de la Chișinău, din 12 octombrie a.c., președintele Comisiei Europene, Ursula von der Leyen a declarat că Republica Moldova a făcut progrese remarcabile în parcursul său de aderare la UE și a subliniat că solidaritatea Uniunii Europene față de Republica Moldova este de neclintit¹⁷. Iar la 5 octombrie, Parlamentul European a solicitat începerea negocierilor cu Republica Moldova pentru aderarea la Uniunea Europeană.

În același context, eforturile de aderare la UE oferă oportunitatea *grăbirii procesului de integrare în piața energetică europeană*. Primii pași au fost făcuți deja. Darea în folosință a gazoductului Iași-Chișinău a asigurat conectarea Republicii Moldova la rețelele de gaze din UE. Totodată, alături de Ucraina, Republica Moldova a reușit să se conecteze la rețelele electrice europene. Cu toate acestea, electricitatea procurată de pe piețele europene continue să fie furnizată prin centrala de la Cuciurgan, situată în Transnistria și controlată de o companie rusă. O soluție în acest sens ar fi accelerarea construcției liniei de înaltă tensiune Isaccea-Vulcănești-Chișinău, care a început deja și care ar conecta Republica Moldova la rețelele din România¹⁸.

O altă oportunitatea oferită de actuala situație geopolitică este *rezolvarea conflictului*

transnistrean. În acest context este important de subliniat faptul că pentru prima dată Kievul demonstrează interes strategic în acest sens și dorește să contribuie la soluționarea conflictului înghețat, având ca prioritate eliminarea amenințărilor ruse emanate din regiunea transnistreană. De remarcat că și poziția Chișinăului în raport cu Transnistria a devenit mai dură. În februarie a.c., Parlamentul Republicii Moldova a adoptat o serie de amendamente la Codul Penal, prevăzând o pedeapsă cu închisoarea pentru separatism. Acest lucru a provocat scandal la Tiraspol. Dar Chișinăul a asigurat că amendamentele nu au un caracter retroactiv, ci se vor aplica dor în cazul unor eventuale viitoare manifestări ale separatismului.

Condiția esențială care ar putea convinge autoritățile transnistrene să opteze pentru un dialog de reintegrare cu Chișinăul va reieși din calitatea implementării agendei europene de către conducerea Republicii Moldova¹⁹. Dividendele economice aferente integrării Moldovei în spațiul comunitar și scăderea influenței geopolitice a Rusiei în regiune ar trebuie să ofere o motivație puternică regimului separatist de la Tiraspol de a se implica într-un dialog pragmatic și constructiv cu Chișinăul.

Concluzii

În mod evident, declanșarea de către Federația Rusă a războiului împotriva Ucrainei a acutizat riscurile și vulnerabilitățile Republicii Moldova. Desprinderea de Rusia va fi un proces îndelungat care va genera destule provocări conducerii și societății moldovene. Este puțin probabil ca Moscova să renunțe atât de ușor la pozițiile din Transnistria și cu siguranță își va continua ingerințele sale în politica moldovenească, prin finanțarea politicianilor pro-ruși, prin agresiuni propagandistice și denigrări ale liderilor de la Chișinău.

Cu toate acestea, este puțin probabil ca Moscova să poată genera o schimbare radicală în traseul politic al Moldovei. Agresiunea rusă împotriva Ucrainei a transformat dorința apartenenței la spațiul comunitar și decuplarea într-un consens la nivelul întregii societăți moldovene.²⁰ Din cauza consecințelor războiului

lui, pe termen lung, atractivitatea Rusiei scade chiar și pentru cetățenii moldoveni mai nostalgici. Datorită sancțiunilor economice și lipsei accesului la tehnologiile avansate, economia rusă se află în declin și nu va mai putea oferi prea multe oportunități cetățenilor moldoveni.

Acestea sunt realități ce nu vor putea fi ignorate de nicio guvernare viitoare, indiferent de coloratura acesteia.

Note

¹ Georgi Kantchev, Russia Aims to Control Southern Ukraine to Secure Entry to Part of Moldova, din 22.04.2022, disponibil la <https://www.wsj.com/livecoverage/russia-ukraine-latest-news-2022-04-22/card/russia-aims-to-control-southern-ukraine-to-secure-entry-to-part-of-moldova-tPqcN8uCpB3Hd1GyS3Es>, accesat la 26.06.2023

² Corneliu Rusnac, Ce înseamnă războiul din Ucraina pentru Republica Moldova: între riscul de a deveni următoarea țintă a Rusiei și șansa de a se orienta definitiv către Occident, disponibil la <https://www.veridica.ro/analize/ce-inseamna-razboiul-din-ucraina-pentru-republica-moldova-intre-riscul-de-a-deveni-urmatoarea-tinta-a-rusiei-si-sansa-de-a-se-orienta-definitiv-catre-occident>, accesat la 26.06.2023

³ Amenințările la adresa securității Republicii Moldova pe termen scurt și mediu, p.6, disponibil la https://infocenter.md/wp-content/uploads/2022/07/STUDIUL_Amenin%C8%9B%C4%83ri-pe-termen-mediu-%C8%99i-scurt..pdf, accesat la 17.08.2023

⁴ Vitalie Călugăreanu, Plan rusesc de atacare a instituțiilor de stat din Moldova, 13.02.2023, <https://www.dw.com/ro/plan-rusesc-cu-luare-de-ostatici-%C8%99i-atacarea-institu%C8%9Biilor-de-stat-din-moldova/a-64688773>, accesat la 19.09.2023

⁵ Președintele Rep. Moldova, Maia Sandu: Moscova plănuia să ia puterea la Chișinău, inclusiv prin luări de ostatici, 13.02.2023, disponibil la <https://romania.europalibera.org/a/maia-sandu-moldova-tentativa-lovitura-stat-acuzatii-rusia/32268822.html>, accesat la 12.06.2023

⁶ Sondaj socio-politic, februarie-martie 2023 https://www.watchdog.md/wp-content/uploads/2023/03/RO_Sondaj-nr.2_WD_CBS_AXA_6-martie-2023-pentru-publicare.pdf, accesat 16.08.2023

⁷ Amenințări la adresa..., idem

⁸ Галия Ибрагимова, Эмансипация и новый консенсус. Как война изменила Молдову, disponibil la <https://carnegieendowment.org/politika/89680>, accesat la 20.06.2023

⁹ Amenințări la adresa..., p.7

¹⁰ Matei Ionescu, România devine primul furnizor de gaz pentru Republica Moldova prin export direct și asigurare tranzit. Va depozita și în subteran ca să le țină gazele pentru la iarnă, din 19.07.2023, disponibil la <https://economedia.ro/exclusiv-romania-devine-primul-furnizor-de-gaz-pentru-republica-moldova-prin-export-direct-si-asigurare-tranzit-va-depozita-si-in-subteran-ca-sa-le-tena-gazele-pentru-la-iarna.html>, accesat la 19/07.2023

¹¹ Gazul în Republica Moldova, mai scump ca în Italia. Comparatie între salarii și prețurile la combustibil între cele două țări, din 25.01.2023, disponibil la <https://unimedia.info/ro/news/d394a57772262869/gazul-in-republica-moldova-mai-scurp-ca-in-italia-comparatie-intre-salarii-si-preturile-la-combustibil-intre-cele-doua-tari.html> accesat la 30.01.2023

¹² Corneliu Rusnac, Ce înseamnă războiul din Ucraina..., idem

¹³ Natalia Tocarciuc, Despre instrumentele războiului hibrid rus și măsurile de menținere a securității informaționale în R. Moldova, 03.02.2023, <https://nordnews.md/despre-instrumentele-razboiului-hibrid-rus-si-masurile-de-mentinere-a-securitatii-informationale-in-r-moldova/>, accesat la 24.08.2023

¹⁴ Vitalie Călugăreanu, Singur în fața lui Putin cu o neutralitate nefuncțională, din 23.01.2023, disponibil la <https://www.dw.com/ro/periculos-pentru-moldova-s%C4%83-r%C4%83m%C3%A2i-singur-%C3%AE-n-fa%C8%9Ba-invadatorului-putin-cu-o-neutralitate-care-nu-func%C8%9Bioneaz%C4%83/a-64490078>, accesat la 17.07.2023

¹⁵ Amenințări la adresa..., p.10,

¹⁶ <https://presedinte.md/presa/presedinta-maia-sandu-a-prezenta-proiectul-strategiei-securitatii-nationale>, accesat la 24.08.2023

¹⁷ Robert Lupițu, De la Chișinău, Ursula von der Leyen dă speranțe viitorului R. Moldova în UE: Inima europeană bate atât de tare aici. Abia aștept să vă salut în calitate de membru cu drepturi depline, disponibil la <https://www.caleaeuropeana.ro/de-la-chisinau-ursula-von-der-leyen-da-sperante-viitorului-r-moldova-in-ue-inima-europeana-bate-atat-de-tare-aici-abia-astept-sa-va-salut-in-calitate-de-membru-cu-drepturi-depline/> accesat la 12.10.2023

¹⁸ Corneliu Rusnac, Ce înseamnă războiul din Ucraina..., idem

¹⁹ Dionis Cenușă, Soluționarea conflictului transnistrean – trei scenarii pe fundalul intereselor geostrategice ale Moldovei, Ucrainei și Rusiei, disponibil la https://www.ipn.md/ro/solutionarea-conflictului-transnistrean-trei-scenarii-pe-fundalul-intereselor-ge-7978_1099213.html#ixzz8GZf9sjHX, accesat la 06.09.2023

²⁰ Sondaj socio-politic, februarie-martie 2023 https://www.watchdog.md/wp-content/uploads/2023/03/RO_Sondaj-nr.2_WD_CBS_AXA_6-martie-2023-pentru-publicare.pdf

SECURITATE INTERNAȚIONALĂ

The Black Sea and the new international environment

Ph.D. Sebastian BLIDARU

ABSTRACT

Historically, the Black Sea has been a major stake in the competition of great powers and an area of conflicting strategic interests. The relevance of the Black Sea can be exemplified in at least three ways: it provides the connection between Europe, the Middle East and Asia; it ensures the transit of hydrocarbons to Europe; and it facilitates the projection of power to adjacent areas. The fact that the Black Sea basin is a melting pot of significant military crises and tensions, amidst the expanding network of frozen conflicts, has increased the urgency of discussing and developing specific policies for managing the complex strategic realities in the area. After the end of the Cold War, the Russian Federation's ambitions to retain control and influence over the Black Sea have weakened any attempt to stabilise the region. The expansions of NATO and the EU into the area, along with sustained efforts to address Russian concerns, have not changed Moscow's security agenda or its assertive behaviour. With the annexation of Crimea and the Russian invasion of Ukraine, the Black Sea has become a key battleground used by the Kremlin to radically alter the power equation in the region, exerting permanent pressure and generating threats on NATO member states, implicitly on Romanian territory. Taking into account all these developments and the importance of the Black Sea, the article aims to address the issue of maritime security. First of all, we will explain why the Black Sea remains of critical importance for European security in this new reality in which we witnessed the excessive militarisation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation after 2014 and the outbreak of a conflict against Ukraine. Secondly, we analyse the evolution of Romania's particular approach in the maritime sector, in this complicated context of the Black Sea.

Keywords – maritime security, Black Sea, European security, Romania.

Sebastian Blidaru, Ph.D., The Institute for Political Studies of Defence and Military History, Ministry of National Defence, Romania.

1. Introduction

Regardless of the historical period to which we refer, the Black Sea has always been a highly relevant subject for the strategic calculations of regional actors and European security. In general terms, the importance of this area emerges from its political, economic and cultural connection with the Middle East and Asia. However, the military dimension and the possibility of projecting power towards areas such as

the Mediterranean Sea or North Africa cannot be excluded either. In the past, from the perspective of strategic debates, the Black Sea region was assigned a lower relevance, compared to the Mediterranean Sea or the Baltic Sea area. However, the attention regarding the Black Sea was revived, in the first stage, by the illegal annexation of the Crimean Peninsula in 2014 by the Russian Federation and, currently, by the ongoing conflict on the territory of Ukraine.

Starting from these general elements presented in the specialised literature, the ob-

jectives of the paper are to highlight, on the one hand, the current relevance of the Black Sea for European security and, on the other hand, to analyse the evolution of the particular maritime approach of the Romanian state, in the context of the existence of a problematic regional environment. In this endeavour, a methodology was used that includes both the analysis of direct documents (strategies, official documents) and indirect documents (research papers), as well as discourse analysis.

At this point, it is necessary to define the main concepts – maritime security and militarisation – that will guide the analysis. For the term “maritime security”, various definitions can be identified, each with its specific nuances. Natalie Klein, Joana Mossop and Donald R. Rothwell defined this concept as “[...] the protection of a state’s land and maritime territory, infrastructure, economy, environment and society from certain harmful acts occurring at, or from the sea.”¹ As can easily be seen, this perspective focuses on the relevance of threats in establishing an understanding of the concept of maritime security. Christian Bueger, in his paper “*What is maritime security?*”, highlighted that the most relevant threats to the maritime domain are: inter-state disputes; maritime terrorism; piracy; trafficking of narcotics, people and illicit goods; arms proliferation; illegal fishing; environmental crimes; or maritime accidents and disasters². Based on this wide range of threats, Bueger developed a *maritime security matrix* that brings together four dimensions: marine environment, national security, human security and economic development³. Even though the range of maritime security issues has considerably broadened in the last decades to include areas such as those mentioned above, the recent actions of the Russian Federation in the Black Sea region have shown that inter-state disputes and arms proliferation are still highly relevant. Thus, despite the multidimensional nature of the concept of maritime security, our attention will be focused only on national security issues. This component “[...] involves the development and application of naval power, incorporating military power projection and homeland defence at sea, as well as the use of warships to protect maritime trade routes and commerce through

functions including deterrence, surveillance and interdiction”⁴. This option is due to the adoption of a conservative approach, based on the logic of the Realist theory of International Relations according to which “[...] the seas are the plain on which superpower or regional power rivalry takes place”⁵. In other words, throughout the paper, “the sea” is seen only as a means by which military power is projected by states in an anarchic international system in which they must act rationally to ensure their security.

As in the case of the first concept, “militarisation” can also be understood in different ways. However, a useful approach for understanding this term is that proposed by the *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, which sees it as “[...] the cultural, symbolic, and material preparation for war [...]”⁶. Despite invoking this broader perspective, we will largely focus on the material dimension of the militarisation of the Black Sea after 2014.

Lastly, this paper will analyse Romania’s security approach in the maritime domain, which has two major components: 1) strategic framework/guidelines (Romania’s strategic documents and the publicly expressed positions of the main political decision-makers); 2) defence spending, maritime capabilities and the modernisation program of the Romanian Naval Forces. It should be mentioned that the Romanian state has not developed a maritime security strategy. However, the actions and policies of the Romanian leadership can be relevant indicators of the development of the state’s maritime security approach.

2. The relevance of the Black Sea for European security

In the introduction, we briefly emphasized the fact that the Black Sea region represented, throughout history, an area of strategic importance in which the competition between different actors for its control repeated cyclically. After the end of the Cold War and the disintegration of the Soviet Union, the reality in the Black Sea area changed substantially through

the following particular developments: the former Soviet republics – Ukraine and Georgia – declared their independence, and after the 2000s they built close relations with NATO and the EU; the Russian Federation became the successor of the USSR; the North Atlantic Alliance expanded by accepting Romania and Bulgaria in 2004, the two also becoming members of the European Union in 2007. In this context, the Russian administration did not abandon its traditional position on the Black Sea and tried, by employing a variety of means – from instrumentalization of the energy sector to the development of military bases or supporting the existence of frozen conflicts – to assert a pre-eminent presence⁷. Building on these developments in the first two decades following 1991, American historian Charles King has argued that “[...] the conflict among the states of the Black Sea zone is now unlikely, although not unthinkable”⁸. Such a perspective inevitably had to change, and the first moment that marked the end of the period in which tensions were reduced in the Black Sea area, is represented by Vladimir Putin’s famous speech at the Security Conference in Munich, in 2007. The President of the Russian Federation then stated: “I think it is obvious that NATO expansion does not have any relation with the modernisation of the Alliance itself or with ensuring security in Europe. On the contrary, it represents a serious provocation that reduces the level of mutual trust.”⁹ In this way, the Russian leadership emphasized the adoption of a new, much more aggressive stance on the international stage. After that, the situation worsened with the Russian military intervention in Georgia (2008), the annexation of the Crimean Peninsula (2014) and the support of separatist movements in the Donbas region and the outbreak of the conflict in Ukraine. Thus, it can be easily stated that the Black Sea is marked by a new regional rivalry.

2.1. Arms proliferation in the Black Sea region

The relevance of the Black Sea for European security can be deduced by analysing the topic of the militarisation of this area. In the Black Sea region, the Crimean Peninsula

is of particular strategic importance for the Russian Federation¹⁰, and its annexation has demonstrated the ability and intention of the Russian leadership to use force to achieve specific national objectives. Also, this territorial rapture would change the maritime context of the Black Sea and reshape the Mediterranean ambitions of the Russian Federation¹¹.

After the referendum in March (2014), a sustained process of militarisation of the peninsula was started, which was to be incorporated into the Southern Military District of the Russian Federation Army. For an expressive approach to the military developments in the Crimean Peninsula, we consider it useful to refer to the data provided by *The International Institute of Strategic Studies/IISS*, in the paper “*The Military Balance*”. Thus, in 2014, it was estimated that there were approximately 13,000 Russian soldiers in Ukraine; 1 Fleet headquarter located at Sevastopol; 102 armoured infantry fighting vehicle/armoured personnel carrier; 24 artillery pieces; 2 radar stations located at Sevastopol and Mukachevo; 1 independent naval infantry brigade¹². For 2023, the *IISS* estimated that the following armed elements of the Russian Federation were on the territory of Ukraine (with a focus on the Crimean Peninsula): approximately 25,000 Russian military personnel; 1 reconnaissance brigade, 2 naval infantry brigade; 1 air assault regiment; 1 artillery brigade; 1 nuclear, biological, chemical regiment; 1 anti-ship missile brigade with 3K60 Bal; 3K55 Bastion; 1 fighter/ground attack regiment with Su-24M/MR; Su- 30SM; 1 fighter/ground attack regiment with Su-27SM/SM3; Su-30M2; 1 attack/ground attack regiment Su-24M/Su-25SM; 1 attack/ground-attack/transport helicopter regiment; 1 anti-submarine warfare helicopter regiment; 2 air defence regiment with S-400 and Pantsir-S1; 1 Fleet headquarter located at Sevastopol; 2 radar stations located at Sevastopol (Dnepr system) and Mukachevo (Dnepr system)¹³. The priority of strengthening the regional military posture of the Russian Federation was also evident through the sustained and rapid process of modernisation of the Black Sea Fleet¹⁴ and the conduct of military exercises in this region¹⁵.

A first consequence of the militarisation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation was the change in the balance of forces in the Black Sea¹⁶. If until 2014, the balance was tilted in favour of the North Atlantic Alliance (Romania, Türkiye, Bulgaria)¹⁷, later this was to change¹⁸. Thus, in this context, NATO's central objective – to safeguard the freedom and security of all its members by political and military means¹⁹ – becomes much more difficult to achieve in a region where the main competitor²⁰ has a considerable military advantage.

Even at a superficial analysis of the mentioned elements, we can observe that the Russian Federation has adopted an extremely assertive military posture in the Black Sea, managing to become the most important force in the region and to create, as many researchers/analysts²¹ point out, an *Anti-Access/Area Denial* (A2/AD) zone²². The possession of anti-access/area denial (A2/AD) capabilities can represent a threat to littoral states because “[...] when a regional power, driven by a revisionist agenda has achieved a certain self-aware security immunity level, by developing a nuclear shield or an A2/AD umbrella, it may become more incentivised to disrupt the local status-quo, it may be emboldened to low-cost revisionism through low-intensity conflict.”²³ Thus, in the future, the Black Sea can be catalogued as a potential source of conflict between the Russian Federation and NATO member states – Bulgaria, Romania, and Türkiye – which will exercise the freedom of maritime passage as well as the freedom of exploration and exploitation of economic zones of exclusive jurisdiction. This does not mean that the Russian Federation will attack or occupy the territory of these countries, but will try, through intimidation, to force the acceptance of its specific strategic demands.

By transforming the Crimean Peninsula into a solid military outpost, it seeks at the same time to deter and limit the military presence of NATO forces in the Black Sea²⁴. To these elements must be added the provisions of the Montreux Convention which limits to a considerable extent, even in peacetime, the presence of ships that do not belong to the Black Sea littoral states²⁵. It should also be mentioned that, in the new regional reality marked by the existence of the conflict in

Ukraine, the presence of military ships of the North Atlantic Alliance is restricted by the impossibility of transiting the Bosphorus and Dardanelles straits, which have been blocked by Türkiye²⁶. Thus, all this could have the effect, for the near future, of reducing the number of allied maritime forces in the Black Sea and negatively influencing security and stability in the region.

2.2. Inter-state disputes in the Black Sea region

In the effort to provide an answer to the question that addresses the current critical relevance of the Black Sea for European security, it is also necessary to analyse the implications of the maritime war against Ukraine²⁷. In the case of threats arising from the category of “inter-state disputes”, the protracted conflicts in the Black Sea region²⁸, could also be addressed, but our attention will focus only on the armed action that began in February 2022. This option is motivated by the fact that numerous analyses can be identified that capture the potential of these protracted conflicts to destabilize the region.

The military intervention in 2022 represents a historical moment that has profound effects on the security of the entire European continent, especially in the Black Sea area. In the first stage, before the outbreak of the conflict, the Russian Federation repositioned critical assets from the Northern, Pacific, and Baltic Fleets to the Black Sea Fleet²⁹. Subsequently, Russian naval forces participated in the hostilities directed against Ukraine, and among the main actions taken were: the occupation of Snake Island on February 24, 2022³⁰; the creation of a blockade of the Ukrainian coasts³¹; the launching of naval mines in the Black Sea³²; capturing the city port of Berdiansk four days after the beginning of the invasion³³.

A first consequence of the initiation of a military aggression against Ukraine is the strengthening of multilateral cooperation forums and alliances³⁴. The most important example in this case is that of the North Atlantic Alliance. Thus, after 2022, the importance of the Black Sea region for the European security agenda was highlighted³⁵ and it was agreed on the deployment of additional military capabilities

ties in Eastern Europe³⁶. Also, the reaffirmation of the relevance of NATO's role as a provider of collective defence³⁷ and the new reality in Europe led to the expansion of the Alliance³⁸. All these developments support the resources available on the entire Eastern Flank, but the need for further measures to strengthen deterrence and defence remains. Numerous researchers/analysts emphasize the fact that NATO should develop a strategy dedicated to the Black Sea to accurately identify both the challenges and threats, as well as specific ways of approaching problems such as food or energy security³⁹. Regardless of how the war in Ukraine will end, the Kremlin administration will have similar strategic objectives in the Black Sea, and this only maintains the spectre of possible regional confrontations. Thus, the importance of this region for NATO will only increase.

The security of the Black Sea is also closely related to maintaining the North Atlantic Alliance's open-door policy for the future accession of Ukraine and Georgia⁴⁰. Even though the possibility of accepting the two states has been reiterated at numerous NATO summits⁴¹, Russia's military actions in the Black Sea are putting pressure on the expansion of the Alliance. It should also be highlighted that the acceptance of the two countries in NATO is conditioned by the existence of democratic and security sector reforms. Thus, under the conditions of maintaining a future hostile atmosphere in the Black Sea, the possibility of new members joining the Alliance seems remote.

Another effect of the conflict that deserves to be mentioned is that of increasing the relevance of the United States of America for European security and, implicitly, for that of the Black Sea⁴². Even if there is more and more talk about the shifting of the attention to challenges in Asia, in the timeframe from 2022 to the present, the administration in Washington has been heavily engaged in Europe by offering support – military, economic, diplomatic – to Ukraine's war effort⁴³. Also, there is the possibility that in the future, an American strategy for the Black Sea region will be developed⁴⁴. By implementing a strategy that would take into account specific recommendations – establishing a permanent, sustainable presence on the Eastern Flank; and developing a regular maritime presence, on a

rotational basis in the Black Sea⁴⁵ – the security environment in the region could be improved by strengthening deterrence.

At this point, it is necessary to analyse specific elements of the maritime conflict in the Black Sea. The use of naval mines and the planned or ongoing actions of the Russian Federation to take control of the entire southern part of Ukraine has several substantial negative effects. Firstly, it influences maritime law, economic stability, and food security for the world⁴⁶. Secondly, a possible extension of the Russian Federation's domination to the remaining unoccupied Ukrainian coastal areas would lead to the possibility of exerting even greater pressure on the states of the Black Sea region⁴⁷. The existence of drifting mines in the western Black Sea represents a real danger for commercial and passenger ships⁴⁸, even if the Romanian, Bulgarian, Turkish and Ukrainian authorities have neutralized numerous such military instruments⁴⁹. According to information declassified by the United Kingdom, there is a possibility that the Russian army will continue to place maritime mines near Ukrainian ports, targeting civilian transport from the Black Sea and thus discouraging grain exports⁵⁰. Also, despite the rejection of Russian attacks on targets such as the port of Odesa, we must take into account the fact that this conflict is still ongoing, and the occupation of the entire Ukrainian Black Sea coastline is still possible. Thus, the maritime conflict in the Black Sea has accentuated the existing threats since 2014 and further complicated the possibility of returning to a state of normality in the region. For the foreseeable future, the Russian Federation will, most likely, maintain its dominance in the Black Sea, thus threatening regional security.

3. Romania's particular approach regarding maritime affairs

Next, we will analyse Romania's approach in the maritime sector in the context of the militarisation of the Crimean Peninsula after 2014 and the existence of a conflict in the Black Sea region. To capture the developments or the lack of them, the first step is to analyse the main strategic documents. Thus, referring

to the priorities of the Romanian state, as identified in the National Defence Strategies of the country, we see that the concern for stability, security and the need to create the optimal conditions for the efficient use of the potential of the Black Sea as an energy and transport corridor, were elements found in the time interval 2010-2020⁵¹. In addition to these central themes, the 2015, 2017 and 2021 White Paper on Defence also specifies the following regional objectives: strengthening the allied naval presence in this maritime basin, highlighting the importance of the Black Sea for Western security and supporting the Euro-Atlantic path of the states in the area⁵². The 2021 document also mentions, as a central foreign policy objective, Romania's role as a security provider in the Black Sea region⁵³. All these current goals should be understood in the context of a change in the strategic approach in 2004, after the integration into the North Atlantic Alliance, when the Romanian leadership abandoned the closed sea perspective and advocated for the internationalization of the Black Sea⁵⁴. As we will see in what follows, this logic is based on the disproportionality of forces in the Black Sea. It also adds to the fact that the threat level in the region has increased significantly after 2014.

Regarding the main risks and threats to Romania, before 2014, among other things, the problems caused by the perpetuation of protracted conflicts in the Black Sea region were mentioned⁵⁵, and later new elements were added. From the perspective of relevance to the maritime sector, the 2017 White Paper on Defence stated that

*"[...] the deployment in the vicinity of Romania of some military structures equipped with modern weapons systems and combat assets, including anti-access/area denial (A2/AD) capabilities by some states that are not members of the North Atlantic Alliance, as well as the intensification of unannounced large-scale military exercises, constitute elements of concern for national and regional defence. The operational potential and unpredictability of these capabilities represent risk factors for the security of Romania and its allies."*⁵⁶

With the publication of the White Paper on Defence in 2021, it is specified, with in-

creased clarity, that the strengthening of the military potential of the Russian Federation in the Crimean Peninsula and the Black Sea basin generates challenges for Romania's national security⁵⁷. In 2023, in the new international reality, President Klaus Iohannis stated that "Russia will continue to be the greatest threat to European and Euro-Atlantic security"⁵⁸, a context in which the Romanian administration supports a common vision of the allies for strengthening the security of the Eastern Flank, in a unitary and coherent way, from the Black Sea to the Baltic Sea⁵⁹. Thus, despite a gradual evolution regarding the definition of actors and actions that affect maritime security, in the future, most likely, the Russian Federation's approach in the Black Sea will be categorized as a threat in Romania's main strategic documents. In addition to accurately identifying the Russian threat, the Romanian leadership will have to continue the process of modernisation of its defensive capabilities in the Black Sea.

At the North Atlantic Alliance summit in Wales in 2014, it was agreed that 2% of the Gross Domestic Product/GDP of the member states should be allocated to the defence sector. Romania met this obligation since 2017, and in 2023, the Romanian leadership announced its intention to increase the percentage allocated to defence to 2.5% of GDP. Furthermore, President Klaus Iohannis stated, before attending the NATO summit in Vilnius (July 2023), that the current percentage could further be increased in the coming years, taking into account that the 2% value is only the starting point in defence financing⁶⁰. Looking from a broader perspective, it can be argued that Romania has made efforts to achieve these goals. According to the *Stockholm International Peace Research Institute/SIPRI*, Romania's expenditure (in millions of US\$ at current prices and exchange rates) has been predominantly on an upward trajectory: 2013 (before the annexation of the Crimean Peninsula) - 2452.5 million dollars, 2014 - 2691.5 million dollars, 2015 - 2580.6 million dollars, 2016 - 2644.2 million dollars, 2017 - 3622.1 million dollars, 2018 - 4359.0 million dollars, 2019 - 4613.0 million dollars, 2020 - 5052.3 million dollars, 2021 - 5300.0 million dollars, 2022 - 5186.7 million dollars⁶¹. All these values

are also confirmed by the official data provided by the North Atlantic Alliance⁶². Thus, it is noticeable that the current conflict in Ukraine has accentuated the need to increase defence spending, but we must also take into account the fact that in the use of financial resources, there may be impediments that delay or stop the implementation of certain military modernisation programs.

The Romanian leadership has been heavily involved, especially after 2014, in analysing and identifying solutions for the complicated dynamics in the Black Sea. However, in terms of resources to support regional defence and deterrence, Ben Hodges, Steven Horrell and Ivanna Kuz emphasized that Romania still has small armed forces, with limited naval capabilities⁶³. According to *Global Firepower* for the year 2023 – a ranking that measures the military power of states to wage war, based on more than 60 individual factors – the Romanian army ranked 47th out of 145⁶⁴. Also, in the context of the Black Sea, Romania's naval forces (57th place) are behind those of the Russian Federation (2nd place) and Türkiye (21st place), but ahead of Ukraine (66th place), Bulgaria (72nd place) and Georgia (58th place)⁶⁵. The Romanian naval forces are made up of a Maritime Fleet, a River flotilla, a research, surveillance and reconnaissance brigade and a logistical support base⁶⁶. These elements roughly translate into owning three large frigates, four light frigates/corvettes, three smaller combat ships and a host of support and other non-combat ships⁶⁷. Comparing the data from the publication "*The Military Balance*" from 2012 and 2023, we can see that Romania's maritime capabilities recorded similar values⁶⁸. This is because, in recent years, Romanian investments in defence have been concentrated on tracked and wheeled armoured vehicles, missile systems, and new aviation development programs⁶⁹. However, the Romanian state also has a series of plans to invest in modern naval capabilities that are essential for maritime security.

Among the implemented equipping programmes is the adaptation of the IAR 330 helicopter, embarked on board the T22R type frigates⁷⁰. As part of the ongoing procurement programmes, we find the mobile anti-ship

missile launch systems and the acquisition of seven Class II tactical-operational unmanned aerial systems dedicated to intelligence gathering (one of which is intended for the Navy)⁷¹. In the section of the programs in preparation, it is mentioned the need to replace the current MANPAD system, which can be found also in the Naval Forces⁷².

In 2023, the Romanian Parliament approved the request of the Ministry of National Defence to initiate procedures for the awarding of procurement contracts aimed both at the acquisition of minehunters and submarines, as well as the modernisation of missile-carrying ships⁷³. On September 27, 2023, the first of the two *Sandown* class minehunters purchased from the UK, entered the service of the Romanian Naval Forces, and the second is in the process of preparation and modernisation before being delivered⁷⁴. Regarding the acquisition of French *Scorpene* submarines, this program may encounter a series of problems in the context in which, part of the Romanian political leadership believes that at this moment there should be other priorities for the Army⁷⁵. It should also be mentioned that the Ministry of National Defence has received Parliament's approval for the purchase of two H215M helicopters which will be destined for the Naval Forces⁷⁶.

Even if the mentioned programs may seem insufficient for the current reality in the Black Sea, they demonstrate Romania's commitment to continue the process of strengthening maritime capabilities. The long intervals of delivery of new equipment and the bureaucratic mechanisms affect the acquisition process, but what is important is that the need to provide consistent financial resources to the defence sector was understood.

4. Conclusions

In this paper, we have aimed, as a first step, to highlight the current relevance of the Black Sea for European security, using one of the four dimensions of the maritime security matrix developed by Christian Bueger. Thus, we could observe that among the most important effects of the militarisation of the Black Sea

area by the Russian Federation after 2014 are: the change in the balance of forces; the creation by Moscow of an A2/AD zone that can limit the freedom of navigation and exploitation of exclusive economic zones; the strengthening of Russian resources to deter NATO's military presence in the region. However, the scale and highly aggressive nature of the maritime conflict that began in 2022 has far more significant effects on European security. First of all, it should be mentioned that the actions of the Russian Federation have a negative impact both on economic stability, food security and passenger transport, as well as on the future enlargement of NATO with the states from the Black Sea region. In addition to this, there is the possibility of even greater pressure on the littoral states, if the Russian Federation conquers the entire Ukrainian coastline. Secondly, this conflict has highlighted both the importance of the North Atlantic Alliance and that of the United States of America for European security. While NATO has decided to urgently expand and consolidate the Eastern Flank, the United States has taken measures to support the Ukrainian war effort and there is the possibility of adopting an American strategy dedicated to the Black Sea region.

In the second section, we analysed the evolution of Romania's maritime approach in the context of a new reality at the eastern border of the North Atlantic Alliance/European Union after the militarisation of the Crimean Peninsula and the outbreak of the conflict between Ukraine and the Russian Federation. Thus, we could see that, at the level of the Romanian administration's priorities regarding the Black Sea, the existing perspectives were maintained, such as supporting the Euro-Atlantic path of the states in the area or the need to consolidate the allied naval presence. From the point of view of the category of risks and threats with an impact on the maritime sector, we have seen a gradual evolution, while maintaining the central concerns of Romania, which highlighted the progressive degradation of the regional security architecture. Most likely, the actions of the Russian Federation will be recognized in future strategic documents of Romania as the main threat in the Black Sea. In the end, the Romanian leadership assumed the

allocation of 2.5% of GDP to the defence sector, and in this context, it also undertakes efforts to modernise the Naval Forces. However, taking into account the fact that the turbulent situation in the Black Sea cannot be ignored, the Romanian state must continue its military modernisation programs in order to create a balanced naval force, capable of performing a wide range of missions.

The importance of the Black Sea has been recalled since 2014, but, after the outbreak of the conflict in Ukraine in 2022, this area has acquired new values for the entire Western security. Regardless of how the current conflict ends, all developments in this region will need to be carefully monitored and analysed in order to identify the optimal ways forward.

Endnotes

¹ Natalie Klein, Joanna Mossop, Donald R. Rothwell, "Australia, New Zealand and Maritime Security" in Natalie Klein, Joanna Mossop, Donald R. Rothwell (eds.), *Maritime Security: International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand*, (Oxford: Routledge, 2010), p.8.

² Christian Bueger, "What is maritime security?" *Marine Policy* 53, (2015): p.159.

³ Christian Bueger, "What is maritime security?" *Marine Policy* 53, (2015): p.161.

⁴ Christian Bueger, "What is maritime security?" *Marine Policy* 53, (2015): pp.160-161 in Malcolm D. Evans, Sofia Galani, (eds.), *Maritime Security and the Law of the Sea. Help or Hindrance?*, (UK, USA: Edward Elgar Publishing, 2020), pp.32-33.

⁵ Christian Bueger, Timothy Edmunds, "Beyond sea-blindness: a new agenda for maritime security studies" in Malcolm D. Evans, Sofia Galani, (eds.), *Maritime Security and the Law of the Sea. Help or Hindrance?*, (UK, USA: Edward Elgar Publishing, 2020), p.28.

⁶ Wright James D., (ed.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 2nd Edition. Volume 15, (Oxford: Elsevier, 2015), p.484.

⁷ Mihail E. Ionescu, "Securitatea și stabilitatea în bazinul Mării Negre în epoca post-Război Rece" in Mihail E. Ionescu (coord.), *Marea Neagră de la „lacul bizantin” la provocările secolului XXI*, (București: Editura Militară, 2006), p.372.

⁸ Charles King, "The Wider Black Sea Region in the Twenty-First Century" in Daniel Hamilton, Gerhard Mangot (eds.), "The Wider Black Sea Region in the 21st Century: Strategic, Economic and Energy Perspectives", Center for Transatlantic Relations, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, 2008, p. 11.

⁹ "Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy", *President of Russia*,

Munich, February 10, 2007, accessed 22.06.2023, <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034>.

¹⁰ In terms of geographical positioning, it is important to highlight that "Sevastopol is located on the far south of the peninsula, almost at the geographical center of the Black Sea, providing the Russian vessels with a strategic advantage since they can promptly reach almost all the points on the Pontic basin." - Igor Delanoe, "Tracking Black Sea Security Issues. Crimea, a Strategic Bastion on Russia's Southern Flank", *Russian International Affairs Council*, December 18, 2014, accessed 12.08.2023, https://russiancouncil.ru/en/blogs/igor_delanoe-en/_1588/.

¹¹ Igor Delanoe, "After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies* 14, no.3 (2014): p.379.

¹² The International Institute of Strategic Studies, *The Military Balance 2014*, (London: Routledge, 2014), pp.192-197.

¹³ The International Institute of Strategic Studies, *The Military Balance 2023*, (London: Routledge, 2023), p.198.

¹⁴ Until 2014, the modernisation of the Russian Black Sea Fleet and the port of Sevastopol was limited by the 1997 agreement (later extended in 2010) between Ukraine and the Russian Federation. After the annexation of Crimea, the Russian administration was able to implement, without restrictions, the modernisation measures agreed in the second part of the 2000s.

For a detailed perspective on the modernisation process of the Russian naval forces, see: "Russia's Military Modernisation. An Assessment", *International Institute for Strategic Studies*, UK, 2020, pp.91-112, available at <https://www.iiss.org/en/publications/strategic-dossiers/russias-military-modernisation/>; Igor Delanoe, "After the Crimean crisis: towards a greater Russian maritime power in the Black Sea", *Southeast European and Black Sea Studies* 14, no.3 (2014); Ben Hodges, Steven Horrell, Ivanna Kuz, "Russia's Militarization of the Black Sea: Implications for the United States and NATO", *Center for European Policy Analysis*, September 22, 2022, available at <https://cepa.org/comprehensive-reports/russias-militarization-of-the-black-sea-implications-for-the-united-states-and-nato/>.

¹⁵ In recent years, the Russian Federation's naval forces in the Black Sea have been engaged in both major military exercises such as Kavkaz 2020, as well as minor ones that addressed scenarios such as the search for a mock enemy submarine, conducting counter-sabotage defence of a section of the coast, or repelling the attack of a group of ships using missile weapons. - "Manoeuvres Kavkaz 2020", *Ministry of Defence of the Russian Federation*, accessed 12.08.2023, <https://eng.mil.ru/en/mission/practice/more.htm?id=12312963@egNews>; "Frigates of the Black Sea Fleet conducted an exercise to search for a mock enemy submarine in the Mediterranean Sea", *Ministry of Defence of the Russian Federation*, April 1, 2020, accessed 12.08.2023, https://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12284726@egNews; "More than 40 ships and boats of the Black Sea Fleet took part in a large-scale exercise at the Opuk training ground in Crimea", *Ministry of Defence of the Russian Federation*, October 18, 2021, accessed 12.08.2023, https://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12389205@egNews.

¹⁶ Goşu A., Manea O., "The consequences of the militarization of Crimea for the wider Black Sea region", *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 15, no.1 (2015): p.10.

¹⁷ Looking comparatively only at the most important naval capabilities of Türkiye and those of the Russian Federation, we see the fact that "In 2012, the Black Sea Fleet had 12 first rank ships and 1 submarine totalizing nearly 63,000 tons, 90% of which was deployed in Crimea. Turkey had in 2012, 35 first-rank ships and submarines featuring more than 97,000 tons." - Igor Delanoe, "Military Balance in the Black Sea Region", *Russian International Affairs Council*, 2016, accessed 25.05.2023, <https://russiancouncil.ru/en/blackseamilitary>.

¹⁸ Anika Binnendijk, "Understanding Russian Black Sea Power Dynamics Through National Security Gaming", *RAND Corporation*, 2020, p.XI, accessed 24.05.2023, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3094.html.

See also: International Crisis Group, "Russian and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus, Europe Report No.250", June 28, 2018, pp.12-13, available at <https://icg-prod.s3.amazonaws.com/250-russia-and-turkey.pdf>.

¹⁹ "The North Atlantic Treaty. Signed in Washington D.C. On April 4, 1949", *North Atlantic Treaty Organization*, accessed 25.06.2023, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/history_pdf/20161122_E1-found-ing-treaty-original-tre.pdf.

²⁰ The new Strategic Concept of the North Atlantic Alliance, adopted after the summit in Madrid, states that "The Russian Federation is the most significant and direct threat to Allies' security and to peace and stability in the Euro-Atlantic area." - "NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022", *North Atlantic Treaty Organization*, June 29, 2022, p.4, accessed 16.06.2023, <https://www.nato.int/strategic-concept/>.

²¹ See for example: Igor Delanoe, "Russia's Black Sea Fleet: Toward a Multiregional Force. Vol. 5", *Center for Naval Analyses*, June 2019, available at https://www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/iop-2019-u-020190-final.pdf; Andrii Ryzhenko, "Crimea's Role as Russian Bastion for the Ongoing War in Ukraine", *Jamestown Foundation - Eurasia Daily Monitor* Vol: 19 Issue: 48, April 6, 2022, available at <https://jamestown.org/program/crimeas-role-as-russian-bastion-for-the-ongoing-war-in-ukraine/>; Aziz Erdogan, "Russian A2AD Strategy and Its Implications for NATO", *Beyond the Horizon International Strategic Studies Group*, December 6, 2018, available at <https://behorizon.org/russian-a2ad-strategy-and-its-implications-for-nato/>.

²² The concept of Anti-Access/Area Denial (A2/AD) does not have a generally accepted definition, but since this article focuses on the maritime dimension, it is understood as referring to "[...] reduction in the ability of the enemy to use access to the sea, without the imposition of a total control of shipping in the region." - Dan Dungaciu (ed.), *The Geopolitical Black Sea Encyclopaedia*, (UK: Cambridge Scholars Publishing, 2020), p.5.

At this stage of the analysis, it is also necessary to mention the criticism of the use/invoke of the "A2/AD bubble" in the case of the Russian Federation. This

criticism focuses on two specific dimensions: “On the one hand, there is sometimes a lack of technical understanding when gauging A2/AD’s real tactical effectiveness against officially claimed theoretical ranges and its effectiveness in individual ranges. On the other hand, there are higher-level questions relating to doctrine and strategy” - Rob-in Häggblom, “Myths and misconceptions around Russian military intent. Myth 5: ‘Russia creates impenetrable ‘A2/AD bubbles’”, *Chatham House*, July 14, 2022, accessed 23.05.2023, <https://www.chathamhouse.org/2022/06/myths-and-misconceptions-around-russian-military-intent/myth-5-russia-creates-impenetrable>. Regarding the second dimension, Michael Kofman emphasized that “[...] there is no Russian term for A2/AD. This is not a concept in Russian military thought, and there is no Russian strategy bearing that name” - Michael Kofman, “It’s Time to Talk About A2/AD: Rethinking the Russian Military Challenge”, *War on the Rocks*, September 5, 2019, accessed 23.05.2023, <https://warontherocks.com/2019/09/its-time-to-talk-about-a2-ad-rethinking-the-russian-military-challenge/>. Also, Kofman highlighted that A2/AD capabilities are not an end in themselves, but are only a component of the approach of the Russian Federation because “Russian thinking is based around a theory of war that posits the adversary as a system with key subsystems or nodes [...]” - Michael Kofman, “It’s Time to Talk About A2/AD: Rethinking the Russian Military Challenge”, *War on the Rocks*, September 5, 2019, accessed 23.05.2023, <https://warontherocks.com/2019/09/its-time-to-talk-about-a2-ad-rethinking-the-russian-military-challenge/>.

Taking into account all the things presented, we believe that A2/AD, seen from the perspective of a general concept, has a high degree of usefulness when talking about the maritime sector because it helps to describe and understand an extremely complex field (both in terms of technology and historical evolution). Even if the Kremlin’s administration has a non-traditional approach to A2/AD capabilities (different from Western thinking), this does not mean that the Russian forces in the Black Sea would not use the resources at their disposal to limit the ability of states in the region to use access to the sea. In other words, the lack of a concept or strategy does not equate to the lack of A2/AD capabilities.

²³ Goşu A., Manea O., “The consequences of the militarization of Crimea for the wider Black Sea region”, *Studia Politica: Romanian Political Science Review* 15, no.1 (2015): p.16.

²⁴ George Vişan, Octavian Manea, “The emerging access-denial challenge for NATO’s Eastern Flank” in Octavian Manea, George Vişan, Armand Goşu, Eugenia Guşilov, “Black Sea In Access Denial Age (Special Report)”, *Romanian Energy Center*, January 2016, pp.8-19, accessed 21.06.2023, https://www.roec.biz/wp-content/uploads/output/2016/01/ROEC_Black_Sea_In_Access_Denial_Age__output.pdf.

²⁵ See the provisions of the 1936 Montreux Convention on the Straits Regime, pp.213-241, available at <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20173/v173.pdf>.

²⁶ “Turkey warns against passing of warships from its straits”, *Al Jazeera*, March 1, 2022, accessed in 24.07.2023,

<https://www.aljazeera.com/news/2022/3/1/turkey-blocks-warships-from-straits-amid-russia-ukraine-crisis#:~:text=%E2%80%9CWe%20have%20alerted%20both%20countries,the%20Turkish%20straits%20this%20month.>

²⁷ For a detailed perspective on the maritime actions of the Russian Federation and Ukraine in the Black Sea, with an emphasis on the law of naval warfare, see: Raul Pedrozo, “Russia-Ukraine Conflict: The War at Sea”, *Stockton Center for International Law, International Law Studies* 100, (2023), available at <https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol100/iss1/1/>.

²⁸ By applying an extended definition, the Black Sea area is composed of the six littoral states – Romania, Bulgaria, Türkiye, Georgia, Ukraine and the Russian Federation – to which are added Greece, the Republic of Moldova, Azerbaijan and Armenia. Starting from this approach, we note the fact that this region is marked by the existence of numerous frozen conflicts – Transnistria, Abkhazia and South Ossetia, Nagorno-Karabakh. In addition to the strategic advantages for the Russian Federation, of maintaining these frozen conflicts, the presence of Russian military forces in the area [Transnistria, approximately 1 500 soldiers; South Ossetia and Abkhazia, approximately 4 000 soldiers; Nagorno-Karabakh, 1 960 soldiers - The International Institute of Strategic Studies, *The Military Balance* 2023, (London: Routledge, 2023, p.197)], should not be neglected.

²⁹ Harold Thomas Workman, Dimitrios Dalaklis, Adriana Ávila-Zúñiga-Nordfeld, “Russia/Ukraine military conflict: Discussing the maritime element of the confrontation”, *American Yearbook of International Law* 1, no. 1 (2022): p.748.

³⁰ “Ukrainian garrison at Snake Island surrenders to Russian Armed Forces – Defence Ministry”, *TASS*, February 25, 2022, accessed 16.07.2023, <https://tass.com/politics/1410761>.

After the occupation of the island, the Ukrainian army carried out repeated attacks on this area. On June 30, 2022, the armed forces of the Russian Federation stationed on Snake Island were withdrawn, and the Russian military leadership claimed that “This act completely reveals all the speculations of Kyiv about the impossibility of exporting grain due to the Russian control of the north-western part of the Black Sea.” – “Statement of the Joint Coordination Headquarters of the Russian Federation for Humanitarian Response”, *Ministry of Defence of the Russian Federation*, July 1, 2022, accessed 16.06.2023, https://eng.mil.ru/en/news_page/country/more.htm?id=12427572@egNews.

³¹ Immediately after the start of the war, the Russian fleet instituted a blockade aimed at limiting the possibility of exporting Ukrainian goods and thus negatively influencing the economy. To understand the magnitude of these actions, it is useful to mention that “The Russian Federation and Ukraine are among the most important producers of agricultural commodities in the world [...] In 2021, either the Russian Federation or Ukraine, or both, ranked among the top three global exporters of wheat, barley, maize, rapeseed and rapeseed oil, sunflower seed and sunflower oil.” – “The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets

and the Risks Associated with the War in Ukraine” *Food and Agriculture Organization of the United Nations*, June 10, 2022, accessed 15.04.2023, <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>. It should also be noted that before the war began “[...] 89% of Ukraine’s grain exports were transported via Black Sea ports.” – Simeon Djankov, Oleksiy Blinov, “Restarting Ukraine’s agricultural exports”, *Centre for Economic Policy Research*, June 10, 2022, accessed 21.05.2023, <https://cepr.org/voxeu/columns/restarting-ukraines-agricultural-exports>.

³² Lorenzo Tondo, “Sea mines: the deadly danger lurking in Ukraine’s waters”, *The Guardian*, July 11, 2022, accessed 21.07.2023, <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/11/sea-mines-ukraine-waters-russia-war-black-sea>.

It should be mentioned that both the Russian Federation and Ukraine have used naval mines in the Black Sea. The Ukrainian leadership has officially acknowledged this but has specified that it is exercising its right to self-defence, in accordance with Article 51 of the UN Charter – Lorenzo Tondo, “Sea mines: the deadly danger lurking in Ukraine’s waters”, *The Guardian*, July 11, 2022, accessed 21.07.2023, <https://www.theguardian.com/world/2022/jul/11/sea-mines-ukraine-waters-russia-war-black-sea>.

³³ “Russia Uses Captured Port of Berdyansk to resupply Southern Front”, *The Maritime Executive*, March 21, 2022, accessed 17.08.2023, <https://maritime-executive.com/article/russia-uses-captured-port-of-berdyansk-to-resupply-southern-front>; “Russian warship destroyed in occupied port of Berdyansk, says Ukraine”, BBC, March 21, 2022, accessed 17.08.2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-60859337>.

³⁴ Carolyn Moser, “The war in Ukraine and its repercussions on Europe’s security and defence constitution”, *ConstitutionNet, International IDEA*, September 22, 2022, accessed 25.08.2023, <https://constitutionnet.org/news/war-in-ukraine-repercussions-europe>.

³⁵ The new NATO concept specifies that “Maritime security is key to our peace and prosperity [...] the Black Sea region is of strategic importance for the Alliance [...]” – “NATO 2022 Strategic Concept. Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Madrid, 29 June 2022”, *North Atlantic Treaty Organization*, June 29, 2022, pp.7-11, accessed 16.06.2023, <https://www.nato.int/strategic-concept/>.

³⁶ The most important elements agreed were the creation of four additional battlegroups on the Eastern Flank, two of which are in the Black Sea states (Romania and Bulgaria) and the possibility of increasing them from battalion to brigade level when needed. Measures have also been taken to strengthen NATO’s maritime posture, such as: activating its Graduated Response Plans and deploying high-readiness elements of the NATO Response Force in a deterrence and defence role; increasing surveillance activities. – “NATO’s maritime activities”, *North Atlantic Treaty Organization*, last updated August 3, 2023, accessed 10.09.2023, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/70759.htm>.

³⁷ Brian Michael Jenkins, “Consequences of the War in Ukraine: NATO’s Future”, *RAND Corporation*, March 2, 2023, accessed 25.06.2023, <https://www.rand.org/>

<blog/2023/03/consequences-of-the-war-in-ukraine-natos-future.html>.

³⁸ Both Sweden and Finland abandoned their policy of neutrality/military non-alignment and expressed their intention to join the North Atlantic Alliance. Finland was officially accepted on April 4, 2023, and Sweden is waiting for the consensus to be created within the Alliance, in order to be accepted.

³⁹ Mark Lancaster, “Troubled Waters – How Russia’s War in Ukraine Changes Black Sea Security (Preliminary Draft Report)”, *NATO Parliamentary Assembly*, May 2, 2023, p.13, accessed 22.08.2023, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-09/020%20DSCFC%2023%20E%20rev.1%20-%20BLACK%20SEA%20-%20LANCASTER%20REPORT.pdf>; Luke Coffey, Can Kasapoğlu, “A New Black Sea Strategy for a New Black Sea Reality”, *Hudson Institute*, February 21, 2023, accessed 22.08.2023, <https://www.hudson.org/foreign-policy/new-black-sea-strategy-new-black-sea-reality>; Alina Inayah, “Black Sea Security and Development: The Need for a Regional Strategy”, *German Marshall Fund*, December 12, 2022, accessed 22.08.2023, <https://www.gmfus.org/news/black-sea-security-and-development-need-regional-strategy>.

⁴⁰ Coffey Luke, Brent Sadler, “US Leadership Needed to Improve Maritime Security in the Black Sea and the Sea of Azov”, *The Heritage Foundation*, 2021, accessed 24.08.2023, <https://www.heritage.org/global-politics/report/us-leadership-needed-improve-maritime-security-the-black-sea-and-the-sea>; Audronius Azubalis, “The Future of NATO’s Open Door Policy (Draft Report)”, *NATO Parliamentary Assembly*, July 21, 2023, p.16, accessed 24.08.2023, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-08/029%20PCNP%2023%20E%20rev.2-%20OPEN%20DOOR%20POLICY%20-%20AZUBALIS%20REPORT%20.pdf>.

⁴¹ In the communiqué of the most recent NATO summit (Vilnius 2023) it was stated that “We fully support Ukraine’s right to choose its own security arrangements. Ukraine’s future is in NATO. We reaffirm the commitment we made at the 2008 Summit in Bucharest that Ukraine will become a member of NATO, and today we recognise that Ukraine’s path to full Euro-Atlantic integration has moved beyond the need for the Membership Action Plan.” – “Vilnius Summit Communiqué. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023”, *North Atlantic Treaty Organization*, July 11, 2023, accessed 19.09.2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm.

In the case of Georgia, the following were mentioned: “We reiterate the decision made at the 2008 Bucharest Summit that Georgia will become a member of the Alliance with the Membership Action Plan (MAP) as an integral part of the process; we reaffirm all elements of that decision, as well as subsequent decisions.” – “Vilnius Summit Communiqué. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Vilnius 11 July 2023”, *North Atlantic Treaty Organization*, July 11, 2023, accessed 19.09.2023, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm.

⁴² Jolyon Howorth, "The Ukraine War and Its Implications for European Security", *Wilfried Martens Centre for European Studies*, May 2023, p.7, accessed 22.08.2023, <https://www.martenscentre.eu/wp-content/uploads/2023/05/CES-POLICY-BRIEF-The-Ukraine-War-WEB.pdf>; Neil Melvin, "The UK and European Security: Five Key Lessons from the Ukraine War", *The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, March 1, 2023, accessed 22.08.2023, <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/uk-and-european-security-five-key-lessons-ukraine-war>.

⁴³ For a detailed overview of military aid to Ukraine, see: Jonathan Masters, Will Merrow, "How Much Aid Has the U.S. Sent Ukraine? Here are Six Charts", *Council on Foreign Relations*, last updated September 21, 2023, available at <https://www.cfr.org/article/how-much-aid-has-us-sent-ukraine-here-are-six-charts>.

⁴⁴ In 2022, the "*Black Sea Security Act*" project was initiated by American senators Mitt Romney (Republican) and Jeanne Shaheen (Democrat) and started from the growing importance of the Black Sea region for European security, in the context of the conflict in Ukraine.

⁴⁵ "A Bill to provide for security in the Black Sea region, and for other purposes/Black Sea Security Act of 2023", Congress Of the United States, 2023, p.6, accessed 21.08.2023, https://www.romney.senate.gov/wp-content/uploads/2023/03/black_sea_security_bill_2023.pdf.

⁴⁶ Harold Thomas Workman, Dimitrios Dalaklis, Adriana Ávila-Zúñiga-Nordfeld, "Russia/Ukraine military conflict: Discussing the maritime element of the confrontation", *American Yearbook of International Law* 1, no. 1 (2022): p.745.

⁴⁷ Mark Lancaster, "Troubled Waters – How Russia's War in Ukraine Changes Black Sea Security (Preliminary Draft Report)", *NATO Parliamentary Assembly*, May 2, 2023, p.8, accessed 22.08.2023, <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=/sites/default/files/2023-09/020%20DSCFC%2023%20E%20rev.1%20-%20BLACK%20SEA%20-%20LANCASTER%20REPORT.pdf>.

⁴⁸ "Security Alert – Drifting Mines in the Black Sea", *U.S. Embassy in Romania*, April 15, 2022, accessed 21.07.2023, <https://ro.usembassy.gov/security-alert-drifting-mines-in-the-black-sea/>.

⁴⁹ "Forțele Navale Române desfășoară permanent misiuni de monitorizare în Marea Neagră", *Statul Major al Forțelor Navale*, August 17, 2023, accessed 11.08.2023, <https://www.navy.ro/comunicat.php?id=747>; Yoruk Isik, Azra Ceylan, "Turkey defuses mine after Russia warns of strays from Ukraine ports", *Reuters*, March 26, 2022, accessed 16.08.2023, <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-finds-mine-like-object-floating-off-black-sea-2022-03-26/>; "Bulgarian Navy Detonates Two Drifting Naval Mines in the Black Sea", *The Maritime Executive*, January 24, 2023, accessed 11.09.2023, <https://maritime-executive.com/article/bulgarian-navy-detonates-two-drifting-naval-mines-in-the-black-sea>.

⁵⁰ "Intelligence reveals Russia may use sea mines to target civilian shipping in the Black Sea to deter the export of Ukrainian grain", *Foreign, Commonwealth and Development Office; The Rt Hon James Cleverly MP*, October 4, 2023, accessed 15.08.2023, <https://www.gov.uk/>

government/news/intelligence-shows-russia-may-target-black-sea-civilian-shipping#:~:text=Intelligence%20reveals%20Russia%20may%20use,the%20export%20of%20Ukrainian%20grain.&text=Information%20declassified%20today%20shows%20Russia,the%20approach%20to%20Ukrainian%20ports.

⁵¹ "Strategia Națională de Apărare. Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor viitoare", *Administrația Prezidențială*, România, București, 2010, p.8, accessed 15.06.2023, http://www.zulean.com/wp-content/uploads/2017/11/Strategia_nationala_de_aparare2010.pdf; "Strategia Națională de Apărare a Țării pentru Perioada 2015-2019. O Românie puternică în Europa și în lume", *Administrația Prezidențială*, România, București, 2015, p. 10, accessed 12.07.2023, https://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf; "National Defence Strategy 2020-2024. Together for a safe and prosperous Romania in a world marked by new challenges", *Presidential Administration*, Romania, 2020, pp. 9-10, accessed 12.07.2023, https://www.presidency.ro/files/userfiles/National_Defence_Strategy_2020_2024.pdf.

⁵² "White Paper on Defence", *Ministry of National Defence*, Romania, Bucharest, 2015, pp. 19-33, accessed 12.07.2023, https://eda.europa.eu/docs/default-source/Defence-Procurement-Gateway/ro_white-paper-on-defence.pdf; "Carta Albă a Apărării", *Ministerul Apărării Naționale*, România, București, 2017, p.17, accessed 18.07.2023, https://www.cdep.ro/bperm/2017/F-890050267-Carta_Alba.pdf; "Carta Albă a Apărării", *Ministerul Apărării Naționale*, România, București, 2021, pp. 17-22, accessed 20.08.2023, https://www.mapn.ro/legislatie/documente/carta_alba_2021.pdf.

⁵³ "Carta Albă a Apărării", *Ministerul Apărării Naționale*, România, București, 2021, p.22, accessed 20.08.2023, https://www.mapn.ro/legislatie/documente/carta_alba_2021.pdf.

⁵⁴ Dan Dungaci (ed.), *The Geopolitical Black Sea Encyclopedia*, (UK: Cambridge Scholars Publishing, 2020), p.205.

⁵⁵ "Strategia Națională de Apărare. Pentru o Românie care garantează securitatea și prosperitatea generațiilor viitoare", *Administrația Prezidențială*, București, 2010, p.11, accessed 15.06.2023, http://www.zulean.com/wp-content/uploads/2017/11/Strategia_nationala_de_aparare2010.pdf.

⁵⁶ "Carta Albă a Apărării", *Ministerul Apărării Naționale*, România, București, 2017, pp.12-13, accessed 18.07.2023, https://www.cdep.ro/bperm/2017/F-890050267-Carta_Alba.pdf.

⁵⁷ "Carta Albă a Apărării", *Ministerul Apărării Naționale*, România, București, 2021, p.12, accessed 20.08.2023, https://www.mapn.ro/legislatie/documente/carta_alba_2021.pdf.

⁵⁸ "Declarațiile de presă comune susținute de Președintele României, Klaus Iohannis, cu șefii de delegații la finalul Summitului Formatului București 9 de la Bratislava", *Președintele României*, June 6, 2023, accessed 27.08.2023, <https://www.presidency.ro/ro/media/politica-externa/declaratile-de-presa-comune-sustinute-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis-cu-sefii-de-de>

legatii-la-finalul-summitului-formatului-bucuresti-9-de-la-bratislava.

⁵⁹ "Declarațiile de presă comune susținute de Președintele României, Klaus Iohannis, cu șefii de delegații la finalul Summitului Formatului București 9 de la Bratislava", *Președintele României*, June 6, 2023, accessed 27.08.2023, <https://www.presidency.ro/ro/media/politica-externa/declaratiile-de-presa-comune-sustinite-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis-cu-sefii-de-delegatii-la-finalul-summitului-formatului-bucuresti-9-de-la-bratislava>.

⁶⁰ "Declarațiile de presă susținute de Președintele României, Klaus Iohannis, înaintea participării la Summitul NATO de la Vilnius", *Președintele României*, July 11, 2023, accessed 22.09.2023, <https://www.presidency.ro/ro/media/declaratii-de-presa/declaratiile-de-presa-sustinite-de-presedintele-romaniei-klaus-iohannis-inaintea-participarii-la-summitul-nato-de-la-vilnius>.

⁶¹ "SIPRI Military Expenditure Database. Romania", *Stockholm International Peace Research Institute*, accessed 22.09.2023, <https://milex.sipri.org/sipri>.

⁶² See: "Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2023)", *NATO Public Diplomacy Division*, July 7, 2023 available at https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2023/7/pdf/230707-def-exp-2023-en.pdf and "Defence expenditures data for 2014 and estimates for 2015", *NATO Public Diplomacy Division*, June 2022, 2015 available at https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2015_06/20150622_PR_CP_2015_093-v2.pdf.

⁶³ Ben Hodges, Steven Horrell, Ivanna Kuz, "Russia's Militarization of the Black Sea: Implications for the United States and NATO", *Center for European Policy Analysis*, September 22, 2022, accessed 24.05.2023, <https://cepa.org/comprehensive-reports/russias-militarization-of-the-black-sea-implications-for-the-united-states-and-nato/>.

⁶⁴ "2023 Military Strength Ranking", *Global Firepower*, 2023, accessed 12.09.2023, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>.

⁶⁵ "Naval Power. Fleet Strength by Country (2023)", *Global Firepower*, 2023, accessed 12.09.2023, <https://www.globalfirepower.com/navy-ships.php>.

⁶⁶ "Military Strategy of Romania. Credible defensive capacity, for a safe Romania, in a world marked by new challenges", *Ministry of National Defence*, Romania, Bucharest, 2021, p.21, accessed 24.08.2023, <https://www.mapn.ro/legislatie/documente/STRATEGIA-MILITARA-A-ROMANIEI-ENG.pdf>.

⁶⁷ Siemon T. Wezeman, Alexandra Kuimova, "Romania and Black Sea Security", *Stockholm International Peace Research Institute*, December 2018, p.13, https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/bp_1812_black_sea_romania.pdf.

⁶⁸ The International Institute of Strategic Studies, *The Military Balance 2023*, (London: Routledge, 2023), pp.126-127; The International Institute of Strategic Studies, *The Military Balance 2012*, (London: Routledge, 2012), p.148.

⁶⁹ Oleksandr Kraiev, "Russian Octopus in the Black Sea Region: Identifying Vulnerable Areas and Strengthening Resilience. Case of Romania", *Foreign Policy Coun-*

cil "Ukrainian Prism", 2023, p.4, https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/01/Octopus_RO_.pdf.

⁷⁰ "Programe de înzestrare. Programe de înzestrare implementate", *Ministerul Apărării Naționale, Direcția generală pentru armament*, accessed 12.06.2023, <https://www.dpa.ro/dgarm/programe-de-inzestrare>.

⁷¹ "Programe de înzestrare. Programe de înzestrare cu contracte de achiziție în derulare", *Ministerul Apărării Naționale, Direcția generală pentru armament*, accessed 12.06.2023, <https://www.dpa.ro/dgarm/programe-de-inzestrare>; "A fost semnat acordul-cadru de furnizare a produsului 'Sistem UAS tactic-operativ clasa II'", *Ministerul Apărării Naționale, Direcția Informare și Relații Publice*, December 20, 2022, accessed 12.06.2023, https://www.mapn.ro/cpresa/17748_a-fost-semnat-acordul-cadru-de-furnizare-a-produsului-sistem-uas-tactic-operativ-clasa-ii; Defense Romania Team, "România reia licitația de drone, dar pe repede înainte. În trei luni situația UAV-urilor pentru Armată ar Trebui Încheiată", *Defense Romania*, August 25, 2022, accessed 19.09.2023, https://www.defense-romania.ro/romania-reia-licitatia-de-drone-dar-pe-repede-inainte-in-trei-luni-situatia-uav-urilor-pentru-armata-ar-trebui-incheiata_617856.html.

⁷² "Programe de înzestrare. Programe de înzestrare în pregătire", *Ministerul Apărării Naționale, Direcția generală pentru armament*, accessed 12.06.2023, <https://www.dpa.ro/dgarm/programe-de-inzestrare>.

⁷³ Cătălina Matei, "Parlamentul/Birourile reunite au aprobat solicitarea MAPN de achiziționare a unor submarine, 12 aprilie 2023", *Agenția Națională de Presă AGERPRES*, accessed 19.09.2023, <https://www.agerpres.ro/viata-parlamentara/2023/04/12/parlament-birourile-reunite-au-aprobat-solicitarea-mapn-de-achizitionare-a-unor-submarine--1091747>.

⁷⁴ Cristian Dumitrașcu, Mihai Panait, "Vânătoarele de mine sunt cele mai bune capabilități la nivel Mondial", *Trustul de Presă al Ministerului Apărării Naționale*, October 2023, accessed 19.09.2023, <http://presamil.ro/mihai-panait-vanatoarele-de-mine-sunt-cele-mai-bune-capabilitati-la-nivel-mondial/>.

⁷⁵ Defense Romania Team, "România dă primele semne că s-a răzgândit în achiziția de submarine. Avem sau nu nevoie de submarine franceze Scorpene?", *Defense Romania*, October 18, 2023, accessed 19.09.2023, https://www.defenseromania.ro/romania-da-primele-semne-ca-s-a-razgandit-in-achizitia-de-submarine-avem-sau-nu-nevoie-de-submarine-franceze-scorpene_625117.html.

⁷⁶ "Discursul ministrului apărării naționale la Ziua Marinei Române", *Ministerul Apărării Naționale, Direcția Informare și Relații Publice*, August 15, 2023, accessed 26.08.2023, https://www.mapn.ro/cpresa/18055_discursul-ministrului-apararii-na%C8%9Bionale-la-ziua-marinei-romane; Știrile TVR, "MAPN a solicitat Parlamentului aprobarea prealabilă pentru achiziționarea a două elicoptere H215M", *Televiziunea Română*, October 26, 2022, accessed 28.09.2023, http://stiri.tvr.ro/mapn-a-solicitat-parlamentului-aprobarea-prealabila-pentru-achizitionarea-a-doua-elicoptere-h215m_917179.html#view.

Narațiuni strategice ale discursului politic rus pe timpul conflictului armat din Ucraina

Rareș-Gabriel BERCARU

ABSTRACT

In the context of the ongoing armed conflict between the Russian Federation and Ukraine, one dimension in which the political-military decision-makers of both states aim to achieve superiority is the informational sphere and the means through which this objective can be obtained vary. This paper focuses on psychological operations and is written around the supposition that the Kremlin administration systematically used the tool of strategic narratives in its political discourse disseminated during the first year of the armed conflict in Ukraine. To demonstrate this aspect, a theoretical analysis will be undertaken to understand the main characteristics of the concept of 'strategic narrative'. Subsequently, the position of this tool in the typology of operations carried out during armed conflict will be established. Finally, primarily using the qualitative empirical method of a case study, the strategic narratives identified in the period from February 24, 2022, to February 24, 2023, in Russian political discourse will be highlighted, based on three of the strategic communications delivered at key moments during the 'special' military operation. The results of this study provide concrete answers to the main research question, which seeks to highlight to what extent strategic narratives can be understood and applied in strategic communications within the general context of the tense situation in Ukraine.

Keywords: war; Ukraine; Russian political discourse; strategic narrative; psychological operations; informational superiority.

Rareș-Gabriel Bercaru is a Junior Researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History, being part of the Department of Defence Studies since 2022. His main research directions focus on: the transatlantic relationship and the modern military phenomenon.

1. Introducere

Prezentul ne conturează o realitate în care avansul tehnologic atinge cote ce greu ar fi fost imaginate acum câteva decenii. Acest aspect aduce după sine pe cât de multe beneficii, ce pot fi folosite în sprijinul bunăstării societăților, pe atât de multe oportunități, ce pot fi folosite în scopuri mai puțin recunoscute ca universal pozitive. În acest sens, aspectul acțiunilor militare suferă modificări astfel încât forțele armate să se adapteze cerințelor impuse de prezent și să fructifice orice potențial avantaj ce poate

contribui activ la îndeplinirea cât mai facilă a obiectivelor naționale de apărare stabilite.

O caracteristică specifică actualității poate fi identificată în spectrul informațional. Viteza de circulație a informației este foarte rapidă. Alături de acest aspect, accesul la informație devine, cu trecerea timpului, din ce în ce mai disponibil cu puține eforturi. Datorită posibilității de modificare a modului prin care fiecare dintre noi se raportează la realitate, decidenții politico-militari valorifică beneficiile oferite de instrumentul informațional atât pe timp de pace, cât, mai ales, pe timp de război

pentru promovarea propriilor interese. Din această perspectivă, se poate justifica afirmația potrivit căreia din spectrul războaielor purtate în această generație, 90% din activități fac parte din categoria războiului informațional¹.

Particularizând subiectul asupra Federației Ruse, importanța utilizării instrumentului informațional poate fi evidențiată prin amintirea faptului că la nivel militar se consideră că *„rezultatele falsificării evenimentelor (și) restrângerii activității mass-media [...] pot fi comparabile cu cele ale utilizării pe scară largă a trupelor și forțelor”*². Fie că este vorba de ceea ce comunitatea occidentală numește „război hibrid” sau ceea ce, în terminologie rusă, este desemnat drept „New Generation Warfare”³, utilizarea acestei componente non-cinetice poate provoca cele mai nefavorabile efecte asupra unui adversar. În acest context, atât strategia războiului hibrid în sine, cât și analiza utilizării instrumentului informațional devin subiecte tot mai interesante de dezbătut, mai ales în contextul desfășurării conflictului armat din Ucraina.

În ciuda faptului că din anul 2014 și până la inițierea operației militare „speciale” doar în presa centrală rusă au fost scrise cel puțin 220 de articole⁴ referitoare la ceea ce poate fi înțeles drept „război hibrid”, încă reprezintă o provocare pentru comunitatea academică determinarea unei tipologii exacte a instrumentelor, în special de natură non-cinetică, componente ale acestei abordări. Chiar dacă existența componente informaționale este indubitabilă, nu atât de multe studii au fost dedicate, în particular, analizării instrumentelor sale constitutive. Acest aspect este asumat prin lucrarea de față, unde accentul este pus pe analiza instrumentului narațiunilor strategice, privite drept componente importante ale comunicării întreprinse în cursul unui conflict armat. În mod specific, acest material își propune să aducă clarificări din perspectivă teoretică și să identifice posibile exemple de narațiuni strategice existente în discursul politic rus din primul an de conflict armat ruso-ucrainean, plecându-se de la considerentul potrivit căruia acest mijloc este utilizat prin comunicările strategice diseminate de administrația politică rusă.

2. Delimitări conceptuale

Pentru a observa în ce măsură pot fi identificate narațiunile strategice în discursul politic rus, este necesară clarificarea sensului deținut de anumiți termeni cu care se va opera. Așadar, pentru înțelegerea conceptului de „narațiune strategică” au fost selectate trei definiții, ce oferă perspective atât din literatura de specialitate, cât și din domeniul practic.

Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, Laura Roselle consideră că narațiunile strategice reprezintă *„mijloace prin care actorii politici încearcă să construiască un sens comun al trecutului, prezentului și viitorului politicii internaționale pentru a modela comportamentul actorilor interni și internaționali”*⁵. Perspectiva militară asupra acestui termen este oferită prin intermediul Organizației Tratatului Nord-Atlantic, a cărei viziune asupra conceptului este redată pe baza mai multor materiale. Într-unul dintre aceste materiale, narațiunile strategice sunt privite drept *„un sistem de istorisiri ce cuprind teme, forme, evenimente și personaje comune, ce creează așteptări cu privire la modul în care aceste elemente pot fi asamblate pentru a satisface o dorință cu rădăcini conflictuale”*⁶. În timp ce, pentru Kevin Rudd, narațiunile strategice pot fi înțelese drept *„un mijloc de a crea o mai bună înțelegere și o mai strânsă cooperare din fundamentele unei percepții comune”*⁷. Toate aceste perspective conturează o viziune generală și cuprinzătoare asupra termenului analizat. De pe urma celor evidențiate, pot fi surprinse anumite caracteristici intrinseci. În primul rând, o narațiune strategică trebuie înțeleasă sub forma unui cumul de informații, ale căror elemente constitutive se completează formând un mesaj ce rezonază cu contextul în care este prezentat. În al doilea rând, fiecare narațiune strategică concepută urmărește să contribuie la crearea unei imagini a realității care să fie înțeleasă și împărtășită în cele din urmă de fiecare destinatar al mesajului. În al treilea rând, aceste ansambluri informaționale sunt utilizate de către actorii politici în comunicări strategice pentru influențare, formare de identități⁸ și obținerea unui cadru cât mai favorabil pentru impunerea propriilor interese.

Miza acestui instrument este redată de capacitatea de convingere, într-un cadru în care există multe fenomene, aparent distincte, dar care în percepția umană trebuie conectate în jurul unor transformări cauzale⁹. Așadar, un rol al narațiunilor strategice este de a activa interesul pentru sprijinirea informațiilor diseminate. Atractivitatea poate fi declanșată atât prin elemente de natură rațională, cât și prin elemente ce țin mai mult de o componentă afectivă, cum ar fi: cultura sau valorile promovate de o societate¹⁰. În cele din urmă, având în vedere că narațiunile strategice reprezintă un mijloc de pe urma cărora un actor își sporește șansele în influențarea voinței unei colectivități, utilizarea acestui mijloc poate fi considerată parte din ceea ce reprezintă ramura *soft*¹¹ a puterii unui actor.

Referitor la structura unei narațiuni strategice, pot fi evidențiate cinci componente definitorii evidențiate de Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin și Laura Roselle¹². Indiferent dacă prin natură este strategică sau nu, oricare narațiune este construită în jurul unui personaj (*agent*), care, întreprinde o direcție de acțiune clară (*action*) pentru atingerea unui scop general (*purpose*). Acum, din perspectivă structurală, ceea ce oferă sensul strategic unei narațiuni este contextul (*scene*) realității conturate și modul prin care mijloacelor utilizate pentru atingerea doritului rezultat (*agency*) sunt evidențiate. Obținerea convingerii este dependentă și de modul prin care informațiile sunt expuse. Din acest punct de vedere, pe cât de necesară este prezența acestor cinci componente în configurația unei narațiuni strategice, pe atât de important este limbajul folosit și modul prin care mesajul este structurat astfel încât povestea să fie cât mai credibilă și atractivă. În plus, dimensiunea strategică a unei narațiuni nu este oferită doar de perspectiva aspectelor ce țin de modul prin care este construit mesajul. Trebuie urmărit și ceea ce se dorește a fi transmis prin intermediul mesajului respectiv. În acest context, fiind un instrument al comunicării strategice, narațiunea trebuie să evidențieze un mesaj care să se alinieze cu viziunea generală a organizației ce îl generează, contribuind totodată activ la îndeplinirea misiunii acesteia. Dacă accentul este

pus pe organizația politică, comunicarea poate fi utilizată pentru construirea consensului sau a consimțământului politic asupra problemelor importante care implică exercitarea puterii politice și alocarea resurselor în societate, dar și pentru stabilizarea obținută prin mijloace militare¹³. În fapt, narațiunile strategice vizează să influențeze percepția colectivităților dorite a fi receptorii comunicărilor diseminate de către această organizație.

În ceea ce privește tipurile, narațiunile regăsite în comunicările strategice diseminate de organizația politică se pot referi la: configurația sistemul internațional; identitatea actorilor din sistemul internațional; politicile ce pot fi adoptate pentru susținerea unei structuri dorite a sistemului internațional¹⁴. Având în vedere obiectivul urmărit, tematicile ce oferă atractivitate pot orienta narațiunile strategice spre: o natură istorică; una ce pune accent pe consens; una ce evidențiază puterea și superioritatea; una ce declanșează sentimente de compătimire sau spre orice aspect ce ar putea declanșa emoția și interesul colectivității vizate.

Utilizarea narațiunilor strategice nu poate fi considerată o practică specifică purtării conflictelor armate moderne. În schimb, datorită caracteristicilor actualei generații de război, s-a format un context ce predispune mai mult ca niciodată la folosirea unui astfel de instrument specific sferei comunicării. Principalul beneficiu al utilizării acestui instrument este că, prin intermediul informațiilor diseminate, se creează o reprezentare unică a realității, ce poate fi acceptată de fiecare persoană ce poate percepe mediul înconjurător diferit. Așadar, nucleul narațiunilor strategice este înțeles prin capacitatea de convingere și de creare a coeziunii.

De pe urma celor evidențiate, narațiunile strategice pot fi considerate drept instrumente din zona comunicării ce servesc actorilor politici în demersul de a căuta, prin influențarea percepției umane, să obțină un sprijin în articularea unei agende de interese și aspirații ce vizează reconfigurarea sistemului internațional. Din acest punct de vedere, devin mijloace importante, mai ales pentru actori cu tendințe autoritare și perspective revizioniste.

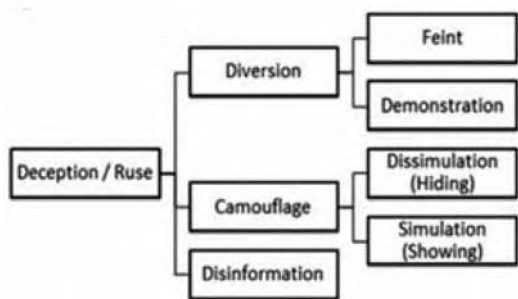
3. Poziția narațiunilor strategice în doctrina politico-militară rusă

Pentru Federația Rusă, utilizarea instrumentului informațional capătă un rol central în procesul de planificare a operațiilor militare, acesta fiind considerat „*agentul de coeziune și sângele*” configurației conflictelor moderne¹⁵. În articolul său referitor la aspectele distinctive ale conflictelor armate, Valery Gerasimov confirmă această perspectivă¹⁶. Fie că este vorba despre pre-criză, de desfășurarea propriu zisă a luptelor armate sau de perioada post-conflict, activitățile ce sunt specifice războiului informațional persistă. În acord cu retorica de purtare a conflictelor hibride, instrumentalizarea informației în scopuri politico-militare subversive accentuează starea de incertitudine determinată de dificultatea distingerii dintre pace și starea de război posibil existentă, dar nesesizată. Însă, această situație confuză este alimentată prin întrebuintarea întregului complex de mecanisme non-cinetice. În stilul rus de purtare a conflictelor, astfel de mijloace pot fi considerate elemente de natură politică, economică și socială¹⁷.

Războiul informațional își poate găsi locul, în principal, în cadrul elementelor de natură socială, având în vedere ceea ce se urmărește prin folosirea acestei abordări. În abordarea programatică a Federației Ruse, războiul informațional „*se concretizează, atât prin intermediul mișcărilor și organizațiilor politice și sociale, cât și prin intermediul forțelor armate în scopul de a provoca prejudicii și a influența mediul informațional al părții adverse, protejându-l, în același timp, pe cel propriu pentru atingerea propriilor interese*”¹⁸. Atingerea

obiectivului de natură informațională presupune utilizarea sinergică a două tipuri de operații: cibernetice și psihologice¹⁹. În ceea ce privește miza componentei de natură psihologică, scopul activităților întreprinse este ca un actor să găsească cele mai bune mijloace, prin intermediul cărora poate fi modelată percepția persoanelor vizate spre adoptarea unui comportament ce servește intereselor sale. Potrivit Doctrinei Federației Ruse referitoare la securitatea spațiului informațional, document adoptat în anul 2016, prin utilizarea operațiilor psihologice se urmărește destabilizarea unei întregi societăți într-o măsură în care suveranitatea și integritatea teritorială a statului vizat devin amenințate²⁰. Totodată, se evidențiază că manipularea percepției oamenilor, prin prezentarea unei imagini a Federației Ruse aflate în neconcordanță cu realitatea, poate reprezenta o vulnerabilitate pentru administrația politică rusă²¹.

În logica a ceea ce poate fi înțeles prin „control reflexiv”²², miza activităților desfășurate în sfera psihologică este de inducere în eroare a inamicului. Michael Handel consideră inducerea în eroare un proces de influențare a anumitor ținte ce se realizează prin furnizarea de informații distorsionate ce sunt asumate pentru adoptarea unor decizii dezavantajoase²³. Analizând modelul propus de Barton Whaley²⁴, observăm faptul că inducerea în eroare poate să fie obținută prin mai multe forme specifice. Dacă *diversiunea și camuflajul* ocupă locuri prestabilite în mediile de operare adiacente sferei cinetice de desfășurare a confruntărilor armate, *dezinformarea* este o formă specifică sferei non-cinetice. Un exemplu prin care aceste trei instrumente pot fi combinate pentru a obține o falsă perspectivă asupra realității este pregătirea de către Federația Rusă a operației militare „speciale” din Ucraina. Comasarea unui număr foarte mare de soldați la granița cu Ucraina din motive de securitate invocate, desfășurarea de exerciții comune cu forțele armate din Belarus cu doar câteva zile înainte de invadarea Ucrainei și negarea publică a intenției de a agresa militar statul ucrainean au constituit contextul ce a dus la obținerea surprizei strategice, sau la ceea ce s-a urmărit ca principal efect al producerii decepției. Așa cum „demonstrația” pentru *diversiune* și „disimularea” pentru *ca-*

„Different types of deception and ruse”²⁴

muflaj reprezintă modalități de inducere a procesului de alterare a percepției ne-am putea întreba dacă „narațiunile strategice” ar putea fi considerate opțiuni din categoria *dezinformării*. Dacă înlocuim termenul de „dezinformare” cu termenul de „propagandă”, există perspective încurajatoare pentru oferirea unui răspuns pozitiv. Dar soluționarea acestei situații nu reprezintă obiectivul cercetării în cauză. În schimb, narațiunile strategice pot fi considerate un mijloc informațional de provocare a decepției inamicului.

În primul rând, fie că este vorba de narațiunile strategice, fie de inducerea în eroare a inamicului, în ambele concepte pun accentul pe influențarea percepției umane. În al doilea rând, având în vedere că în lupta pentru înșelarea inamicului („*deception warfare*”) se poate vorbi despre o combinație între ascunderea adevărului și evidențierea scenariului fals²⁵, cel puțin sub o primă formă, narațiunile strategice au capacitatea de a contura mesajul referitor la realitate prin întrebuințarea de tactici specifice ambelor sfere de abordare²⁶. În al treilea rând, având în vedere ceea ce se dorește prin efortul de inducerea în eroare a inamicului, utilizarea narațiunilor strategice se pliază pe aceste obiective deoarece pe termen scurt urmărește condiționarea convingerilor unei ținte, pe termen mediu se dorește influențarea comportamentului adoptat de țintă și, la nivel general, ca inițiatorul să profite de pe urma acțiunilor întreprinse de țintă în timp.

De altfel, discuția ar putea fi aprofundată până la a considera utilizarea narațiunilor strategice o practică ce poate fi întrebuințată atât pe timp de pace, cât și pe timp de război, practică specifică pe care Valery Gerasimov o atribuie tuturor tipurilor de operații informaționale. În schimb, în comparație cu perioada premergătoare inițierii conflictului armat - unde ramura informațională poate funcționa integrat alături de alte mijloace ce își propun să realizeze surprinderea strategică, pe parcursul războiului, propaganda și dezinformarea, în comparație cu diversiunea și camuflajul, devin mai necesar a fi utilizate în zona sferei politice, decât în spectrul planificării operațiilor militare. Această tendință se află în acord cu percepția Șefului Statului Major General al Federației Ruse ce constată că ro-

lul mijloacelor non-militare pentru atingerea obiectivelor politice și strategice a crescut, în multe cazuri chiar depășind puterea forțelor armelor în eficacitatea lor²⁷.

Prin urmare, există argumente teoretice pentru ca utilizarea narațiunilor strategice să fie considerată o modalitate prin care o țintă poate fi indusă în eroare. Așadar, există premise și pentru încadrarea acestora în sfera operațiilor psihologice. Acestea fiind spuse, narațiunile strategice sunt mijloace întrebuințate de doctrina politico-militară rusă în cadrul războiului informațional. Această practică nu este inovatoare, dar este foarte importantă având în vedere perspectiva rusă asupra modalităților non-cinetice informaționale de susținere a „războaielor hibride”.

4. Principalele narațiuni strategice diseminate în primul an de conflict armat ruso-ucrainean

Narațiunile strategice nu pot fi înțelese, deci clar identificate, în lipsa analizării contextului politic ce a stat la baza utilizării acestor instrumente informaționale. Așadar, cunoașterea intereselor strategice pe care un actor le promovează pe scena relațiilor internaționale reprezintă un criteriu de înțelegere atât a politicii adoptate de respectivul stat la un moment dat, cât și a rolului pentru care anumite instrumente pot fi utilizate pentru atingerea obiectivelor prestabilite.

Având în vedere particularitățile evidențiate până în acest moment și contextul conflictului armat ruso-ucrainean, narațiunile strategice au fost folosite în discursul politic rus pentru a justifica continuarea luptei armate împotriva Ucrainei și escaladarea conflictului desfășurat dincolo de propriile granițe de către Federația Rusă.

Pentru demonstrarea acestui aspect, discursul politic rus a fost analizat în primul an de conflict armat în Ucraina (24 februarie 2022 – 24 februarie 2023) pe baza a trei comunicări strategice diseminate de administrația de la Kremlin: în momentul inițierii operației militare „speciale” din Ucraina (24 februarie 2022)²⁸; la șase luni distanță, moment ce echivalează cu

escaladarea conflictului prin decretarea mobilizării parțiale (21 septembrie 2022)²⁹; după aproximativ un an de la inițierea conflictului, cu ocazia discursului anual adresat Adunării Federale (21 februarie 2023)³⁰. Ținând cont de clasificarea propusă de Alister Miskimmon, Ben O’Loughlin și Laura Roselle privind cele cinci componente ale unei narațiuni³¹, au fost identificate cinci narațiuni strategice diseminate în cadrul perioadei menționate. Având în vedere *agentul, direcția de acțiune clară și scopul general urmărit*, cele cinci narațiuni sunt:

1. *Occidentul își impune agresiv voința și principiile controversate asupra națiunilor din lume pentru a domina sistemul internațional și a remodela ordinea internațională instituită după cel de al Doilea Război Mondial după propriile interese.*

2. *Regimul politic instalat la Kiev din 2014 folosește violența pentru a-i determina pe cetățenii din Ucraina să îi recunoască autoritatea.*

3. *NATO sprijină regimul de la Kiev pentru a-și atinge propriile obiective rău-intenționate.*

4. *Statele Unite ale Americii își mușamalizează acțiunile rău-intenționate pentru a nu își pierde prestigiul de actor responsabil al sistemului internațional.*

5. *Federația Rusă inițiază o operație militară „specială” pentru a proteja persoanele de pe teritoriul Ucrainei de crimele regimului de la Kiev, dar și pentru a-și asigura propria securitate în raport cu amenințările provocate de Occident.*

Privite din această perspectivă, cele cinci formulări evidențiate pot fi considerate narațiuni, dar lipsite de caracterul strategic. O narațiune strategică, după cum a fost menționat și în secțiunea de delimitări conceptuale, urmărește să construiască un sens comun al trecutului, prezentului și viitorului. Raționamentul din spatele acestei afirmații rezidă în capacitatea de convingere a destinatarului prin mesajul transmis pe un astfel de fundament.

Comuniunea dintre *context* și *mecanismele utilizate pentru atingerea obiectivelor* oferă narațiunilor strategice un sens comun al trecutului cu prezentul, iar, mai departe, legătura dintre trecut și prezent este importantă pentru justificarea direcțiilor de acțiune

viitoare. Această idee este împărtășită chiar de președintele Vladimir Putin în alocuțiunea susținută la 21 februarie 2023³², unde se menționează clar că oamenii trebuie să simtă legătura dintre trecut și prezent și să creeze o legătură cu viitorul, să conștientizeze afilierea lor cu spațiul cultural, istoric și educațional comun al Rusiei Mari, care este vechi de secole.

Pentru fiecare structură dintre cele cinci identificate pot fi regăsite în texte numeroase exemple de referiri istorice, formulate cu scopul de a transpune trecutul în prezent. Aceste exemple pot fi considerate componentele narațiunilor strategice ce conturează un context specific.

Pentru structura evidențiată, se are în vedere următorul element de discurs:

– 1: *„...în primul rând, a fost purtată o operație militară sângeroasă împotriva Belgradului, fără aprobarea directă a Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite, dar totuși cu avioane de luptă și rachete ce se aflau în inima Europei...”*³³;

– 2: *„...ei, descendenți ai „banderiștilor” și membrii expedițiilor punitive naziste,ucid, torturează și închid oameni; ei stabilesc conturi, bat și comit scandaluri împotriva civililor pașnici...”*³⁴;

– 3: *„...în anii 1930, Occidentul deschisese practic drumul către putere pentru naziștii din Germania. Pe vremea noastră, au început să transforme Ucraina într-un stat cu puternice sentimente antirusești...”*³⁵;

– 4: *„cei care au inițiat sancțiunile se pedepsesc pe ei înșiși: au provocat creșterea prețurilor în propriile lor țări, au distrus locuri de muncă, au forțat companiile să se închidă și au provocat o criză energetică, spunând în același timp poporului lor că rușii sunt de vină pentru toate acestea.”*³⁶

– 5: *„În 2014, am sprijinit oamenii din Crimeea și Sevastopol. În 2015, am folosit forțele noastre armate pentru a crea un scut de încredere care a împiedicat teroriștii din Siria să pătrundă în Rusia. Era o chestiune de a ne apăra. Nu aveam altă opțiune.”*³⁷

În aceste exemple evidențiate, pentru fiecare structură dintre cele cinci identificate pot fi regăsite numeroase secvențe referitoare la atitudini adoptate în prezentul apropiat, ce servesc scopului general urmărit.

Pentru structura evidențiată, se are în vedere următorul element de discurs:

– 1: „*Au folosit rusofobia ca pe o armă, inclusiv alimentând ura față de Rusia de decenii, în primul rând în Ucraina, care a fost concepută să devină un cap de pod antirusesc.*”³⁸;

– 2: „*Au folosit armata împotriva civililor și au organizat un genocid, o blocadă și au folosit teroarea împotriva celor care au refuzat să recunoască guvernul creat în Ucraina ca rezultat al unui puci de stat.*”³⁹;

– 3: „*Washington, Londra, Bruxelles încurajează deschis Kievul să mute ostilitățile pe teritoriul nostru [...]. Știm că Vestul este direct implicat în încercările regimului de la Kiev de a lovi bazele noastre strategice de aviație.*”⁴⁰;

– 4: „*Aș dori să atrag atenția asupra faptului că nu ne lasă să efectuăm inspecții la scară completă în conformitate cu acest tratat.*”⁴¹;

– 5: „*Regiunile Federației Ruse oferă în prezent asistență directă orașelor, districtelor și satelor din Republica Populară Donetsk și Lugansk și regiunilor Zaporozhye și Kherson [...] vom face tot ce ne stă în putință pentru a aduce înapoi pacea mult așteptată pe pământul nostru și pentru a garanta siguranța poporului nostru.*”⁴²;

Având în vedere că aceste exemple nu sunt singurele menționate care pot oferi natura strategică, din punct de vedere structural, există premise de existență a cel puțin cinci narațiuni strategice în discursul politic rus din primul an de conflict armat în Ucraina.

Din punct de vedere al mesajului general transmis prin intermediul acestor narațiuni strategice, pot fi extrase mai multe observații. În primul rând, poate fi constatat faptul că istoria oferă o sursă bogată de informații ce pot fi utilizate în cadrul operațiilor psihologice ce urmăresc influențarea percepției umane. De altfel, printr-o perspectivă retorică, instrumentalizarea evenimentelor istorice își poate atinge foarte ușor interesul în locurile în care deconstrucția anumitor mituri sau stereotipuri nu a fost realizată la nivelul conștiinței oamenilor⁴³. În al doilea rând, expunerea istorică a anumitor evenimente și apelul la unitate realizat în numele „patriei-mamă” trezesc prin tematicile abordare valorile patriotice ale po-

porului rus. Mitul rezistenței poporului rus în fața amenințării germane și monopolizarea victoriei Armatei Roșii împotriva fascismului reprezintă teme des abordate. De altfel, comemorarea celui de al Doilea Război Mondial întărește sprijinul moral pentru apărarea patriei. În al treilea rând, un rol important revine și limbajului folosit, în cazul de față prin descrierea Occidentului și a Ucrainei în termeni deosebiți de duri, cum ar fi asocierea cu „un imperiu al minciunilor”, „măcelari” sau chiar „neo-Naziști”.

În esență, narațiunile strategice identificate redau o realitate în care Occidentul trebuie condamnat pentru dorința de putere absolută și pentru intenția de distrugere a statului rus. Acest mod de interpretare a realității este la discreția administrației politice ruse deoarece justifică ideea potrivit căreia acțiunile militare întreprinse de Federația Rusă în Ucraina sunt o reacție la „războiul hibrid” desfășurat de Occident în cadrul aceluiași spațiu și început acum mai bine de un deceniu⁴⁴. În acest context, se face apel la solidaritatea populației pentru sprijinirea cauzei operației militare „speciale” din Ucraina prin intermediul comunicărilor strategice ce alcătuiesc un discurs destinat aproape exclusiv publicului intern.

5. Concluzii

Această lucrare a urmărit să analizeze narațiunile strategice regăsite în discursul politic rus formulat în contextul primului an de conflict armat ruso-ucrainean.

În secțiunea teoretică, au fost evidențiate principalele particularități ale conceptului, punându-se accent pe structură și pe ceea ce îi oferă narațiunii o natură strategică. Ulterior, după ce înțelesul conceptului a fost clarificat și aprofundat, lucrarea a demonstrat faptul că trăsăturile unei narațiuni strategice corespund cu cele ale unui instrument ce poate fi utilizat sub forma unei operații psihologice. În concepția militară rusă, operațiile psihologice fac parte, alături de cele cibernetice, din mijloacele de purtare a războiului informațional. Astfel, a fost determinată poziția narațiunilor

strategice în tipologia instrumentelor non-cinetice informaționale ce pot fi utilizate ca parte a abordării hibride a conflictelor moderne. Nu în ultimul rând, a fost evidențiat faptul că narațiunile strategice pot modela percepția umană prin combinarea celor două metode de producere a inducerii în eroare: ascunderea adevărului și evidențierea scenariului fals, cu precizarea finală că de pe urma analizei aplicative întreprinse se poate constata o predispoziție în utilizarea metodei „reîmpachetării” – ascunderea realității prin deghizare și schimbarea aspectului, dar și a metodei „inventării” – conturarea unei noi realități.

În ceea ce privește secțiunea practică, efortul a fost concentrat pe identificarea punctuală a narațiunilor strategice diseminate de administrația politică rusă în primul an de conflict armat în Ucraina. A fost observat faptul că în toate comunicările strategice analizate există idei pline de clișee, care, după o analiză amănunțită, pot forma adevărate narațiuni ce justifică cauzele continuării luptelor armate și ale escaladării conflictului desfășurat de soldații ruși în afara granițelor Federației Ruse. Utilizând modelul structural propus de Alister Miskimmon, Ben O’Loughlin și Laura Roselle, într-o primă fază au fost identificate cinci narațiuni, completate ulterior cu latura strategică prin evidențierea componentelor ce țin de context și de mecanismele utilizate pentru atingerea scopului general.

În cele din urmă, pentru evidențierea impactului narațiunilor strategice asupra percepției persoanelor din Federația Rusă pot fi observate informațiile afișate în graficul oferit de „The Chicago Council on Global Affairs”⁴⁵.

În ciuda faptului că operația militară „specială” s-a prelungit, narațiunile din comunicările strategice ale decidentului politic rus este posibil să fi influențat pozitiv percepția cetățenilor Federației Ruse, care într-o proporție foarte mare (peste 70%) au sprijinit constant ofensiva militară asupra Ucrainei. În ciuda faptului că nu se poate determina clar și sigur dacă într-adevăr procente oferite de această statistică sunt rezultatul influenței avute de narațiunile strategice diseminate prin discursul politic rus, faptul că un număr atât de mare susține

operația militară „specială” din Ucraina denotă predispoziția cetățenilor Federației Ruse de a crede realitatea conturată prin intermediul acestui instrument informațional de natură psihologică.

În cele din urmă, determinarea unor mecanisme de evaluare a impactului narațiunilor strategice poate reprezenta o miză pentru activitatea de cercetare în acest domeniu, demers ce ar fi util, totodată, pentru combaterea atât a dezinformării, cât și a propagandei.

Note

¹ Nathan K. Finney, *On Strategy: A Primer*, Editura Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, 2020, p. 4.

² Mason Clark, *Russian Hybrid Warfare*, p. 19, disponibil la: <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Hybrid%20Warfare%20ISW%20Report%202020.pdf>, accesat la data de 05.11.2023.

³ Teoreticienii ruși folosesc două opțiuni pentru a se referi la ceea ce gândirea militară occidentală înțelege prin conceptul de „război hibrid”. Termenul „*gibridnaya voyna*” este folosit la nivel politic, iar terminologia rusă referitoare la „*New Generation Warfare*” este folosită la nivel militar.

⁴ K. Pynnöniemi, M. Jokela, *Perceptions of hybrid war in Russia: means, targets and objectives identified in the Russian debate.*, în „*Cambridge Review of International Affairs*” vol. 33, no. 6, Editura Cambridge University Press, Cambridge, 2020, pp. 828-845.

⁵ Alister Miskimmon, Ben O’Loughlin, Laura Roselle, *Forging the world. Strategic Narratives and International Relations*, Editura University of Michigan Press, Ann Arbor (MI), 2017, p. 6.

⁶ Joint Warfare Center, *Social Media, Strategic Narratives and STRATCOM*, în „*The Three Swords*” no. 28, p. 47, disponibil la adresa: https://www.jwc.nato.int/images/stories/threeswords/JWC_Magazine_May2015_web_low.pdf, accesat la data de 06.11.2023.

⁷ Alister Miskimmon, Ben O’Loughlin, Laura Roselle, *op. cit.*, p. 3.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁹ *Idem*, *Strategic Narratives. Communication Power and the New World Order*, Editura Routledge, Abingdon, 2013, p. 8, *apud*, Tzvetan Todorov, *The Poetics of Prose*, p. 45.

¹⁰ Laura Roselle, Alister Miskimmon, Ben O’Loughlin, *Strategic narrative: A new means to understand soft power*, în „*Media, War & Conflict*” vol. 7(1), Editura SAGE, Thousand Oaks (CA), 2014, p. 72.

¹¹ Potrivit lui Joseph Samuel Nye Jr., prin ramura *soft* a puterii se poate înțelege abilitatea de influențare prin

atracția oferită de cultura, valorile sau politicile promovate de un actor pe scena internațională. Deci puterea este obținută prin modelul personal promovat, în comparație cu ramura *hard*, ce se axează în principal pe coerciție ca principal instrument de obținere a puterii.

¹² Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, Laura Roselle, *op. cit.*, p. 7.

¹³ Kirk Hallahan, Derina Holtzhausen, Betteke van Ruler, Dejan Verčić, Krishnamurthy Sriramesh, *Defining Strategic Communication*, în „*International Journal of Strategic Communication*” vol. 1 (1), Editura Routledge, Abingdon, 2007, p. 8.

¹⁴ Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, Laura Roselle, *op. cit.*, p. 8.

¹⁵ Bilyana Lilly, *Russian Information Warfare*, Editura Naval Institute, Annapolis (MD), 2022, p. 18.

¹⁶ Valery Gerasimov, *The Value of Science Is in the Foresight. New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations*, https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf, accesat la data de 16.10.2023.

¹⁷ Mikael Weissmann, *Conceptualizing and countering hybrid threats and hybrid warfare: The role of the military in the grey zone*, în „*Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*”, Editura I.B. Tauris, Londra, 2021, pp. 61-62.

¹⁸ Bilyana Lilly, *op. cit.*, p. 18.

¹⁹ *Ibidem*, p. 13.

²⁰ Consiliul de Securitate al Federației Ruse, *Doctrina Securității Informaționale a Federației Ruse*, 2016, disponibil la adresa: http://www.scrf.gov.ru/security/informati-on/DIB_engl/, accesat la data de 08.11.2023.

²¹ Bilyana Lilly, *op. cit.*, p. 24.

²² Potrivit lui Hans Bouwmeester, *controlul reflexiv reprezintă un mijloc prin care se transmit informații special pregătite unui partener sau unui oponent pentru a-l înclina să ia în mod voluntar decizii predeterminate dorite de inițiatorul acțiunii*.

²³ Hans Bouwmeester, *Lo and Behold: Let the Truth Be Told – Russian Deception Warfare in Crimea and Ukraine and the Return of 'Maskirovka' and 'Reflexive Control Theory'*, în „*Netherlands Annual Review of Military Studies*”, Editura ASSER Press, Haga, 2017, p. 130, *apud*, Michael Handel, *Strategic and Operational Deception in Second World War*, p. 1.

²⁴ Barton Whaley, *Stratagem: Deception and Surprise in War*, 2007, pp. 8-12, publicată inițial în anul 1969 de Centre for International Studies al MIT, Editura Artech House, Boston (MA).

²⁵ Hans Bouwmeester, *op. cit.*, p. 133.

²⁶ Se poate vorbi despre tehnicile de: *mascare, reîmpachetare și orbire* – ascunderea adevărului și *mimare, inventare și momire* – evidențierea scenariului fals.

²⁷ Valery Gerasimov, *The Value of Science Is in the Foresight. New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations*, <https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/>

[archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf](https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military-review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf), accesat la data de 16.10.2023.

²⁸ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 24 februarie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, accesat la data de 09.11.2023.

²⁹ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 21 septembrie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/69390>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁰ President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

³¹ Alister Miskimmon, Ben O'Loughlin, Laura Roselle, *op. cit.*, p. 7.

O narațiune conține un actor principal („agent”), care într-un mediu bine descris („scene”) produce o acțiune („act”) folosindu-se de anumite tipare („agency”) pentru a atinge un anumit scop („purpose”).

³² President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

Vladimir Putin: „*We will have to rebuild, repair and provide equipment to hundreds of cultural facilities there, including museum collections and buildings, which help people to feel the connection between the past and the present and create a link to the future, to feel their affiliation with the common cultural, historical and educational space of the centuries-old great Russia.*”

³³ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 24 februarie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁴ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 21 septembrie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/69390>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁵ President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁶ President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁷ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 24 februarie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁸ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 21 septembrie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/69390>, accesat la data de 09.11.2023.

³⁹ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 21 septembrie 2022, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/69390>, accesat la data de 09.11.2023.

⁴⁰ President of Russia, *Address by the President of the Russian Federation*, 21 septembrie 2022, disponibil la:

<http://www.en.kremlin.ru/events/president/news/69390>, accesat la data de 09.11.2023.

⁴¹ President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

⁴² President of Russia, *Presidential Address to Federal Assembly*, 21 februarie 2023, disponibil la: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/70565>, accesat la data de 09.11.2023.

⁴³ Stéphane Courtois, Galia Ackerman, *Discursul politic rus de la al Doilea Război Mondial la conflictul ruso-ucrainean*, Editura Polirom, Iași, 2017, p. 182.

⁴⁴ Rareș-Gabriel Bercaru, *Război sau „operație militară specială”? Impactul războiului informațional al Federației Ruse în Ucraina*, în „Monitor Strategic” 1-2/2023, Editura Militară, București, 2023, p. 54.

⁴⁵ The Chicago Council on Global Affairs, *Russians Are Split over Benefits of Military Action in Ukraine*, disponibil la: <https://globalaffairs.org/research/public-opinion-survey/russians-are-split-over-benefits-military-action-ukraine>, accesat la data de 12.11.2023.

Security Dilemma: Can Minilateralism Represent a New Form of Security and Defence Cooperation?

Ph.D. Andreea-Loredana TUDOR

ABSTRACT

The liberal perspective claims that international actors will cooperate continuously to prevent war. On the other hand, realists argues that actors pursue their own interests to achieve outcomes regardless of their relationships. Also, in the same time, institutionalists suggests that international organizations have interests distinct from those of their member states. But, all of these cannot provide a long-term model for the consolidation of security and cohesion. Nevertheless, the current political reality and relatively recent studies have developed a new theory regarding the concept of security, which involves reimagining the global order through the concept minilateralism. According to this theory, close cooperation at a micro-level, involving fewer states, can be an efficient alternative for pursuing common interests compared to the actions of international organizations, which, according to doctrinal opinions based on various alliance models studied, are perceived as failing to address the realities on the ground. This paper will analyse the new forms of international cooperation, their emergence, and their functioning in relation to international security objectives. This study aims to analyse systematically, on the one hand, the security paradigm in the current security context and its manifestation at the global level, and on the other hand, from a theoretical perspective, the main characteristics of the concept of minilateralism and the possible responses this type of cooperation can offer to current and future security and defence threats and challenges.

Keywords: minilateralism, multilateralism, cooperation, security dilemma, regional security format

Andreea-Loredana Tudor, Ph.D. in Political Sciences, researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History, Ministry of National Defence, Romania

Introducere

The COVID-19 pandemic, cyber insecurity, the threat of terrorism, migration crisis, violent extremism and radicalization, global warming, economic and financial crises, and Russia's invasion of Ukraine are just a few examples illustrating the challenges the international system faces today. States increasingly express their mistrust in international institutions and organizations, often criticizing multilateralism in international forums and official speeches by world leaders.

The sense of insecurity among nations has led to a shift in their behaviour in international interaction. Global governance is consid-

ered inefficient due to cumbersome processes that often get blocked in their decision-making mechanisms. The actions of superpowers seem to undermine the interests and needs of smaller or weaker states, which are frequently ignored in international meetings or negotiations.

Therefore, in recent times, states have developed new international tools for crisis management and simplified solutions to ensure additional security guarantees. International minilateral cooperations have emerged, involving alliances of three, four, or more states (a smaller number compared to international organizations), primarily based on *“emphasizing common interests rather than common values or ideological alignment. Consequently,*

*nations can collaborate on critical issues without the need for full agreement or the same worldview*¹.

While it may seem like an accessible and easily achievable option from the perspective of interstate cooperation, there are various schools of thought that analyse minilateralism differently. Firstly, the legitimacy of minilateralism in comparison to existing international institutions and organizations is called into question. Furthermore, the realist school of thought introduces the concept of the security dilemma into this debate, as described by John Herz, in the sense of a potential imbalance that can lead to insecurity for states not participating in minilateralism.

A Reconsidered New World Order²

Interstate cooperation is the key principle of a world order based on ensuring international peace and security. Diplomacy has always provided the fundamental tools to facilitate state collaboration. However, international cooperation has evolved over time. Bilateralism, specific to its era, was the first form of cooperation between states, based on pursuing common interests, initially in the realm of services and later in the economic domain. With the 17th century came the first forms of multilateralism, a broader scale of cooperation, with areas and domains expanding, and security becoming one of the objectives of various forms of cooperation among multiple parties. The Westphalian system thus marks a reference point in the map of multilateral diplomacy, with treaties introduced as instruments of cooperation among sovereign states. Major peace conferences are considered the earliest effective examples of multilateralism, followed in the 19th century by the Congress of Vienna, which *“outlined the model of contemporary international organizations and promoted multilateralism through the negotiation process conducted by major powers”*³. Finally, the United Nations is the largest international organization that promotes multilateralism.

The 20th century brought about significant changes to the international system, especially due to the two world wars. The collective memory was thus marked by the need to be-

long to supranational structures whose main objective was to prevent a new global conflict and ensure peace through the exploitation of interdependencies between states. As a result, broader forms of cooperation emerged, with the first being the League of Nations. However, it failed in achieving its major goal of peace and eventually led to the outbreak of the Second World War. Nevertheless, the mechanisms developed by this organization allowed national leaders and governments to learn from this experience, leading to the establishment of the United Nations in 1945. The liberalism of that era, which promoted the concept of collective security, along with an institutionalist vision, prompted international actors to cooperate in multilateral forms, within the international organizations they created⁴, such as the International Monetary Fund. Additionally, significant acts were adopted, including the United Nations Charter, the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, and the General Agreement on Tariffs and Trade⁵. According to these concepts, the proposal of jointly addressing common issues through an institutionalized framework seemed to be the best solution, despite the realism and power politics characteristic of the 19th and 20th centuries.

The concept of the New World Order is one that originally emerged in the 20th century, particularly with the founding of the United Nations. In summary, it involves global governance adapted to the changes experienced by the international system and is focused on power dynamics based on existing poles. After the two world wars, the dynamics of state interactions took on a new form, based on the concept of collective security. This, in fact, is the recognition that international organizations and institutions can represent the interests of states with the common objective of international peace and security, based on institutional hierarchies that adopt mandatory norms and sanctions. The general principle of the New World Order is the respect and equality of all sovereign states⁶.

The Reconsidered New World Order is a very recent concept, reflecting a changed international system compared to that of 1945. The analysis of the “reconsidered new world

order”⁷ is more focused on the behaviour of states. In recent times, according to official declarations or press statements of political leaders in bilateral or multilateral meetings, security forums, or regional and subregional cooperation meetings, as well as doctrine⁸, there has been a perceived inefficiency of multilateralism and a lack of trust that could escalate over time in terms of the success of international organizations in ensuring security.

Recent crises that the international system has faced serve as arguments for the legitimacy of international organizations. The COVID-19 crisis, the subsequent economic crisis, Russia’s invasion of Ukraine, the voluntary withdrawal of the United Kingdom from the European Union, and the blocking of resolutions within the United Nations Security Council using the veto, especially by China and Russia (for example, in 2017 regarding the use of chemical weapons)⁹, have all contributed to this questioning of multilateralism. Therefore, in recent years, states have attempted to develop various forms of cooperation outside of the existing multilateral ones in an effort to maximize their security and defence components. These are often referred to as minilateral cooperation¹⁰. There are even opinions suggesting that in the field of defence, the most effective forms of cooperation are bilateral ones, allowing for *the institutionalization of defence objectives, and actions such as joint military exercises, information exchange, or defence policy coordination*¹¹.

Minilateralism: A New Theoretical Concept?

“The failure of multilateralism” has become a common theme in recent times, both in the public statements of political leaders and in specialized literature¹². According to some experts, multilateralism is seen as an outdated concept or practice, despite its high goals such as international peace and security. It is often criticized for getting bogged down in cumbersome bureaucracy and failing to achieve its ambitious objectives¹³. The United Nations (UN) serves as the most relevant example in support of this idea, as it has struggled to manage the

most significant crises of our time. Some authors argue that there is a disconnect between the organization’s liberal ideals and the geopolitical reality, characterised by strong conflicts that can escalate at any step, states that are violating the principles of international law and so on. Thus, it is quite difficult for the original actors of international scene to trust in global governance, dictated by international organisations based on a cooperative approach, in a context that requires reform and action¹⁴.

As a result, in recent times, states have tended to ally with smaller groups that share common objectives. These are referred to as minilateral cooperations, and experts try to explain them as: *“minilateral alliances representing a new and more flexible form of ‘modular multilateralism’ and offering great potential for global policies”*¹⁵. On the other hand, an extensive explanation of this concept mentions that: *“Minilateralism’s notable characteristic is an emphasis on shared interests instead of shared values or ideological alignment. As a result, nations can collaborate on critical issues without having to agree on everything or hold the same worldview”*¹⁶. An important aspect to note is the use of the term “alliance” by authors to describe these forms of cooperation, a term well-suited to the Realist school of thought, as it centers around the state’s interest in uniting its power capabilities to achieve a common goal¹⁷.

In contrast, minilateralism may appear to be a more efficient method, especially when the level of analysis is at the state level. States participating in various forms of minilateral cooperation choose this option based on common interests and shared agendas, making trust much easier to establish and maintain within a more restricted framework. Indeed, trust among states is key to cooperation, and in a smaller format, it can work operationally. Agreements can be reached more easily when there is no excessive bureaucracy or a narrow decision-making process, and negotiations can be more transparent, with partners being more flexible¹⁸.

However, specialized literature also highlights several risks associated with minilateral cooperation, with the most significant being the much smaller number of participants. This can make it difficult or, in some cases, impos-

sible to represent their agenda at the international level, and their interests may clash with those excluded. Furthermore, the lack of formality can create issues in terms of hierarchy, as leadership is a sensitive subject depending on the types of states involved - small, medium, or large. The informality also makes it challenging to implement the adopted decision, as an ambiguous framework of organization or institutionalization is hard to manage and can sometimes lead to the dissolution of the minilateral cooperation. Legitimacy for minilateral forms of cooperation faces obstacles when it comes to their relationship with international institutions and organizations, as their inherent informality may not align with the rule-based multilateral order. An explosion of minilateral formats, forums, and groupings jeopardizes the development of international policies, diplomacy, and even global governance, considering that agreements resulting from these forms of cooperation must be integrated within the multilateral framework. Sometimes, it is even questioned whether minilateralism hinders or complements the action of multilateralism¹⁹.

Within the category of risks, the issue of the scope or area of policy addressed as the goal is mentioned. Minilateral cooperation is nearly impossible when discussing global issues, such as climate change. Only multilateralism can address such cooperation, and as such, it has taken many years to establish a legally binding framework for this issue (the United Nations Framework Convention on Climate Change/ UNFCCC), through the United Nations, an international organization that currently has 193 members. Minilateral cooperation is perceived with the same criticism in the field of trade, as the international system is attempting a major reform to reduce trade barriers through the World Trade Organization (WTO). While minilateral cooperations may be accepted for better dialogue, they can only exist within the framework of the WTO, otherwise, they risk infringing on the rights of states that do not participate in the negotiations. Similarly, proponents extend this hypothesis to other domains, viewing the success of minilateralism only as a complementary measure to achieve the objectives of multilateralism²⁰.

Nevertheless, within the international system, there are smaller groups of states that promote this concept of international relations. The United Arab Emirates, Israel, and India are a few examples of states that argue that close cooperation based on common interests can enhance power in pursuing common objectives. In this sense, they are the ones who advocate for the effectiveness of smaller formats in response to the changes brought about by the New World Order, characterized by a multipolarity that emerged after the Cold War²¹. Essentially, thinking in terms of Realism, state alliances emerge precisely in this sense, to join efforts to increase power²² and achieve relative gains²³. We can draw a parallel at the European Union level, which has developed the concept called "enhanced cooperation", in which groups of at least nine states can pursue EU objectives in a more restricted form but within the organization²⁴.

So, we can understand that as long as these alliances or minilateral groups operate within international organizations and respect their principles and objectives, just like at the European Union level, they can function efficiently for better dialogue and to expedite the implementation of international policies. Thus, we find international forms of minilateralism, such as the trilateral India-France-United Arab Emirates²⁵, which have strategic interests in the Indo-Pacific region and have established a form of cooperation in areas related to technology, energy, and defence. Another example of minilateral cooperation is the trilateral Australia-India-Indonesia, with an different feature. Although Australia and India are part of the QUAD, and Indonesia is part of ASEAN, India is a promoter of multilateralism, arguing that this is the key to achieving the goals of the international system. However, the three states have established this minilateral form to exploit a common trait related to access to the Indian Ocean and to collaborate in the areas of maritime diplomacy and security in the Indian Ocean²⁶.

Another form of minilateral cooperation is the trilateral India-France-Australia, which promotes dialogue for the Indo-Pacific region with the aim of addressing the challenges in the Asia-Pacific region and the increasing

threat posed by China, which is often mentioned in official documents as a systemic rival²⁷. Addressing geopolitical challenges in the Indian Ocean is the main objective of this trilateral, which has identified areas of action in the economy, health, climate, and security, focusing on four main pillars: efficient multilateralism, the economy, security and defence, and the commitment to providing common goods²⁸. Another form of minilateral cooperation is formed by four states this time, namely Australia, India, Japan, and the United States (QUAD), which aim to address security issues in the Indo-Pacific region. This minilateral form of cooperation also focuses on balancing the power dynamics between the US and China in the Indo-Pacific region, characterizing China as a systemic rival, with security issues being managed based on the common trait of these states, democratic values²⁹. A new minilateral format is I2U2, formed by Israel, India, the United States, and the United Arab Emirates, primarily focusing on deepening economic cooperation. The subsequent objectives of this format involve addressing challenges in the fields of water, energy, health, and transportation³⁰.

As can be observed recently in international architecture, a new state, India, is gaining prominence. As it was just highlighted, India is developing increasingly close bilateral relations with a large number of security partners, especially in the context of the Indo-Pacific region, which is becoming strategically more important and features on the priority agendas of other significant international actors³¹. Furthermore, India is introducing new diplomatic conduct in its relations with other international subjects, oscillating between multilateral and bilateral diplomacy. While India has not been an isolated state, as it is a member of BRICS, the Shanghai Cooperation Organization (SCO), BIMSTEC, SAARC, it is now promoting three or four-state minilateral cooperation forms. However, a detail stands out in India's behaviour in the international sphere, closely related to the concept of minilateralism: the fact that while cooperation among fewer participants existed before, for example, in the form of regional and subregional organizations or regional formats, the difference is

that they associated based on geographical criteria; states in proximity would associate to pursue common interests (specific to the issues they faced in the area). Minilateral cooperation, on the other hand, does not require geographical criteria but rather the sharing of common interests³².

We can also notice the security aspect included in the sphere of cooperation areas established by various minilateral forms, alongside technology, climate, navigation, etc. In this regard, we must mention a new emphasis on the political agendas of states, the issue of the Global South. This refers to developing states and represents, especially in recent times, a point of interest for democratic states in the context of major powers (USA, China, Russia) exerting their influence over them. There is a tendency to change the power balance in this area. India, due to its large population and growing economic dimension, stands out among the developing states of the Global South, demonstrating the characteristics of a leader for the mentioned region. It is a relevant player in the balance of power and is increasingly present in multilateral forums, being a member of BRICS, QUAD, and even holding the G20 presidency in 2023. The new world order and the illegal annexation of Crimea in 2014 changed the whole perspective on this region, especially from a security standpoint. This aspect can be observed as early as 2021 when the European Union adopted the European Strategy for Cooperation in the Indo-Pacific³³. According to this strategy, *"The Indo-Pacific... is increasingly important from a strategic perspective for Europe. The region's growing economic, demographic, and political significance makes it a key player in shaping the international order and addressing global challenges. The EU intends to step up its engagement with the region"*³⁴.

There are opinions from some specialized authors who consider that minilateralism is a current option to manage the current issues facing the international system³⁵. For example, a minilateral cooperation between India and the European Union can represent a working option from the perspective of sharing common ideas regarding the actions of great powers such as Russia or China. In this way, dem-

ocratic values, the perception of these actors as systemic rivals or challenges, can contribute to efficient approaches and cooperation strategies, like the model used by I2U2, which brings together participants with common interests, establishes mandatory provisions, and does not rely on geographic criteria for their joining³⁶.

There are opinions that classify minilateralism and mention two categories: one that intends to recalibrate the order by elaborating mandatory norms, and the second that aims to strengthen military cooperation to attempt "control over the behaviour of rising powers"³⁷. Thus, minilateralism has emerged as a need for closer security cooperation to address systemic and state-level challenges through relational behaviour, as China does, for example. Therefore, states have felt the need to adopt a new method of security, with the traditional Asian architecture undergoing certain modifications, especially after the '2010s'³⁸.

While minilateralism has been developed mainly in the Indo-Pacific region, there are opinions³⁹ that support the idea that it has emerged as a need to complement multilateral and bilateral methods and tools. In the same sense, they can be a working formula for certain problematic areas or unstable regional architectures. In a similar note, minilateralism is seen as a lever for reconciliation and facilitation of dialogue or negotiations so that the disadvantages felt by developing countries within larger, multilateral forums can be eliminated⁴⁰.

Minilateralism in Europe

Continuing the idea of the utility of a form of minilateral cooperation for certain states in order to manage specific challenges and common security issues, we hypothesize the possible forms of regional security in Europe could represent the first forms of minilateral cooperation. For example, we can mention the Visegrad Group, the Bucharest Format (B9), and the Three Seas Initiative (3SI). Could they function as engines for cooperation and dialogue based on trust as a tool to achieve the goals of multilateralism?

Starting from the international level analysis, multilateral forums can be overwhelming and burdensome for small and medium-sized states. The voice of everyone is rarely heard, despite the democratic principles around which international organizations are established and function. Therefore, regional actors have appeared on the international stage, which, in theory, are trying to compensate for this: bringing the claimed issues of smaller or medium-sized states onto the multilateral negotiation agenda, united in such associations. Each state's voice is thus heard at the regional organization level and then represented in the global forums⁴¹.

Cooperation in the field of security is extremely sensitive because, when analyzing the behaviour of states and the norms of the international system, the concept of national sovereignty comes into play. Contemporary reality illustrates that states use multiple channels to maximize their chances of defence against potential security challenges and threats. However, shifting the analysis to the regional and state level, the Realist perspective introduces the hypothesis that in their attempt to associate to maximize the success of obtaining relative gains, their behaviour may prompt adversaries or neighbouring states, considered potential threats, to adapt by taking measures for self-defence and arming themselves against these new alliances. This is what is known as the security dilemma. Could minilateralism, in fact, be a factor that might cause instability in the security domain?

While the Realist view explains the security dilemma as the behaviour of states forming "alliances" to ensure their own security, which can create imbalance and threats to other international actors⁴², we do not consider this to be applicable in the case of minilateralism. On the contrary, the development of mechanisms to facilitate trust among states and informal negotiations represents progress for multilateralism. It acknowledges that, at times, some states cannot be equally represented in global forums, and such minilateral cooperations, composed of three or four states, manage to overcome bureaucratic obstacles and even ideological differences.

The model of minilateral cooperation in the Indo-Pacific region can also be applied to the European continent, which is currently facing a series of crises that are challenging to manage and sometimes difficult to incorporate into international packages of rules and principles. We do not exclude the possibility of existing initiatives at the European level, which should include security as a primary objective.

We cannot speak of a security dilemma, even though some experts question the legitimacy of these forms of minilateral cooperation. They operate on the assumption that the interests of participating states may exclude or even violate the interests of non-participating states, potentially posing a threat to those states due to the establishment and functioning of minilateralism. In contrast, while there are different types of bilateral, minilateral, regional, or subregional cooperation, they all must adhere to and operate in accordance with the international rules-based order. They are not necessarily an invention, with some of them having emerged even 30-40 years ago, and some opinions include groups like the G-20 in this category. Minilateralism has emerged as a form of discussion among a much smaller number of states, all sharing the same interest, and the lack of formality in the decision-making process is the necessary lever for adopting much better solutions based on their objectives⁴³.

Conclusions

Even though there is a great debate⁴⁴ today about the failure of multilateralism due to global crises that it is presumed it could not manage, multilateralism remains the most important instrument of contemporary cooperation due to the democratic values it promotes and the ideals of peace and international security it adopts. The liberal ideas that promoted the concept of collective security, together with the rigor inspired by the institutionalism of that time, are considered outdated from the perspective of the effectiveness of representing everyone's interests and achieving security results. Even if some concepts borrowed

from the liberalists, such as the cooperation of subjects of international law for the purpose of ensuring world peace and security, still remain valid and useful, however, the excessive interdependencies created by this model between states no longer ensure stability, and that is precisely why various models of cooperation at a smaller, bilateral, or minilateral level have emerged in the post-Cold War period. These models aim to strengthen collaboration in the military or defence domain through partnerships, agreements, formats, or groups that are devoid of a cumbersome institutional and bureaucratic process, as is typical in multilateral cooperation.

From our perspective, multilateralism has not failed, but we embrace the idea that it requires certain improvements and adaptations to the geopolitical reality and dynamics. Therefore, we believe that one of the tools that multilateralism can have at its disposal is represented by these forms of minilateral cooperation. Furthermore, we understand their utility for other regions, including at the European level, in the sense that they can facilitate dialogue among fewer states, with the goal of more efficiently representing their vulnerabilities and interests at the regional and then international levels. This minilateralism already exists, and public figures consider that *"minilateralism is a new form of diplomacy that will remain here for a long time, allowing states to respond more quickly and efficiently to crises and opportunities without running into the bureaucratic obstacles specific to international organizations or the consensus method still applied in many voting methods, applicable to forms of multilateralism"*⁴⁵.

We believe it is a challenge but also an opportunity for Europe to follow the models mentioned. The crisis of integrated multilateralism in regional governance gives rise to minilateral agreements to overcome some of the obstacles faced by multilateralism in the current political reality.

Endnotes

¹ Nickolay Mladenov, *Minilateralism: A Concept That Is Changing the World Order*, The Washington Institute for

Near East Policy, 14 April 2023, accessed at: 14.09.2023, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/minilateralism-concept-changing-world-order>;

² Henry Kissinger, *Noua Ordine Mondială*, (București: RAO, 2017), 700-715;

³ Cerel Mihai, *Diplomație și negocieri*, (București: C.H.Beck, 2019), 3-7;

⁴ Goldstein Joshua, Pevehouse Jon, *Relații internaționale*, (Iași: Polirom, 2008), 149-150;

⁵ Camille Morel, Friederike Richter, *Les Champs de Mars. Revue d'études sur la guerre et la paix*, (Defence co-operations in the 21st century, vol. 32, January 2019), 7-8;

⁶ Henry Kissinger, *Noua Ordine Mondială*;

⁷ Ibidem;

⁸ Camille Morel, Friederike Richter, *Les Champs de Mars. Revue d'études sur la guerre et la paix*, 8-9;

⁹ Idem;

¹⁰ Brandon Kinne, *Defense cooperation agreements and the emergence of a global security network*, (International Organization no 4, vol. 72, 2018), 3-5; Camille Morel, Friederike Richter, *Les Champs de Mars. Revue d'études sur la guerre et la paix*, 9;

¹¹ Brandon Kinne, *Defense cooperation agreements and the emergence of a global security network*;

¹² Speech of Prime Minister Shri Narendra Modi to G20 Foreign Ministers Meeting, March 02, 2023, accessed at: 12.09.2023, <https://www.g20.org/en/media-resources/speeches/march-23/fmm/>;

¹³ Jaldi Abdesalam, *The crisis of multilateralism viewed from the Global South*, Policy Center for the new South: Policy Paper, no. 5, 2023;

¹⁴ Pinto Teresa Nogueira, *The failures of multilateralism*, Geopolitical Intelligence Services AG, 2022, accessed at: 12.09.2023, <https://www.gisreportsonline.com/r/multilateralism-crisis/>;

¹⁵ Brandi Clara, Berger Axel, Bruhn Dominique, *Between minilateralism and multilateralism: opportunities and risks of pioneer alliances in international trade and climate politics*, (Bonn: German Institute of Development and Sustainability, Briefing paper no 16, 2015), 2;

¹⁶ Mladenov Nickolay, *Minilateralism: a concept that is changing the world order*, The Washington Institute for Near East Policy, 2023, accessed at: 10.09.2023, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/minilateralism-concept-changing-world-order>;

¹⁷ Goldstein Joshua, Pevehouse Jon, *Relații internaționale*, (Iași: Polirom, 2008), 130-131;

¹⁸ Anuar Amalia, Hussain Nazia, *Minilateralism for multilateralism in the post-Covid age*, (Singapore: S. Rajaratnam School of International Studies, 2021), 3-4;

¹⁹ Anuar Amalia, Hussain Nazia, *Minilateralism for multilateralism in the post-Covid age*, 4-6;

²⁰ Brandi Clara, Berger Axel, Bruhn Dominique, *Between minilateralism and multilateralism: opportunities and risks of pioneer alliances in international trade and climate politics*, 1-3;

²¹ Mladenov Nickolay, *Minilateralism: a concept that is changing the world order*, The Washington Institute for Near East Policy, 2023;

²² Kolodziej Edward, *Securitatea și relațiile internaționale*, (Iași: Polirom, 2007), 167;

²³ Ungureanu Radu-Sebastian, *Securitate, suveranitate și instituții internaționale* (Iași: Polirom, 2010), 77;

²⁴ For more details, see art. 20 of the Treaty on the Founding of the European Union (TFEU);

²⁵ Mladenov Nickolay, *Minilateralism: a concept that is changing the world order*;

²⁶ Saha Premesha, *The Australia-India-Indonesia*, Observer Research Foundation, 2022, accessed at: 30.08.2023, <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-australia-india-indonesia-trilateral-finally-takes-off/>;

²⁷ For details, see *Integrated Security for Germany. National Security Strategy*, 12, <https://www.nationalesicherheitsstrategie.de/National-Security-Strategy-EN.pdf>;

²⁸ Kapur Commodore Lalit, *Reviving India- France -Australia trilateral cooperation in the Indian Ocean*, Delhi Policy Group, DPG Policy Brief, 2022, accessed at: 11.09.2023, <https://www.delhipolicygroup.org/publication/policy-briefs/reviving-india-france-australia-trilateral-cooperation-in-the-indian-ocean.html>;

²⁹ Heiduk Felix, Wirth Christian, *The quadrilateral security dialogue between Australia, India, Japan, and the United States*, German Institute for International and Security Affairs, no. 31/2023, 1-5;

³⁰ Youssef Hesham, Markey Daniel, *What you need to know about the I2U2. A new "QUAD" aims to deepen economic cooperation among Israel, India, The UAE, and the United States*, United States Institute of Peace, 2022, accessed at: 19.09.2023, <https://www.usip.org/publications/2022/07/what-you-need-know-about-i2u2>;

³¹ Rajagopalan Rajeswari Pillai, *What's next for the India-France-UAE Trilateral*, Observer Research Foundation, 2022, accessed at: 29.08.2023, <https://www.orfonline.org/research/whats-next-for-the-india-france-uae-trilateral/>;

³² Rajagopalan Rajeswari Pillai, *What's next for the India-France-UAE Trilateral*, Observer Research Foundation;

³³ Ishizuki Masumi, *Why the "Global South" is in the spotlight now?*, Dai-Ichi Life Research Institute, DLRI Report no.4, 2023, 1-3;

³⁴ For more detail, please consult: *The EU strategy for cooperation in the Indo-Pacific*, 16.09.2021, accessed at: 11.09.2023, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/jointcommunication_2021_24_1_en.pdf;

³⁵ Atanassova-Cornelis Elena, Pejsova, *Minilateralism :an opportunity for the EUss engagement in the Indo-Pacific*, Brussels: CSDS Policy Brief 22/2021, Centre for security, diplomacy and strategy, 2021, 4-5; Fathah Abdul, *From multilateralism to minilateralism – a conceptual paradigm*, Electronic Journal of Social and Strategic Studies, vol. 3, issue 1, 2022, 110-111; Winston Fritsch, *The new minilateralism and developing countries*, Washington: Institute for International Economics, 1989, 20-26;

³⁶ Sanchez-Cacicedo Amaia, *India's G20 Presidency. A showcase for skilful minilateralism*, European Union Institute for Security Studies, 2023, accessed at: 10.09.2023, https://www.iss.europa.eu/content/indias-g20-presidency#_understanding_india_s_current_minilateral_agenda;;

³⁷ Koga Kei, *A new strategic minilateralism in the Indo-Pacific*, Asia Policy, Oct 2022, 28-31;

³⁸ Ibidem;

³⁹ Lee-Brown Troy, *Asia's security triangles: maritime minilateralism in the Indo-Pacific*, Springer: East Asia, no. 35, 2018, 168-170;

⁴⁰ Eckersley Robyn, *Moving forward in the climate negotiations: multilateralism or minilateralism*, *Global Environmental Politics*, no.12, 2012, 32-35;

⁴¹ Pancke Diana, *Regional actors in international security negotiations*, (Springer: European Journal of Educational Research, no. 2, 2017), 14;

⁴² Ungureanu Radu-Sebastian, Miroiu Andrei, *Manual de relații internaționale*, (Iași: Polirom, 2006), 134; Gold-

stein Joshua, Pevehouse Jon, *Relații internaționale*, 119;

⁴³ Fathah Abdul, *From multilateralism to minilateralism – a conceptual paradigm*, 107-108;

⁴⁴ Morel Camille, Ritcher Friederike, *Introduction. Legitimate or effective: the dilemma of all defence cooperation in the 21st century?*, Presses de Sciences Po: Les Champs de Mars, vol. 32, issue 1, 2019, 9-12;

⁴⁵ Public discourse of the Foreign Affairs minister of India, <https://www.agda.ac.ae/docs/default-source/default-document-library/multilateral-groups-are-the-future-of-diplomacy-en---new.pdf?sfvrsn=0>, accessed at: 14.09.2023;

Provocări și dileme ale apărării colective în contextul războiului din Ucraina

Dr. Șerban Filip CIOCULESCU

ABSTRACT

Wars are a constant feature in international relations history and their occurrence is related to many elements such as the global and regional balance of power, types of political regime within states, territorial disputes, and the psychology and ideology of the decision-makers. Since the aggressors calculate their chances to win a war according to some material and immaterial elements, and taking into account that it is possible to identify a preponderance of defensive weapons and strategies or offensive ones, across history, by using the Offense-Defense Balance theory, part of the Neorealist theory of International relations, one can estimate the likelihood of peace or war occurrence in the contemporary situations of crisis and conflicts between the Western states (NATO and EU members) and Russian Federation, after it attacked Ukraine to change its regime and borders. By understanding the implications of the Offense-Defense Balance, which now, in the opinion of many specialists, tends to favor defensive weapons and strategies, Western states must approach relations with Russia, China and the countries aligned with them firmly but non-provocatively, showing that they have not aggressive intentions, only defensive ones.

Keywords: war, aggression, collective defense, deterrence, balance, Russia, NATO, EU, technology

Șerban F. Cioculescu (Ph.D. in political sciences) is a senior researcher at the Institute for Political Studies of Defence and Military History and a visiting professor (lecturer) at the University of Bucharest, Department of Political Sciences.

Războaiele sunt o constantă a relațiilor internaționale iar statele de pe mapamond nu pot neglijă acest risc, mai ales dacă au în vecinătate focare de conflict sau state cu interese diferite și percepții de teamă și ostilitate. Entitățile statale de pretutindeni au aparate birocratice specializate în securitate și apărare iar forțele armate sunt elementul central al acestora. Conflictul militar ruso-ucrainean declanșat în 2022 și încă nefinalizat a adus în prim plan noțiunea de „nou Război Rece 2.0”, protagoniștii fiind Rusia, sprijinită de China și alte state (Iran, Coreea de Nord etc.), versus Occidentul dar și prezența unui război clasic de agresiune devenit război de uzură, îndelungat, între națiunile rusă și ucraineană. Niciuna dintre aceste două țări nu și-a atins obiectivele până în prezent. Asistăm așadar

la desfășurarea unui dublu conflict: cel militar între Rusia și Ucraina, război neo-imperial de cucerire¹ și negare a suveranității Kievului (devenit război de uzură), dar și un *proxy war* între statele care susțin Ucraina și Rusia.

Ne propunem în cadrul acestui studiu să aplicăm modelul teoretic al balanței ofensiv-defensiv² (ODB) spre a înțelege propensiunea spre război a unor actori statali și felul în care pot fi descurajați prin acțiune colectivă. Cooperarea inter-statală în scop defensiv este fundamentală pentru supraviețuirea țărilor într-un sistem internațional anarhic, caracterizat de autorii curentului neorealist prin noțiunea de auto-ajutorare (self-help). Așadar trebuie să analizăm actualul mediu de securitate spre a evalua riscurile unor conflicte militare și

specificul tehnologiei militare, al doctrinelor militare. Situația prevalenței unui anumit tip de arme și de strategie – ofensivă sau defensivă – este plasată esențial la nivelul percepției decidenților politici și militari, nicidecum nu este o realitate perfect obiectivă. Iar războaiele pot începe nu doar din calcul rațional (când beneficiile victoriei pare a fi mai mari decât costurile acesteia) ci și accidental, pe fondul percepțiilor eronate. competiția de securitate dintre NATO (bloc dominat de SUA în plan militar) și blocul eurasiatic produce fenomenul clasic al dilemei securității, care pe fondul ascensiunii Chinei și al percepției unui anumit declin al SUA, poate precipita lucrurile către conflict militar.

Conform ODB, dacă armele și strategiile ofensive sunt considerate de decidenți și experți ca având un avantaj clar asupra celor defensive, atunci actorii revizionisti pot calcula că au șanse reale de a își atinge scopurile, modificând balanța de putere la nivel regional sau global. Războaiele de cucerire vor fi estimate ca mai scurte³ și cu pierderi umane și materiale mai mici, așadar pot ajunge să fie considerate ca aducătoare de beneficii de către un actor rațional. Tentația de a ataca primul va fi una crescută. Situația inversă, a predominanței armelor și strategiilor defensive, reduce din tentația agresiunii⁴ și din șansa estimată de a răsturna statu quo-ul, garantând supraviețuirea mai multor națiuni, prelungind pacea.⁵ Actorii pro-statu quo nu vor ataca preventiv, se vor baza pe capacitatea lor de a absorbi atacul din partea a adversarului sau a adversarilor, și de a rezista cu succes, cu un cost uman ași material acceptabil. Autorii care au consacrat această teorie aparțin curentului neorealist, ei explică astfel diversele cicluri ale competiției pentru putere și calculele de securitate, mai ales percepțiile asociate „dilemei securității”.⁶ Psihologia decidentului politico-militar al unui stat revizionist poate fi influențată de supra-optimism și calcule eronate, de percepția unor ferestre de oportunitate excepționale care nu trebuie ratate. Agresori clasici în istorie precum Napoleon I, Hitler sau Stalin au fost influențați de asemenea calcule și percepții, atacând state prea puternice spre a fi înfrânate sau cu un climat și o geografie ce favorizau defensivă (adâncime strategică extrem

de mare, cum e cazul Rusiei/URSS). Uneori, percepții de acest fel sunt cvasi-generalizate și afectează simultan leadership-ul mai multor state. Înaintea Primului Război Mondial, marile puteri terestre puneau accentul doctrinar pe supremația ofensivei asupra defensivei, nedorind să lase adversarului șansa de a ataca primul.⁷ Evident, s-a dovedit că strategiile defensive erau eficiente dacă puteau fi aplicate corect și apărătorii aveau trupe bine instruite și dotate.

Pe de altă parte, există și destui teoreticieni ai relațiilor internaționale care neagă validitatea ODB, afirmând că nu e facil să deosebești armele defensive de cele ofensive, că de fapt percepțiile pot fi eronate iar dilema securității poate fi explicată mai bine prin teorii precum „balanța amenințării” (S. Walt), sau că ODB favorizează prea clar strategiile defensive.⁸

Vom folosi analiza faptelor istorice, a discursurilor decidenților și vom apela la teorii ale relațiilor internaționale spre a explica aspecte fundamentale ale comportamentului liderilor statali în acest domeniu.

Ipoteza centrală este aceea că statele aparținând grupului euro-asiatic („axa rezistenței” Rusia – China - Iran – Coreea de Nord etc.) înțeleg că Occidentul încă păstrează supremația în plan militar și că SUA (NATO) posedă un avantaj clar în arme față de ele, în timp ce în opinia multor experți, armele defensive par a fi în avantaj față de cele ofensive.⁹ Ucraina rezistă atacului Rusiei cu succes, folosind arme și tehnologie din Occident. Totuși existența armelor nucleare este un factor de stabilizare categoric cu condiția ca deținătorii acestora să nu se confrunte cu o situație de înfrângere militară convențională insuportabilă, sau cu pierderi teritoriale.

Războiul interstatat revine în Europa: problematica agresiunii armate vs. apărarea colectivă

Observăm că în prezent NATO și UE se opun Rusiei și parțial și Chinei, iar rivalitatea geostrategică este citită în cheia rivalității dintre un Occident liberal, democratic, dominat

militar de SUA și polul de putere eurasianist, întruchipat de marile puteri China și Rusia. Războiul nu poate fi exclus niciodată când există stare de rivalitate între marile puteri, după cum ne explică autorii școlii neorealiste. Totuși el este departe de a fi inevitabil, chiar dacă competiția pentru putere este acută.¹⁰

Occidentul desemnează o identitate strategică de tip colectiv, a cărei urgență se leagă de epoca Războiului Rece. Țările europene membre ale UE, SUA, Canada sunt părțile acestei entități dar în sens global includem și state precum Japonia, Australia etc. Iar UE și NATO constituie forma instituțională a acestuia, fiind compuse din state care au în comun valori și norme dar și amintiri istorice și conexiuni geografice. Succesul în plan politic, strategic și militar al Occidentului s-a bazat timp de zeci de ani pe solidaritatea statelor membre NATO, care, prin construirea unui dispozitiv defensiv eficient, au descurajat agresorii potențiali, iar între acestea, SUA a fost și rămâne de departe principala forță militară și economică a Occidentului. Trebuie precizat și repetat faptul că NATO se bazează pe apărarea colectivă, ca alianță între state suverane care își promet unul altuia sprijin în caz de agresiune din exterior.

Studiind istoria relațiilor internaționale, nu doar de pe continentul european, știm că simpla existență a unei alianțe care pe hârtie apare solidă și puternică, nu e garanția faptului că membrii acesteia chiar vor lupta solidar contra agresorului sau agresorilor, implicând cam toate resursele umane și materiale disponibile, în caz de necesitate. Există fenomene precum „paradoxul acțiunii colective”¹¹, trișatul, *free riding*, sau situații când membri ai alianței stabilesc relații economice bune cu adversari ai acesteia. Astfel, alianța fiind mai slabă decât o arată calculul pe hârtie, adversarul poate percepe acest fapt iar descurajarea poate să nu mai funcționeze la cote optime.

Așadar, ca să funcționeze apărarea colectivă, ca bază a alianțelor politico-militare, e necesar să se îndeplinească un număr de condiții, non-exhaustive:

- Toți membrii trebuie să își asume *ab initio* riscul de a ajunge la război contra unui agresor foarte puternic sau a unor agresori, luați individual sau combinați într-o contra-alianță ostilă.

- Toți membrii trebuie să se pună de acord asupra pragului dincolo de care se consideră comisă o agresiune și să afirme public care e linia roșie respectivă.

- Trebuie să existe o percepție comună asupra riscurilor și amenințărilor, fiind identificați în comun potențialii agresori. Toți membrii trebuie să cadă de acord și să îl identifice sau să îi identifice în mod similar. Dacă unii percep un stat B ca fiind periculos iar ceilalți un stat C, nu va exista o acțiune solidară. Chiar dacă B și C nu sunt aliați sau parteneri strategici, statele aliate trebuie să accepte să îi descurajeze pe ambii sau să fie pregătite să lupte contra lor, inclusiv simultan dacă va fi necesar.

- Toți membrii trebuie să fie de acord că vor trebui să contribuie cât mai echitabil la efortul comun de apărare așadar trebuie să aloce anumite sume de bani și să pună la dispoziție anumite efective (*burden sharing* echitabil).¹²

- În permanență trebui să existe o planificare strategică pe toate zonele de flanc spre a se identifica potențialii adversari.¹³

- O cultură strategică similară și acceptarea de către fiecare membru a faptului că agresorul unuia dintre ei este și agresorul său, implicit.

- Însumăți, membrii grupului defensiv trebuie să fie mai puternici material și mai eficienți organizațional decât adversarul sau adversarii luați în calcul.¹⁴

- Ei trebuie să înțeleagă cât mai exact cum gândește adversarul, spre a îi putea anticipa acțiunile.

- În același timp, membrii structurii de apărare colectivă trebuie să transmită cât mai clar rivalilor și potențialilor adversari care sunt liniile roșii a căror transgresare poate conduce la declanșarea unui conflict armat.¹⁵

- Decizia adversarului de a respecta sau nu aceste linii roșii se bazează pe calculul comparativ al puterii militare, economice, pe anticiparea voinței actorului respectiv de a aplica forța spre a le apăra, și pe existența sau nu a unor aliați ai acestuia.

- Adversarul sau adversarii pot încerca să separe unul sau mai mulți membri ai grupului de state respectiv, prin avantaje economice și promisiuni de cooperare.

Acest studiu își propune să răspundă unor întrebări importante referitoare la felul în care statele UE și NATO gestionează situația de război de pe flancul estic, riscul unui conflict mi-

litar cu Rusia și posibila formare a unei coaliții adverse care să dorească limitarea capacității țărilor occidentale de a își consolida flancurile și a proiecta securitate în vecinătăți.

Cum pot aceste state să se asigure că nu vor exista "dezertări" ale unor membri (care ar părăsi grupul), atrași de mirajul relațiilor economice cu China și Rusia? Cum pot ele să apere liniile roșii anunțate fără a provoca Rusia la acțiuni agresive de răspuns? În ce fel ar putea planificatorii strategici să încerce să calculeze probabilitatea ca o alianță bazată pe apărare colectivă să descurajeze un sau niște agresori, în situația în care aceștia pot percepe eronat o așa-numită „fereastră de oportunitate”, de exemplu o lipsă de unitate internă a grupului sau opinii publice majoritar nemulțumite de politicile socio-economice ale statelor respective?

Nevoia de a apăra un status quo și respectiv dorința de a contesta ordinea internațională inclusiv prin recurs la forță se bazează pe percepțiile asupra interesului național, adică pe elementul psiho-cognitiv specific liderilor și pe preferințele, narațiunile și lectura istoriei de către *establishment*-urile politice ale statelor. Nu există un element perfect obiectiv care să justifice preferința pentru un anumit tip de raționament și de acțiune iar calculele actorilor raționali nu pot fi desprinse de cultura lor strategică, așadar de valori și interese, acestea dependente de experiența istorică, de psiho-cogniție și structura specifică procesului de luare a deciziei. Percepțiile sunt esențiale, ele determină preferința unor lideri (state) pentru revizionism, respectiv pentru favorizarea ordinii existente. Repetăm, liderii concreți au un rol decisiv, fiecare venind cu o anumită prismă cognitivă, preferințe politice (ideologice), o citire a istoriei și un anturaj decizional specific.

Statele NATO și UE se confruntă cu o Rusie agresivă, care le reproșează constant sprijinul dat Ucrainei, existând și voci de politicieni ruși care afirmă că va urma o anihilare nucleară a Vestului de către Moscova, cu orice risc. Chiar dacă la summit-ul de la Vilnius din acest an, Ucraina nu a primit concret propunerea de a deveni membru NATO ci doar i s-a făcut anumite promisiuni de sprijin suplimentar în domeniul militar, Moscova e vehementă față de sprijinul militar occidental dat Kievului. De aceea statele NATO și UE trebuie să se bazeze

pe strategia de îndiguire (*containment*) și descurajare a Rusiei dar și a țărilor care o susțin material (Iran, Coreea de Nord, China etc).

Care sunt atu-urile statelor occidentale în acest dosar spinos? În primul rând, ele sprijină dreptul internațional și ajută un stat să se apere pe sine, așadar un drept legitim, recunoscut de Carta ONU. Agresiunea Rusiei contra Ucrainei este o violare flagrantă a Cartei ONU și a pus statele europene în situația de a contempla o reîntoarcere la epoca celui de-al Doilea Război Mondial. Conflictul militar interstatal părea de domeniul trecutului la finalul Războiului Rece, acum însă trebuie integrat în analiza strategică deoarece probabilitatea sa a crescut semnificativ. În acest context, s-a evidențiat faptul că aportul militar al SUA este unul indispensabil garantării securității europene în cadrul NATO. Totuși și la nivelul UE există un sistem de apărare colectivă, garantat prin Tratatul de la Lisabona. Țările care fac parte din ambele organizații occidentale beneficiază așadar de un dublu sistem de apărare colectivă dar numai cel asigurat de NATO este considerat îndeobște cu adevărat eficient, prin prisma puterii militare a SUA și a tradiției istorice de intervenție americană în beneficiul statelor democratice europene, așa cum a fost cazul în ambele războaie mondiale și în Războiul Rece.

Sprijinul consistent dat Ucrainei, concretizat în arme, muniții, echipamente, sesiuni de antrenamente și bani, a demonstrat că Occidentul poate ajuta nu doar un stat membru al UE și NATO agresat de o țară non-membră, ci și un partener de securitate care are doar rangul de candidat la integrare în cele două organizații. Practic, Putin a ordonat atacarea unui stat care se afla pe lista celor invitate să adere la NATO chiar dacă nu primise și nici acum nu a primit o dată exactă pentru aderare (la summit-ul NAC de la București din 2008). Continuarea și sporirea nivelului de sprijin, inclusiv prin oferirea de armamente cu care Ucraina poate ataca ținte de pe teritoriul ocupat de Rusia sau chiar teritoriul național rusesc, a mărit probabilitatea statistică a unui conflict militar între occidentali și Rusia, sporind semnificativ șansele de supraviețuire și succes (parțial) al Kievului.

Totuși Rusia posedă un număr imens de arme nucleare și vectori balistici, iar dacă Pu-

tin va percepe o înfrângere în Ucraina ca extrem de probabilă, implicând umilință, pierdere a prestigiului și riscul de a fi demis și arestat sau ucis, există o probabilitate de folosire a armelor nucleare tactice contra armatei ucrainene.¹⁶ Acest lucru ar putea determina o acțiune militară convențională masivă din partea NATO contra forțelor ruse din Ucraina, deoarece recursul la arme nucleare de către Moscova contra unui stat partener și democratic este o linie roșie clară. O asemenea decizie ar putea incita Rusia să atace nuclear forțele NATO, ducând la o escaladare necontrolată a conflictului și riscul distrugerii reciproce masive.¹⁷ Pierderile extrem de mari ale armatei ruse în războiul de agresiune contra Ucrainei au făcut ca forțele militare însumate ale statelor NATO să fie mult mai puternice față de cele ruse, în plan material și uman. De aceea, decidenții ruși (mai ales președintele) se tem de o posibilă escaladare necontrolată a conflictului Rusia-NATO, caz în care liderul rus ar putea considera că singura șansă a țării sale de a nu cunoaște o înfrângere ar fi escaladarea nucleară, cu rolul de a arăta adversarilor occidentali că aceasta este dispusă să riște totul, chiar existența fizică a națiunii, spre a evita umilința înfrângerii și efectele sale devastatoare.

Rusia – amenințarea numărul unu pentru UE și NATO

Un alt punct ce trebuie analizat privește miza implicării statelor NATO în conflictul de la granița estică a Alianței. Istoria relațiilor internaționale a arătat extrem de rar situații în care alianțe să ajungă la război atunci când apărau non-membri contra unor agresori. Țările NATO nu luptă concret de partea Ucrainei ci doar o ajută material să reziste agresiunii rusești. Ele vor să contribuie la împiedicarea succesului unui act de agresiune flagrantă și să mențină statu quo-ul teritorial. Însă Moscova le consideră de facto aliate ale Kievului și le amenință cu războiul și distrugerea. Partenerii strategici sunt, în mod logic, mai puțin importanți decât membrii unei structuri defensive, teoretic nu există vreo obligație de a le furniza sprijin defensiv precum se întâmplă în cazul membrilor. Însă este clar că cel puțin o parte dintre statele NATO și UE văd Ucraina

ca pe un viitor membru, o democrație tânără și o țară cu poziție strategică importantă pe harta regiunii extinse a Mării Negre. Iar Rusia e considerată un agresor cu repetiție, un stat revizionist care nu mai respectă ordinea internațională, Carta ONU, și pune în discuție granițele existente, chiar dreptul altor popoare la existență suverană. Exemplul Rusiei poate fi copiat de alți actori revizionisti de pe mapamond, de aceea SUA și statele UE nu vor ca agresiunea rusească să aibă succes. În ceea ce o privește, Moscova percepe Occidentul ca ostil, expansiv, subversiv ideologic, periculos, de cel puțin șaisprezece ani, după cum o demonstrează discursul lui V. Putin la conferința de securitate de la München din februarie 2007.¹⁸

Ce urmărește concret Moscova? Dorința Rusiei este să i se recunoască o sferă de influență exclusivă¹⁹, în state precum Ucraina, Georgia, Moldova, și să existe un *buffer* de protecție asezonat cu garanții că NATO și UE nu se vor mai extinde spre Est.²⁰ În plus, Putin a cerut retragerea forțelor militare aliate și a echipamentelor militare din țările estice devenite membre ale NATO după 2002. Occidentul nu acceptă aceste cerințe pe care Putin le crede legitime și normale, ajutând militar și economic cel mai mare și populat stat din acest teritoriu-buffer în concepție clasică rusească. Dacă la un moment dat Rusia va decide să atace unul sau mai multe state de pe flancul estic al UE și NATO, cele două organizații e foarte probabil că vor recurge la mecanismele de apărare colectivă de care ambele dispun. Desfășurarea de până acum a acțiunilor militare ale Rusiei ne arată că acest stat nu e dornic și pregătit să ajungă la o confruntare militară cu statele Occidentului, deoarece trupele sale nu reușesc să cucerească mai mult de circa 20% din teritoriile ucrainene, ba chiar sunt nevoite să se apere în Sud, pierzând unele zone ocupate anterior.

După sfârșitul Războiului Rece, a circulat teoria dispariției treptate a alianțelor politico-militare și înlocuirea lor cu coalitii de voință și parteneriate de securitate mai flexibile, mai puțin constrângătoare. O asemenea afirmație se baza pe diminuarea riscurilor de război inter-statal, odată cu dispariția URSS, apariția unei Rusii pentru o vreme democratică, orientarea Chinei spre comerț mondial (și evitarea manifestărilor militariste agresive), proliferarea tehnologiei și existența interdependenței,

factori care apropiau națiunile mult mai semnificativ decât în trecut. Ea s-a dovedit eronată.

Perioada post-2014 marchează o revenire a tensiunilor geopolitice între marile puterii, SUA, China, Rusia, o cursă a înarmărilor accelerate (s-a renunțat la câteva tratate cheie ce limitau proliferarea armelor convenționale dar și a rachetelor cu rază medie etc) și o polarizare a scenei internaționale pe axele SUA plus aliații lor versus Rusia-China și statele cu leadership autoritar (Iran, Venezuela, Coreea de Nord etc). De aceea, alianțele militare defensive, cu clauze clare de apărare colectivă și un nivel crescut de interoperabilitate militară sunt în prezent un instrument important pentru menținerea ordinii internaționale. Statistic alianțele defensive ajută la menținerea păcii prin descurajarea agresorilor.²¹ NATO s-a consolidat vizibil între 2014-2023 spre a face față agresivității rusești, Rusia a întărit Organizația Tratatului de Apărare Colectivă (CSTO) iar Organizația de Cooperare de la Shanghai (în care Rusia și China sunt actorii centrali) ar putea chiar să evolueze către o alianță pe termen lung. La rândul său, Occidentul global (SUA, țările UE, Japonia etc.) a creat QUAD și AUKUS, formate de securitate și cooperare ce pot evolua către alianțe regionale de blocare (*containment*) la adresa Chinei sau a binomului China-Rusia. Fiecare dintre cele două tabere revendică anumite interese, anumite sfere de influență și afirmă răspicat un set de linii roșii. Simpla negociere diplomatică nu pare să conducă către o acomodare a acestor câmpuri de linii roșii deoarece diplomații nu pot negocia decât în limita mandatului dat de clasa politică iar decidenții politici au viziuni, ideologii, preferințe și planuri foarte greu de compatibilizat între cele două blocuri.

NATO și Occidentul global vs. Axa eurasiatică

Studiul formării și evoluției alianțelor politico-militare din Europa secolelor XVIII-XX tinde să ne arate fenomenul de polarizare a mediului internațional de securitate asociat formării și dezvoltării unor state ai căror lideri aveau interese și viziuni contradictorii, ape-

tit pentru schimbarea granițelor, și populații impregnate de sentimentul naționalist. Acest lucru avea să genereze între puterile hegemonice și rivalii acestora faimosul mecanism de „dilemă a securității”²², denumit și „capcana lui Tucidide” de către Graham Allison.²³ Teama și neîncrederea reciprocă între state vecine, sau aflate în cadrul unor diade sau triade conflictuale tradiționale, duc la o accelerare a înarmării, formarea și consolidarea unor alianțe, iar acțiunile ce au un fundament preponderent defensiv riscă să fi citite de partea adversă în cheie ofensivă. În acest fel, spirala violenței se poate declanșa iar războiul interstatal să nu mai poate fi oprit. Alianțele pot juca rolul de prevenire a războaielor (prin descurajarea adversarilor) sau de declanșare a acestora (din cauza percepțiilor privitoare la intenții și capacități, precum și la ferestrele de oportunitate sau liniile roșii).²⁴ După cum am explicat deja, o alianță presupune promisiunea de asistență mutuală între două sau mai multe state, acestea obligându-se să se sprijine reciproc în anumite situații și contra anumitor adversari.²⁵ Legale sunt doar alianțele defensive, conform dreptului internațional actual. Pe de altă parte, o organizație de securitate colectivă se bazează pe solidaritatea membrilor, dorința lor de a apăra ordinea internațională (sau cea regională) și de a își oferi sprijin reciproc contra unui sau unor agresori care nu fac parte din acea structură. ONU este un exemplu de structură de securitate colectivă, însă vedem că aceasta nu poate oferi concret sprijin Ucrainei, deoarece Rusia și China blochează constant deciziile necesare în Consiliul de Securitate prin folosirea veto-ului de care dispun ca membri permanenți. Ucraina nu se poate baza pe ajutorul dat de ONU, deși este membră cu drepturi depline, însă beneficiază de sprijinul dat individual de țările NATO (nu de Alianță ca atare, decât la nivel politic) și de sprijinul economic și militar acordat de UE. Doar SUA au acordat ajutoare militare de 43 miliarde USD Ucrainei până în toamna acestui an iar Germania de 17 miliarde euro.

Actualmente, NATO constituie alianța cea mai puternică și longevivă de pe planetă, iar SUA este puterea dominantă în cadrul acestuia. Unele studii ne arată faptul că SUA au reușit

să aibă cei mai mulți aliați la nivel global (caz „unic în istorie”), sistemul de alianțe fiind cel mai dens și instituționalizat. Astfel 25% din populația lumii însumând 75% din PIB global reprezintă aliații Washington-ului, nu doar din Europa ci și din Asia, Africa etc.²⁶ Pe partea cealaltă, China și Rusia nu au încă o alianță formală ci un parteneriat consolidat, zis “fără limite”, un fel de alianță *soft*, informală. Lipsa de transparență specifică acestor regimuri dictatoriale face să nu putem ști exact dacă există sau nu o alianță secretă între ele. Grupurile de state pe care acestea le domină economic și politic, mai ales state nedemocratice și bogate în resurse naturale, ar putea fi baza unei viitoare alianțe anti-Occident. Formatul BRICS va fi extins cu noi membri din America Latină, Africa și Orientul Mijlociu, dar în prezent nu pare să conțină embrionul unei alianțe militare, fiind un bloc regional economic.

NATO în epoca post-Război Rece s-a caracterizat prin situația de unipolaritate sistemică (dominația militară, economică și tehnologică foarte clară a SUA între 1991-2001 și menținerea avansului american în domeniul militar până în prezent), lipsa unui adversar statal pentru aliați și emergența unor riscuri asimetrice cu potențial de expansiune, în zone din vecinătatea spațiului acoperit de Tratatul de la Washington. De aceea, decidenții aliați au privilegiat timp de peste două decenii operațiile de tip non-articolul 5, așadar *crisis management* și *out of area*, în dauna apărării colective. Aceasta nu a fost nicidecum abandonată vreodată, însă a fost trecută în plan secund până în 2014. Astfel, până în acel an, imensa majoritate a trupelor, armamentelor și sistemelor defensive aliate nu se aflau în Europa centrală și estică, ci în zona de Vest, acolo unde nivelul de amenințare militară devenise practic inexistent. Agresivitatea Rusiei față de Georgia și apoi Ucraina a convins statele aliate să mute din nou accentul pe apărarea colectivă. La summit-ul Consiliului Nord-Atlantic (NAC) din Țara Galilor (2014) s-a decis intensificarea sprijinului militar pentru statele aliate de pe flancul estic și o nouă forță de reacție rapidă (VJTF). Summit-ul de la Madrid din vara anului 2022, ulterior atacului masiv al Rusiei contra Ucrainei, a adus cu sine decizia adoptării unui nou concept strategic (care

vede în Rusia principala amenințare la adresa securității europene și euroatlantice iar în China un factor major de risc)²⁷ iar *NATO Force Model* adoptat de decidenții statelor NATO la Madrid a permis regândirea sistemului de desfășurare a forțelor de reacție rapidă (*a pool of high readiness forces*), urmând să se ajungă la 300.000-500.000 de militar aliați pe flancul estic, desfășurabili rapid, în toate categoriile de arme, cu misiuni prestabilite și efective prepoziționate.²⁸ Pentru prima dată, NATO a desfășurat elemente *high-readiness* ale Forței de Răspuns Rapid (NRF) spre a consolida mecanismul de apărare și descurajare față de Rusia. Talia NRF a fost sporită spectaculos, cu trupe aparținând tuturor categoriilor de arme. NFM a înlocuit NRF ca mod de organizare a sistemului defensiv. La summit-ul NAC de la Vilnius s-a decis implementarea unei noi generații de planuri defensive, spre a corespunde abordării în paradigma 360 de grade (360-degree approach) a apărării colective.

Spre a contracara o posibilă agresiune din partea Rusiei, în decurs de zece zile, conform planificării existente, trebuie să poată fi mobilizați 100.000 de militari, între 10-30 zile circa 200.000 și în 30-180 zile un număr de 500.000 de militari. Comanda NRF aparține SACEUR. De asemenea, s-a decis crearea Forței Aliate de Reacție (ARF), cu structură multinațională și multi-arme, spre a face față amenințărilor și crizelor multidirecționale. Forțele de intervenție rapidă (*combat-ready*) vor fi ridicate de la nivelul de grup tactic (*battlegroup*) la cel de brigadă (3-5000 oameni). Opt grupuri de luptă multinaționale sunt deja operaționale și pregătite pentru apărare.²⁹ Iar apărarea integrată antiaeriană și antirachetă (*NATO's Integrated Air and Missile Defence*) a fost consolidată pe baza interoperabilității și rotației efectivelor.

Creșterea cheltuielilor pentru apărare în cadrul NATO în 2023 față de 2022 a fost de 8,3%, așa cum a anunțat secretarul general Jens Stoltenberg, un nivel record după finalul Războiului Rece.³⁰ De altfel, între 2014 și 2022, cheltuielile militare ale statelor NATO au crescut cu 140 miliarde USD, adică cu 15%.³¹ Amenințarea generată de Rusia explică în cea mai mare măsură această creștere spectaculoasă.

Oare creșterea efectivelor forțelor de reacție rapidă ale NATO și aducerea lor în țările flancului estic sunt de natură a produce Rusiei teamă, în sensul unei balanțe ofensiv-defensive care ar favoriza ofensiva? Nu se poate spune așa ceva deoarece Rusia deține arme nucleare și își poate sanctuariza teritoriul național, niciun stat din cadrul NATO neavând intenția de a ataca statul rus. Forțele NATO nu sunt destinate acțiunilor ofensive și Rusia are mijloace de descurajare extrem de puternice. Totuși, din rațiuni politice și propagandistice, președintele Vladimir Putin acuză NATO de intenții distructive la adresa țării sale, considerând că Ucraina este folosită contra Rusiei ca un aliat de facto al NATO. El conștientizează faptul că pierderile masive suferite de armata rusă au adus-o în situație de inferioritate calitativă și cantitativă față de forțele armate ale statelor NATO.

Uniunea Europeană și problematica apărării colective

UE a depus eforturi reale de a își construi un pilon militar propriu, după anul 1999, însă actuala criză economică (inflația galopantă și recesiunea) precum și dificultatea accesului la gaze naturale după renunțarea la aprovizionarea din Rusia, și prețurile în ascensiune ale hidrocarburilor ridică semne de întrebare referitoare la evoluția bugetului apărării destinat acestui scop. Conform Tratatului de la Lisabona, UE dispune deja de o clauză de apărare comună, în cazul unui atac din partea unui stat terț asupra unuia sau a unor membri. Articolul 42.7 al TL precizează clar obligativitatea statelor UE de a acorda ajutor unei țări membre victimă a unei agresiuni armate din exterior. A fost activată prima și singura dată după atacurile teroriste de la Paris din noiembrie 2015. Comparând art 42.7 al TL cu articolul 5 al Tratatului de la Washington (al NATO), constatăm că primul conține un angajament mai constrângător – obligație de ajutor și asistență – decât în cazul NATO unde se afirmă că aliații vor asista statul sau statele atacate efectuând acțiunile individuale sau colective pe care le consideră necesare, inclusiv recur-

sul la forța armată.³² «Busola strategică» a UE, lansată în 2022, în completarea «Strategiei globale de securitate a Uniunii» (2014), a adus necesare progrese în domeniul consolidării capacității de acțiune comună în cadrul pilonului PSAC, prevăzând o capacitatea de desfășurare rapidă de până la 5000 de militari pentru situații de criză, o misiune PSAC formată din 200 de experți, exerciții militare reale periodice pe uscat și pe mare, sporirea mobilității militare și sprijin pentru parteneri (de exemplu Ucraina) prin Instrumentul European pentru Pace.³³

Cei mai mulți analiști strategici sunt de părere că UE nu se poate apăra singură contra unui atac eventual din partea Rusiei, deoarece nu are un sistem integrat de coordonare a forțelor armate, contingentele naționale fiind departe de a asigura ceva echivalent cu o mare armată europeană iar conducerea nu este centralizată.³⁴ În plus încă există, la fel ca și în cazul NATO, bariere juridice și politice în calea mutării rapide a forțelor unor state membre pe teritoriul altora, în caz de necesitate. Totuși la nivelul UE s-au depus eforturi reale pentru creșterea nivelului de mobilitate militară între statele membre, prin Planul de acțiune care acoperă perioada 2022-2026.³⁵ Una dintre prevederi se referă la cooperarea dintre UE și NATO, SUA, Canada și Norvegia.

Politica de securitate și apărare comună a UE, deși a progresat față de momentul inițial din anii 1999-2000, cunoaște în continuare destule elemente de vulnerabilitate, care împiedică transformarea Uniunii într-un actor global de securitate.

Lipsa de unitate în acțiune a membrilor UE și deciziile luate doar cu unanimitate de statele membre sunt un element negativ cert (în opinia noastră ar fi necesar votul cu majoritate calificată dar multe state membre se opun). Lipsa unei culturi de securitate comune constituie o vulnerabilitate pe termen lung, deși se fac eforturi de a construi o asemenea cultură europeană de securitate.³⁶

Problema cheltuitelor militare insuficiente și a alocării banilor mai ales pentru salarii și mai puțin pentru cercetare-dezvoltare, adesea fără a ține cont de necesitățile concrete la nivelul UE, trebuie rezolvată în final și ea.

Alte deficiențe care trebuie remediate sunt: insuficiența unor echipamente cheie în arsenalul UE (transport strategic de exemplu), un anumit decalaj față de SUA în domeniul AI, necesitatea de a integra rapid tehnologia avansată în sistemele de apărare ale UE, de a crea forțe rapide, foarte bine înzestrate, capabile să lupte pe orice teren, în orice condiții. Lansarea în 2016 a Cooperării Structurate Permanente a adus un progres în ceea ce privește achizițiile de echipamente și interoperabilitatea dintre forțele statelor membre. Fondul european pentru apărare a permis PSAC să aibă finanțarea necesară pentru programele de achiziții militare atât de necesare.

Există voci, mai ales în Germania, care estimează că ar fi necesar un Consiliu de securitate european (CSE) care să poată gestiona rapid și eficient situații de criză majoră. Fostul cancelar Merkel a propus acest proiect în discursul său din Bundestag din 13 noiembrie 2018.³⁷ Ulterior, Franța și Germania au analizat propunerea și au considerat-o fezabilă. Prin rotație, statele UE ar coopera cu Înaltul Reprezentant PESK și țările europene membre ale Consiliului de Securitate al ONU, și astfel procesul decizional ar fi consolidat. În trecut existase și propunerea ca Franța și Marea Britanie să renunțe la locurile de membrii permanenți în CS al ONU și astfel UE să aibă un loc asigurat în cadrul CS. Analistii germani arată că un CSE nu va rezolva miraculos problema deciziei luate doar cu unanimitate și a pozițiilor comune ce corespund celui mai mic numitor comun, așadar suboptimale.

Pe de altă parte, plecarea Marii Britanii din UE a slăbit capacitatea militară a UE iar disputele între atlantiști și adepții autonomiei strategice europene sunt tot mai vizibile. Ideea de autonomie strategică europeană reflectă doctrina neo-gaullistă a Franței. În general se estimează că Germania ar dori o armată europeană controlată de instituțiile europene dar Parisul ar vrea una controlată de statele membre. Forțele de reacție rapidă de tip *EU battle-groups* și capabilitatea rapidă prevăzută de Busola strategică pot constitui elementul de pornire al unei armate europene dar ulterior ar putea fi nevoie ca statele să accepte să plaseze comanda la nivel supranațional. Această deci-

zie este foarte puțin probabil să fie acceptată unanim de membri, pe termen scurt și mediu. Nu există îndoială că Parisul și Berlinul vor rămâne pe termen lung nucleul apărării europene, prin prisma puterii, bogăției și prestigiului lor de mari puteri. Iar PSAC depinde de PESK, mai ales pentru flexibilizarea procedurii de vot și mai multă coerență decizională.

Trebuie spus și că nu toate țările membre ale UE considerau Rusia un potențial inamic până în anul 2022 iar unele (Ungaria de exemplu) au încă relații economice semnificative cu Rusia și nu vor să le întrerupă. China are și ea o mare influență asupra unor state membre, prin pârghii economice și lobby, astfel încât doar cele care au relații mai intense cu SUA (România, Polonia și statele baltice fiind bune exemple) au acceptat să își limiteze pe cât posibil aceste relații la un minim acceptabil în plan politic și economic. O posibilă alianță Rusia-China urmată de acțiuni agresive ale Beijingului în Taiwan, Marea Chinei de Sud și de Est, ridică probleme strategice serioase pentru UE deoarece ar putea obliga SUA să își mute majoritatea forțelor militare spre zona Asia Pacific.

Se constată faptul că SUA rămân în continuare actorul cheie al apărării europene dar ar putea fi obligate să trimită grosul trupelor în Asia Pacific în cazul unui conflict cu R.P. Chineză, astfel că europenii trebuie să învețe să poată rezista unui conflict militar contra Rusiei, cu puțin sprijin armat american. Teoretic, Rusia ar putea ataca dinspre Est un stat UE sau mai multe, iar NATO ar fi cel mai probabil structura care ar asigura apărarea colectivă pentru că, în ciuda progreselor reale, UE nu pare încă pregătită pentru apărare comună. Dilema existentă în ochii unor experți este apărare comună vs apărare colectivă, adică ceea ce oferă UE și ceea ce asigură NATO.³⁷ O tendință pe termen lung este că se reduce constant numărul statelor UE non-NATO, ceea ce ar putea sugera, în ochii unor experți, că țările UE nu au încă destulă încredere în capacitatea UE de apărare comună și se bazează mai ales pe forțele din cadrul NATO. Iar pe de altă parte, ca și SUA, UE nu își poate permite ca Ucraina să piardă războiul, deja a investit enorm în apărarea acesteia și a acceptat pierderile economice masive generate de ruperea

relațiilor comerciale cu Moscova. UE și statele membre au alocat circa 70 miliarde euro în sprijinul Ucrainei până în vara acestui an, au blocat fonduri rusești substanțiale și au primit milioane de refugiați ucraineni.

Știm că în prezent e puțin probabil ca Rusia să atace state europene din UE și NATO, dar ea continuă războiul hibrid contra Occidentului și contribuie la destabilizarea unor state din Africa de Nord și Orientul Mijlociu spre a genera migrație, terorism și instabilitatea pe flancul sudic al UE. Folosit deja în țări din Africa (nu doar în luptele din Ucraina), grupul de mercenari Wagner este un instrument de putere al Moscovei, deși această neagă constant asocierea respectivă.

Pe hârtie, europenii sunt mult mai puternici decât Rusia, au o populație însumată de trei ori mai mare, bugete cumulate ale apărării de cca 300 miliarde USD, de circa patru ori mai mult decât Rusia dar aceasta are numeroase arme nucleare și poate amenința statele europene cu distrugerea totală. Descurajarea nucleară asumată la nivelul NATO e *ultima ratio* pentru a ține Rusia departe de spațiul european.

De asemenea, UE trebuie să introducă în sistemul său militar inovațiile tehnologice cele mai avansate, specifice inteligenței artificiale și digitalizării, aduse din sectorul civil, spre a nu se crea un decalaj prea mare față de SUA care are un avans clar în acest domeniu.³⁹

În concluzie, Occidentul reprezentat de NATO și UE, iar la nivel global de existența unor solide parteneriate precum cel cu Japonia, Australia, Coreea de Sud precum și cu Ucraina, Georgia etc trebuie să se bazeze în continuare pe descurajare spre a împiedica Rusia să modifice statu quo-ul teritorial din Europa și să nu contribuie involuntar la formarea unei alianțe China-Rusia care să amenințe statele din zona euro-atlantică și partenerii asiatici ai acestora. Prin înțelegerea implicațiilor balanței ofensiv-defensive, care acum, în opinia multor specialiști, tinde să favorizeze armele și strategiile defensive⁴⁰, statele occidentale trebuie să abordeze relațiile cu Rusia, China și țările care li se aliniază cu fermitate dar în mod neprovocator, arătând că nu au intenții agresive ci doar defensive. O strategie de *deterrence by denial* poate funcționa contra unor agresori potențiali care nu vor să își

asume riscuri extreme. ODB se bazează pe elemente precum tehnologia, geografia, resursele cumulate, naționalismul. Dar acestea nu pot fi măsurate exact, cu metode similare celor din științele naturii, ci țin de percepții și interpretări. Există analiști care cred că și atunci când predomină armele și strategiile ofensive, nu va fi exacerbată dilema securității deoarece interven factori precum climatul, vremea, geografia, moralul național, calitatea trupelor, care tind să egalizeze șansele, iar statele se pot baza pe aliați și parteneri spre a își consolida securitatea. Carl von Clausewitz considera acum două secole că defensivă are întâietate asupra ofensivei, fiind o formă de luptă mai puternică.⁴¹ Totuși agresorii pot percepe în mod fals o fereastră de oportunitate, asumându-și riscuri inutile.⁴² De asemenea – și este un element care poate complica aplicarea teoriei ODB - unii autori arată că aceeași tehnologie poate fi văzută ca preponderent ofensivă sau defensivă de către lideri diferiți. În plus tehnologiile se schimbă și avantajul poate trece pe rând de la un actor la altul (de exemplu prin celebrele “revoluții în afacerile militare”), ceea ce schimbă atât percepțiile cât și calculele de securitate. De aceea e important ca liderii să înțeleagă că omologii lor din statele aliate și cele adversare pot vedea altfel situațiile și astfel pot interpreta diferit de exemplu transgresarea unor așa-zise „linii roșii”.⁴³ Ei pot explica mai clar propriile intenții defensive și pot negocia eventual reducerea mutuală a unor arsenale de arme considerate ofensive. Sau se pot angaja să nu dezvolte pe termen scurt o anumită tehnologie cu potențial amenințător. Astfel ar crește probabilitatea de a evita escaladarea în situații acute de dilemă a securității între state care se percep ca ostile.

De asemenea liniile roșii trebuie indicate cu fermitate și apărate cu strictețe în caz de necesitate. Evident, UE și NATO trebuie să își consolideze parteneriatul strategic, să contribuie fiecare la apărarea colectivă a statelor membre, menținând SUA ca actor european major de securitate. Proiectul unei armate europene autonome nu are șanse de concretizare pe termen scurt, el fiind trecut în plan secundar față de rolul central asumat de NATO ca garant esențial al apărării colective pentru membrii săi europeni în actualul context de securitate la nivel european și planetar.

Note

¹ Danylyuk, Oleksandr. "Russia's Demands: It's Not About Ukraine, It's About Recreating an Empire," *RUSI*, 25 January 2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russias-demands-its-not-about-ukraine-its-about-recreating-empire>.

² *Teoria balanței ofensiv-defensive (offense-defense balance)* a fost formulată pentru prima dată de psihologul american R. Jervis în anii '70 ai secolului trecut și dezvoltată ulterior și de alți autori anglo-americani. Jervis afirma că trebuie distinse cât mai clar armele ofensive de cele defensive, în măsura în care acest lucru e posibil, și trebuie stabilit cine are un avantaj clar în caz de război. Atunci când predomină armele și strategiile ofensive, dilema securității se intensifică iar statele care apără ordinea ajung chiar să acționeze ca niște agresori, spre a nu se lăsa surprinse de un atac brusc al adversarelor revizioniste. Dar când predomina armele defensive, situația este mai puțin periculoasă și pacea poate fi păstrată mai ușor. Vezi Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma," Vol. 30, No. 2 (January 1978), pp. 167-214.

³ Marco Nilsson, "Offense—Defense Balance, War Duration, and the Security Dilemma," *The Journal of Conflict Resolution*, June 2012, Vol. 56, No. 3 (June 2012), pp. 467-489. Vezi p. 468.

⁴ Kenneth N. Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory," in Robert I. Rotberg and Theodore K. Rabb, (eds.), *The Origin and Prevention of Major Wars* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), p. 50. Waltz nu este un adept explicit al ODB dar le dă dreptate adeptilor acesteia referitor la propensiunea față de război a unor state atunci când armamentul ofensiv face cucerirea mai rentabilă (mai facilă).

⁵ Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma," Vol. 30, No. 2 (January 1978), pp. 167-214.

⁶ Literatura de specialitate este deja una abundentă. Câteva exemple: George Quester, "Offense and Defense in the International System" (New York: Wiley, 1977). Stephen Van Evera, "Offense, Defense, and the Causes of War," *International Security*, Vol. 22, No. 4 (Spring 1998), pp. 5-43; Stephen Van Evera, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1999); Charles L. Glaser and Chaim Kaufmann, "What Is the Offense-Defense Balance and Can We Measure It?" *International Security*, Vol. 22, No. 4 (Spring 1998), pp. 44-82;

⁷ Vezi mai ales Jack Snyder, "Civil-Military Relations and the Cult of the Offensive," *International Security*, Vol. 9, No. 1 (Summer 1984), pp. 108-146; de asemenea, Jack Snyder, "Perceptions of the Security Dilemma in 1914," in Robert Jervis, Richard Ned Lebow și Janice Gross Stein, *Psychology and Deterrence* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1985), pp. 153-179.

⁸ Jack S. Levy, "The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis," *International Studies Quarterly*, Vol. 28, No. 2 (June 1984), pp. 219-238.

⁹ David Johnson, Ending the Ideology of Defense. Part 1, <http://warontherocks.com>, 22 August 2022. Phillips Payson O'Brien, War Will Never Be This Bulky Again, www.theatlantic.com, 26 May 2022.

¹⁰ J. Mearsheimer in Ikenberry, Nathan, Thornton, Sun Zhe, Mearsheimer, A Rival of America's Making?, *Foreign Affairs*, March April 2022, vol. 101, no. 2, pp. 184-188.

¹¹ „Game Theory: The Paradox of Collective Action”, www.romeconornics.com, accesat pe 20 octombrie 2023.

¹² Anthony Zannella, An Analysis of Burden Sharing in NATO the the Problem of Free Riding, Political Analysis, volume 21, 2020, <http://scholarship.shu.edu> (shu.edu), accesat pe 20 octombrie 2023.

¹³ Kivimäki, Timo. "Power, Contribution and Dependence in NATO Burden Sharing." *European Security* 28, no. 1 (February 13, 2019): 66–84.

¹⁴ Jakobsen, Jo. "Is European NATO Really Free-Riding? Patterns of Material and Non-Material Burden-Sharing after the Cold War." *European Security* 27, no. 4 (August 23, 2018): 490–514.

¹⁵ Bruno Tertrais, The Diplomacy of "Red Lines", Édité et diffusé par la Fondation pour la Recherche Stratégique, Recherches & documents, No. 2, 2016, www.frstrategie.org. Tertrais afirmă că: "Another major reason for the failure of red lines is the fact that the adversary is not convinced that it will actually suffer consequences if it crosses the line. This perception of weakness can exist either because of the vagueness of the promised consequences, but also because of the "reputation" of the leader or regime issuing the red line."

¹⁶ Keir A. Lieber, Daryl G. Press, „The Return of Nuclear Escalation”, *Foreign Affairs*, November-December 2023, volume 102, number 6, pp. 45-55.

¹⁷ Idem. În opinia ajutorilor, „logica și istoria epocii nucleare sunt clare: când o armată superioară din punct de vedere convențional împinge un inamic înarmat nuclear cu spatele la perete, riscă un război nuclear. „

¹⁸ O. Kushnir, Russia's neo-imperial powerplay in Ukraine: The factors of identity and interests, <http://ukrainian-studies.ca>, 31 ianuarie 2022, accesat pe 3 noiembrie 2023.

¹⁹ Stent, Angela. "A Move on Ukraine Has Always Been Part of the Plan." *Foreign Affairs*, 27 January 2022, <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2022-01-27/putin-doctrine>.

²⁰ Pål Røren, "The Belligerent Bear", *International Security*, Vol. 47, No. 4 (Spring 2023), pp. 7–49.

²¹ Brett Ashley Leeds, Do Alliances Deter Aggression? The Influence of Military Alliances on the Initiation of Militarized Interstate Disputes, *American Journal of Political Science*, Vol. 47, No. 3 (Jul., 2003), pp. 427-439.

²² The Security dilemma, www.britannica.com, accesat pe 30 septembrie 2023.

²³ Graham Allison, „The Thucydides Trap: Are the U.S. and China Headed for War?”, www.theatlantic.com, 24 septembrie 2015.

²⁴ Brett Ashley Leeds, op. cit.

²⁵ Leeds, Brett Ashley, Jeffrey M. Ritter, Sara McLaughlin Mitchell, and Andrew G. Long. 2002. "Alliance Treaty Obligations and Provisions, 1815-1944." *International Interactions* 28(3):237-60.

²⁶ Bruno Tertrais, "Entangling Alliances. Europe, the United States, Asia and the risk of a new 1914", p.12, https://www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2022/06/Entangling_Alliances_Europe_the_Uni

ted States Asia and the Risk of 1914 .pdf, accesat pe 6 septembrie 2023.

²⁷ "Conceptul strategic al NATO 2022", www.nato.int, 29 iunie 2022.

²⁸ "The New NATO Force Model", https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220629-infographic-new-nato-force-model.pdf, accesat pe 18 septembrie 2023.

²⁹ „Vilnius Summit Communiqué”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm, 11 iulie 2023.

³⁰ Ben Hodges, Marcin Zaborowski, „After Vilnius, NATO (slowly) shifts Eastwards”,

<https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/opinion/after-vilnius-nato-slowly-shifts-eastwards/>, 14 iulie 2023.

³¹ "Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2022)", NATO Press Release, June 27, 2022, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/220627-def-exp-2022-en.pdf

³² În cazul UE - Mutual defence clause (Article 42 (europa.eu): *'If a Member State is the victim of armed aggression on its territory, the other Member States shall have towards it an obligation of aid and assistance by all the means in their power, in accordance with Article 51 of the United Nations Charter. This shall not prejudice the specific character of the security and defence policy of certain Member States. Commitments and cooperation in this area shall be consistent with commitments under the North Atlantic Treaty Organisation, which, for those States which are members of it, remains the foundation of their collective defence and the forum for its implementation.'*

În cazul NATO: *The Parties agree that an armed attack against one or more of them in Europe or North America shall be considered an attack against them all and consequently they agree that, if such an armed attack occurs, each of them, in exercise of the right of individual or collective self-defence recognised by Article 51 of the Charter of the United Nations, will assist the Party or Parties so attacked by taking forthwith, individually and in concert with the other Parties, such action as it deems necessary, including the use of armed force, to restore and maintain the security of the North Atlantic area.* (Collective defence and article 5 - NATO - Topic: Collective defence and Article 5)

³³ „O Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu”, www.consilium.europa.eu, 21 martie 2022.

³⁴ Vezi de exemplu Nathalie Tocci, "The Paradox of Europe's Defense Moment", *The National Security Review*, Vol 6, Issue 1, Winter 2022/2023.

³⁵ Military Mobility: EU proposes actions to allow armed forces to move faster and better across borders, <https://transport.ec.europa.eu/>, 10 noiembrie 2022.

³⁶ Pe 27-28 septembrie 2021 a fost lansată la Paris inițiativa *Network of European Strategic Studies Institutions* (NESSI), care aduce laolaltă peste 25 de state din UE și alte țări vest-europene și își propune ca obiectiv prioritar formarea unei culturi europene de securitate. România este unul dintre membrii fondatori ai inițiativei.

³⁷ Markus Kaim, Ronja Kempin, "A European Security Council. Added Value for EU Foreign and Security Policy?", SWP Comment 2019/C 02, 04.01.2019, 7 Seiten doi:10.18449/2019C02, A European Security Council - Stiftung Wissenschaft und Politik (swp-berlin.org)

³⁸ Vezi John R. Allen, Ben Hodges și Julian Lindley French, *Viitorul războiului și apărarea Europei*, Ed Militară, București, 2022, p. 272.

³⁹ Idem, pp. 280-281.

⁴⁰ John D. Maurer, *Airpower and Interdiction: Overcoming Defender Advantages*, <http://warontherocks.com>, 27 September 2022. Acest autor consideră că nu e vorba neapărat de superioritatea armelor defensive cât de faptul că apărătorii au adesea mobilitate superioară și culeg informații relevante despre agresor, din timp și eficient.

⁴¹ Carl von Clausewitz, *On War*, ed. and trans. by Michael Howard and Peter Paret (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1976), 84

⁴² M. Nillson, op. cit., p. 483. "It is possible that offense-defense theory, with its overly optimistic assumptions about the expected length of wars when offense is dominant, has contributed to creating false windows of offensive opportunity." El arată că, deși atacatorul poate cucerii rapid un teritoriu, apărătorul are șansa de a îl elibera prin contraofensivă, folosind adâncimea strategică și calitatea trupelor și a armelor proprii. (p. 469). De exemplu, Ucraina știm că a eliberat o mare parte din teritoriul ocupat în februarie-aprilie 2022 de trupele rusești, circa 400.000 km².

⁴³ Sean M. Lynn Jones, "Does Offense-Defense Theory Have a Future?", Based on a talk delivered to the Research Group in International Security at McGill University, October 20, 2000, pp. 18-21.

Războiul care nu trebuie să înceapă. Consecințe geostrategice post „7 octombrie negru”

Dr. Ioana Constantin-BERCEAN

“Freedom is what you do with what’s been done to you.”

Jean-Paul Sartre

ABSTRACT

The terrorist attack of the Hamas group on October 7, 2023 on Israel, ended a period of a decade of relative calm in the Middle East region. With thousands of casualties on both sides, Israelis and Palestinians, this unfortunate event raised serious questions regarding the Israeli security forces' deterrence capability and brought back in discussion the old issue of the two-state solution. But beyond this decades ongoing issue, the possibility of a regional conflict can generate regional and international geostrategic shifts, those kind who can reshape global strategy. This article will present the consequences that the October 7 terrorist attack could have on the foreign policy strategies of the world great powers, and the main consequences of the conflict between Israel and Hamas.

Keywords: terrorist attack, Israel, USA, China, Saudi Arabia, Iran, Middle East Foreign and Security Policy

Ioana Constantin-Bercean, Ph.D., is a scientific researcher with the „Ion I.C. Brătianu” Institute of Political Science and International Relations. She completed a postdoctoral research program at Babes-Bolyai University, Cluj-Napoca and collaborates with research institutes in Vienna, Monterey, Washington D.C. and Doha, on Middle East and nuclear non-proliferation topics, her main areas of research.

În cartea sa *Conflicts Unending. The United States and Regional Disputes* (1990), Richard N. Haass scria că în relațiile internaționale conflictul este norma, iar ambiția, ideologia, lăcomia, securitatea, nesiguranța, calculul greșit, accidentul, ignoranța, ura sunt doar câteva dintre caracteristicile comportamentului uman care explică prevalența tensiunii și, uneori, războiul¹. Fostul diplomat și politolog american merge chiar mai departe și susține că „eliminarea surselor de conflict este rareori o posibilitate realistă”², iar americanii și alți „făuritori ai păcii”³ trebuie să se mulțumească adesea cu gestionarea tensiunilor, astfel încât conflictele să nu escaladeze dincolo de un punct fără de întoarcere.

Alternativa realistă la conflict este *managementul diplomatic*, dar nu în sensul organizațional/de afaceri obișnuit ci, mai degrabă, o înțelegere a unei realități care trebuie gestionată, deoarece unele dispute, rivalități sau confruntări armate pur și simplu nu au o soluție sustenabilă de care să beneficieze ambele părți. Unele dintre acestea sunt jocuri cu sumă zero, în care unul dintre combatanți/adversari pierde totul, iar celălalt devine câștigător absolut. În alte situații, în care pot fi formulate compromisuri aparent rezonabile, este complicat pentru unii lideri politici să admită public că nu au obținut *totul*. Așadar, Haass consideră că în astfel de situații complicate, cel mai bun rezultat care poate fi obținut

de diplomați este un progres modest sau cel puțin restrângerea în anumite limite a conflictului⁴. În schimb, managementul diplomatic evaluează limitele politicii externe și riscurile inerente ignorării acestora.

Ideea că un conflict poate fi soluționat acolo unde dedicarea, imaginația și încrederea în instituțiile internaționale sunt omniprezente, se află în centrul culturii politicii externe occidentale, iar istoria are un rol esențial în construcția acestei percepții. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, occidentalii nu au mai cunoscut „mari războaie” și au dezvoltat un simț al incomodității și nerăbdării față de adversitățile și conflictele care nu pot fi soluționate rapid și, pe cât posibil, în conformitate cu propriile norme și valori. Conform lui Thomas Sowell⁵, acesta nu este un fenomen limitat la relațiile internaționale. Dimpotrivă, el susține că o temă dominantă a gândirii și acțiunii politice occidentale este credința în posibilitatea de a ajunge la soluții de care să beneficieze toate părțile implicate. Sowell se referă la o vastă gamă de domenii, de la controlul capabilităților militare la negocierea contractelor de muncă, dar, în mod special la diferite tipuri de rivalități și conflicte din restul lumii (cea „ne-occidentală”), a căror agravare ar altera relațiile Vestului, în special pe cele americane, cu fiecare parte implicată și ar putea prezenta un potențial de escaladare în care să fie atrase și marile puteri globale.

De ce conflictul din Orientul Mijlociu din octombrie 1973 a pregătit scena pentru acordurile de la Camp David, după ce războaiele arabo-israeliene din 1948 și 1967 nu au dus la niciun compromis? Sau de ce Acordurile Abraham nu au reușit să pună bazele unei păci durabile în regiune dar, după atacul terorist al grupării Hamas (acronimul pentru *Harakat al-Muqawamah al-Islamiyah*/Mișcarea de Rezistență Islamică⁶) din 7 octombrie 2023 asupra Israelului, niciun stat arab nu a mai inițiat niciun act de război asupra Israelului, stat surprins de asaltul teroriștilor în plină criză politică și lipsă de încredere a populației în propriul guvern?

Răspunsurile la aceste întrebări și la altele similare se află într-un singur cuvânt: *maturitate*. Noțiunea de maturitate este esențială în relațiile internaționale, deoarece aceasta este

tocmai condiția principală a progresului diplomatic, care a evoluat de la simplitatea compromisului spre o sferă mai largă de înțelegere, care implică și managementul negocierilor. Din perspectivă analitică, maturitatea ajută la explicarea situațiilor în care se poate ajunge la un acord între părți, dar și a celor soldate cu eșecuri, iar ca instrument prescriptiv ajută factorii de decizie să identifice disputele care pot fi negociate sau, în cazul unui impas aparent, factorii care necesită schimbare și atenție astfel încât să poată facilita demersurile diplomatice. Însă această maturitate presupune și un management diplomatic, așa cum este acest concept descris inițial de Sowell, însă fără a fi denumit ca atare, și mai apoi preluat de Haass, care nu ezită să afirme că „în ciuda importanței lor, maturitatea și managementul diplomației sunt adesea ignorate de analiști și practicieni deopotrivă”⁷.

Impactul și semnificația atacului terorist din dimineața zilei de 7 octombrie sunt mai mari decât al războiului de Yom Kippur – este un 11 septembrie și un Pearl Harbor combinate. Atacul a provocat dureroase pierderi de vieți în rândul israelienilor și al palestinienilor, a șocat societatea israeliană a cărei percepție privind securitatea a fost distrusă și a făcut ca plăcile tectonice ale Orientului Mijlociu să se miște din nou.

Acest conflict nu este rezultatul unei „lipse de înțelegere reciprocă”⁸, așa cum afirmă unii observatori. În realitate, ambele părți se înțeleg suficient de bine pentru a ști că interesele lor fundamentale nu pot fi împăcate. Soluțiile diplomatice care au fost propuse au eșuat toate pentru că niciuna dintre părți nu și-a dorit cu adevărat pacea, iar maturitatea și managementul diplomatic au fost aproape inexistente. Astfel, mediatorii nu au înțeles că cele două părți au căutat doar să câștige timp pentru a gestiona în mod acceptabil, din punct de vedere al pierderilor, conflictul, până în momentul în care una dintre părți va obține rezultatul maximal dorit. Pacea nu a fost niciodată o opțiune iar această realitate a fost anticipată încă din 1938, de către David Ben-Gurion, unul dintre principalii fondatori ai statului Israel, precum și primul prim-ministru al statului, care, pe fundalul rebeliunii arabe împotriva Mandatului Britanic, a declarat în fața comitetului poli-

tic al Partidului Mapai⁹: „Când spunem că arabii sunt agresorii și noi ne apărăm – acesta este doar jumătate din adevăr. În ceea ce privește securitatea și viața noastră, ne apărăm... Dar lupta este doar un aspect al conflictului, care în esența lui este unul politic. Iar din punct de vedere politic, noi suntem agresorii și ei se apără”¹⁰.

Războiul dintre Hamas și Israel nu este alimentat doar de motive teritoriale, strategice sau politice. Atmosfera de ostilitate reciprocă este exacerbată de viziuni ideologice și religioase militante asupra lumii, iar acest „contențios” religios are în centrul său Ierusalimul și simbolistica sacrală a acestui oraș.

Ierusalim – Dumnezeu, Allah, Putere

În ebraică, Ierusalim înseamnă „orașul păcii”¹¹. În realitate însă, cu greu găsim un oraș care să aibă o istorie mai violentă. Un loc unde totul începe cu Dumnezeu sau Allah și continuă cu puterea și controlul teritorial, iar peste toate planează durerea pierderii cuiva drag. Locurile sfinte înconjurată de ziduri sunt inima care bate a Ierusalimului și, nu de puține ori, stârnesc pasiuni periculoase în rândul credincioșilor. În mod normal, astfel de locații religioase nu ar trebui să genereze conflicte, dar unicitatea Ierusalimului constă în faptul că cele trei religii avraamice, monoteiste, visează toate la această zonă mică, a cărei putere rezidă în fervoarea de înaltă tensiune generată de combinația letală dintre furia naționalistă și pasiunea religioasă¹².

Ierusalimul este în centrul atenției internaționale de aproape un secol, iar când plăcile tectonice ale religiilor și culturilor reunite în acest oraș se mișcă, efectele acestor cutremure sunt resimțite de creștinii, evreii și musulmanii din întreaga lume. Iar oamenii care locuiesc acolo sunt la capătul ascuțit al orgoliilor și eșecurilor diplomatice regionale și internaționale. Pe un deal abrupt, de-a lungul zidului de vest, Poarta Sionului, plină de sute de găuri de gloanțe, spune povestea războiului de independență a Israelului din 1948. Palestinienii numesc acel eveniment

al-Nakba (catastrofa)¹³. Armistițiul din 1949, semnat între Egipt, Iordania, Liban, Siria și Israel, nu a fost urmat de tratate de pace și nu a adus decât acalmii temporare. Evreii și arabii și-au continuat viețile, dar povara memoriei istorice începea să definească drumul lung al traumelor ambelor popoare. Israelienii încercau să își construiască un nou stat, în timp ce palestinienii plâneau pierderea celui pe care nu l-au avut niciodată. Sute de mii de palestinieni au ajuns în tabere de refugiați, lăsând în urmă casele pe care le construiseră și pământurile pe care odinioară le cultivau, în timp ce mii de noi cetățeni israelieni trăiau în tabere de tranzit pentru imigranți, în căutarea unui nou început, după trauma pogromurilor arabe și a Holocaustului european. Scriitorul israelian Amos Elon a numit orașul o „necrocratie”¹⁴, un loc în care morții au un vot.

Când negociatorii încercau să facă pace între israelieni și palestinieni în anii 1990, americanii au sugerat ca ambele părți să-și controleze locurile sfinte, prin suveranitatea „investită în Dumnezeu”¹⁵. Însă această gândire creativă nu a fost suficientă nici măcar pentru a crea premisele unui acord asupra unui loc atât de încărcat de istorie, religie și emoție. Lipseau *maturitatea și managementul diplomatic* invocate de Richard Haass. Poate de aceea Ierusalimul a fost de obicei câștigat, deținut și păstrat cu forța. Uzi Narkiss, generalul care a condus atacul în 1967, remarcă faptul că victoria Israelului a marcat a treizeci și șaptea oară când orașul își schimba în mod violent statutul¹⁶. Ministrul israelian al Apărării, generalul Moshe Dayan, a încheiat un acord cu *Waqf*¹⁷, trustul musulman care administrează moscheile sacre, acord care le permitea și practicanților altor religii în afara Islamului, să viziteze Muntele Templului, dar fără a se putea ruga acolo. Dayan era un înverșunat naționalist israelian, dar a înțeles că fără recunoașterea și celeilalte părți, viitorul nu avea să însemne decât un șir interminabil de războaie. De asemenea, nu au lipsit vocile care s-au opus acordului dintre Moshe Dayan și trustul *Waqf*, cele mai cunoscute fiind ale mișcării *Templul Muntele Credincios* (Temple Mount Faithful), care a mers până acolo în a sugera incendierea Domului Stâncii și a Moscheii al-Aqsa, și reconstruirea acestora în Mecca, fiind consi-

derate „semne ale cuceririi islamice”¹⁸. Gruparea *Temple Mount Faithful* reprezintă un grup restrâns de extremiști, dar ideea că evreii ar trebui să aibă mai multă libertate în interiorul zidurilor Moscheii al-Aqsa a câștigat mult teren în dreapta israeliană în ultimii douăzeci de ani. Deși guvernul lui Benjamin Netanyahu a negat în mod repetat că ar dori să crească amprenta evreiască pe Muntele Templului, mai mulți extremiști evrei au pătruns în complex, în timpul orelor de vizită autorizate, pentru a se ruga, printre aceștia aflându-se inclusiv ministrul securității naționale din cabinetul Netanyahu, politicianul de extrema dreaptă, Itamar Ben-Gvir¹⁹.

Ierusalimul este *simbolul* acestui conflict de anterioritate dintre palestinieni și evrei, bazat pe credințe ideologice și religioase. Eșecurile grave ale negocierilor dintre Israel și lumea arabă sunt rezultatul unei comunicări deficitare, a orgoliilor *intra-* și *inter-*statale și pare că niciuna dintre părțile implicate nu înțelege de ce. Cea mai recentă tragedie a Israelului și a palestinienilor, provocată de atacurile teroriste din 7 octombrie 2023 ale grupării Hamas este atât o consecință a „dialogului surzilor”²⁰, dar și un eșec al factorului uman.

Arme vs. ramuri de măslin

Acest cel mai recent act de terorism odios și inuman al grupării Hamas readuce în atenție *cea mai complicată problemă* a sistemului internațional contemporan. O problemă care transcende ideologia, punând din nou omenirea în fața unei noi posibile traume colective și a unui cumul de evenimente cu potențial disruptiv, pe plan regional și chiar internațional.

Metafora „11 septembrie al Israelului”²¹, rapid intrată în vocabularul analitic, nu indică doar eșecul serviciilor de informații sau al armatei care au lăsat statul evreu nepregătit. Ea conține și lecții importante despre ce trebuie făcut în continuare. Statele Unite au ripostat legitim împotriva teroriștilor după atacul grupării teroriste al-Qaeda din 2001, de pe teritoriul american, însă campaniile militare ale *războiului împotriva terorii* au durat 20 de ani,

au lăsat în urmă peste 300.000 de victime, în principal civili, au consumat mii de miliarde din bugetul SUA și au ținut captivă strategia externă a Washingtonului în regiunea Orientului Mijlociu, permițând Chinei să crească nestingherită, ajungând azi să conteste poziția de superputere unică a Americii. Astfel, Israelul trebuie, în ciuda șocului, a durerii și a pierderilor suferite, să își evalueze bine răspunsul și să gândească o strategie pe termen lung. Statul are capacitățile militare și economice pentru a câștiga războiul împotriva grupării Hamas, așa cum și americanii i-au învins rapid pe talibani și l-au îndepărtat de la putere pe Saddam Hussein. Însă locul în care Israelul se va afla peste 20 de ani, poate fi determinat de consecințele colaterale și de efectele perverse ale operațiunilor militare israeliene din Fâșia Gaza.

Astfel, Israelul ar trebui să-și folosească capacitatea militară pentru a lovi ținte militare bine definite – liderii organizației teroriste Hamas, centrele de comandă ale grupării, depozitele de arme și tunelurile – dar guvernul de război în particular și clasa politică israeliană în general, ar trebui să înțeleagă că prin forța brută necontrolată nu se poate obține rezultatul politic dorit. Israelul a început ofensiva militară de pe un teren moral superior, dar acest avantaj se poate pierde dacă el nu va fi echilibrat cu alte instrumente, în special prin cele diplomatice și de asistență umanitară. Chiar dacă se angajează într-o campanie militară robustă împotriva Hamas, Israelul ar trebui să limiteze daunele aduse infrastructurii fizice și instituționale din Gaza; în caz contrar, riscă să condamne populația rămasă la suferință prelungită sau chiar la colaps societal²².

De asemenea, Israelul trebuie să se pregătească încă de pe acum pentru ceea ce va urma după încheierea războiului și să învețe din eșecurile americane din Irak, Afganistan sau Libia. Guvernul de la Tel Aviv va trebui să ia în considerare chiar și o viitoare colaborare cu Autoritatea Palestiniană și cu statele arabe din regiune, Egipt, Arabia Saudită, Qatar sau Iordania, într-un proces mediat de actori externi, precum SUA, Uniunea Europeană și posibil chiar și China. Astfel, Israelul trebuie să se pregătească de un „joc lung”²³, ținând cont de faptul că SUA continuă să sufere din cauza

daunelor de durată produse de greșelile sale strategice din Orientul Mijlociu. Răsturnarea guvernului irakian a împuternicit Iranul²⁴, care are acum mandatarî puternici – Hamas, Hezbollah, Houthi – în întreaga regiune. Iar Afganistanul s-a transformat într-un adevărat coșmar umanitar²⁵ în urma retragerii americanilor și aliaților acestora, din august 2022.

Israelul duce deja o bătălie dificilă din punct de vedere imagologic și tocmai de aceea, în timp ce are dreptul să se apere, iar crimele și răpirile comise de Hamas justifică moral represaliile puternice, nu trebuie, totuși, să negligeze normele dreptului internațional umanitar. Pentru că exact aceste norme (și respectarea lor) fac diferența dintre o grupare teroristă și un actor statal, întemeiat pe ordine liberală și pecepte democratice. Desigur, exercitarea unei astfel de rețineri poate provoca anumite nemulțumiri interne, în special din partea familiilor care au pierdut pe cineva în urma aceluia „7 octombrie negru”, însă pe termen mediu și lung, beneficiile unei astfel de strategii sunt multiple: Israelul va rămâne pe un teren moral superior; probabilitatea extinderii conflictului într-un război regional va fi mult mai redusă; Acordurile Abraham vor putea fi menținute pe linia de plutire și, ulterior, pe baza acestora, discuțiile privind normalizarea diplomatică²⁶ dintre Israel și Arabia Saudită vor putea fi reluate.

Evoluția războiului din Fâșia Gaza va modela și viitorul relației dintre Israel și comunitatea palestiniană. Cele două popoare vor trebui, în cele din urmă, să accepte o soluție care să asigure o pace durabilă, chiar dacă vor fi nevoite să facă anumite compromisuri. Poate că tragedia conflictului actual poate conduce spre mult-discutata soluție a celor două state care, deși pare să fi fost abandonată în ultimii douăzeci de ani, pare a fi acum cea mai susținută de aliații occidentali ai Israelului; aliați care depun eforturi intense pentru ca *adevăratul război*, cel extins, *să nu înceapă*. Timp de un deceniu, lumea exterioară a fost atât de preocupată de „războiul său împotriva terorismului”²⁷ încât a scos din calcul orice altă dinamică internă a Orientului Mijlociu. Astăzi, lumea islamică se află în mijlocul unor transformări identitare, religioase și politice care erau greu de imaginat în urmă cu doar câteva zeci de ani.

Și, împreună, această lume inspiră acum o serie de rebeliuni imaginative care aveau nevoie de un simplu pretext pentru a deveni realitate.

Consecințe geostrategice regionale și internaționale

Marile puteri – Statele Unite, Uniunea Europeană, China și chiar Federația Rusă – au sau doresc să joace un rol în conflictul dintre Israel și Hamas. Concurența de tip Război Rece și-a găsit în acest război un mediu unde poate să respire din nou, după ce a căzut în obscuritate la începutul anilor 1990. Superputerea emergentă – China –, fosta superputere – Federația Rusă –, puterile regionale – Turcia, Arabia Saudită, Iranul – dar și câștigătoarea competiției Războiului Rece – America – investesc resurse imense pentru a (re)modela sau păstra (în cazul SUA) ordinea internațională. Iar pentru că în geopolitică nu există spațiu vid, niciunul dintre actorii menționați nu va lăsa în arena de luptă nou creată niciun loc liber. Orice acțiune a unuia, va fi urmată de un contra-răspuns, direct sau prin interpuși, al altuia. Însă toate statele implicate, sub o formă sau alta, se pot împiedica la un moment de o anume inadecvare: Rusia depinde de Iran pentru ajutor militar; SUA au capacitatea militară și financiară de a susține pe termen nedeterminat Israelul, dar vor avea dificultăți în a aduce palestinienii la masă; China poate oferi cu generozitate discursuri plate despre pace, dar va încerca să evite orice fel de implicare directă, iar Uniunea Europeană nu are pârghiile necesare pentru a se implica militar; Turcia, Arabia Saudită și Iranul nu își doresc un război extins, însă sunt ocupate cu propria micro-competiție pentru rolul de lider al lumii pan-islamice. Dacă acest scenariu complex va lua amploare, Orientul Mijlociu va deveni un microcosmos al ordinii internaționale a primii jumătăți de secol 21. De modul în care maturitatea, managementul diplomatic și relația dintre toate aceste state vor evolua, depind și evoluțiile geostrategice care deja se resimt în întreaga lume. Principalele pericole globale despre care specialiștii din diverse domenii avertizează sunt perturbarea economică,

vulnerabilitățile militare în creștere, acutizarea polarizării politice, apariția unor noi provocări strategice și apariția unui nou tip de războaie, provocate de actori beligeranți nestatali²⁸.

Din *perspectivă economică*, Banca Mondială a avertizat pe 30 octombrie 2023 că acest conflict dintre Israel și Hamas ar putea declanșa un șoc global, dacă această nouă criză o va oglindi pe cea din 1973, când statele arabe din Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), la îndemnul Arabiei Saudite, au impus un embargo asupra vânzărilor de petrol către SUA, drept formă de răzbunare pentru decizia Washingtonului de a sprijini armata israeliană în timpul războiului de Yom Kippur. Embargoul petrolului din 1973 a contribuit la o spirală ascendentă a prețului petrolului cu implicații globale, impunând consumatorilor costuri vertiginoase și provocări structurale pentru stabilitatea economiilor naționale. De asemenea, a creat o puternică tensiune asupra economiei americane, care devenise din ce în ce mai dependentă de petrolul străin, în special de cel saudit. Indermit Gill, economistul șef al Băncii Mondiale, a declarat: „Politicienii trebuie să fie atenți. Dacă acest conflict va escalada, economia globală se va confrunta cu un șoc energetic dublu, pentru prima dată în zeci de ani – nu doar din cauza războiului din Ucraina, ci și din [cauza conflictului din] Orientul Mijlociu.”²⁹ Însă există și posibilitatea ca în cele cinci decenii scurse de la al patrulea război arabo-israelian, statele membre ale OPEC să fi atins maturitatea necesară pentru a evita o astfel de criză. De altfel, principalul garant de securitate al Arabiei Saudite este Washingtonul.

Din punct de vedere *militar*, războiul dintre Israel și Hamas pune o presiune suplimentară pe Occident. SUA se vor angaja necondiționat și nedeterminat în sprijinirea Israelului, iar asta înseamnă că Uniunea Europeană va trebui să suplimenteze ajutorul oferit Ucrainei în războiul său împotriva invaziei Federației Ruse. De asemenea, militarii americani sunt conștienți de anumite vulnerabilități. Chiar dacă SUA au trimis în Marea Mediterană și Golful Persic capacități militare de ultimă generație (două portavioane, un submarin cu propulsie nucleară, etc.), teroriștii sinucigași nu vor fi intimidați de acestea. Pe 23 octombrie 1983, un șofer sinucigaș a intrat cu mașina

în cazarma marinei americane din Beirut, staționată acolo cu scopul inițial de menținere a păcii dar ulterior atrasă în războiul dintre Israel și Liban, și a ucis 241 de persoane. A fost cea mai mare pierdere de vieți militare americane într-un singur incident după bătălia de la Iwo Jima și cea mai mare explozie non-nucleară de după cel de-al Doilea Război Mondial. De atunci, milițiile anti-americane au crescut în număr și și-au îmbunătățit capacitățile militare. Hezbollah este astăzi cel mai puternic actor non-statal înarmat din lume. Are un arsenal mult mai impresionant decât Hamas și reprezintă un pericol mult mai mare pentru Israel și aliații săi americani.

Polarizarea politică și manifestațiile pro-Israel sau pro-palestiniene, cu un an înainte de alegerile prezidențiale din SUA și din unele state europene, reprezintă un alt factor cu potențial disruptiv. Războiul i-a divizat chiar pe aliații NATO, SUA condamnăm atrocitățile brutale ale Hamas, în timp ce președintele turc Recep Tayyip Erdoğan a etichetat Israelul drept putere ocupantă și a negat că Hamas ar fi un grup terorist³⁰. De asemenea, antisemitismul islamofobia și anti-americanismul au atins cote alarmante. Speranța că diplomația ar putea consolida o nouă arhitectură de securitate în Orient Mijlociu – prin Acordurile Abraham și o nouă conexiune între Israel și adversarii arabi – se confruntă acum cu obstacole uriașe, cel mai important dintre acestea fiind furia publică, aliniată uneia sau alteia dintre cauze.

În ceea ce privește *provocările strategice*, este aproape un consens în mediul analitic faptul că cea mai mare câștigătoare a acestui război este China. De aproape doi ani SUA sunt angajate în sprijinirea Ucrainei iar acum acest angajament s-a mutat, sau cel puțin s-a extins semnificativ, spre Israel. Între timp, Rusia își continuă agresiunea asupra Ucrainei iar China nu se confruntă cu nicio provocare strategică semnificativă. Astfel, Beijingul are cale liberă pentru a-și consolida armata, să-și extindă influența mult dincolo de Asia și să-și canalizeze resursele financiare și pârgھیile diplomatice într-o agendă pe termen lung. *Pivotul Asiatic*, anunțat încă din 2010 de SUA, se împiedică de un nou punct de inflexiune. De asemenea, în competiția pentru influența globală din secolul 21, China a făcut o incursiune profundă în

așa-numitul „Sud Global al națiunilor în curs de dezvoltare”³¹. Ahmed Aboudouh, membru al think tank-ului *Chatham House* din Londra, a scris un articol în care concluziona că: „Multe națiuni din Sudul Global simpatizează cu Palestina și, prin urmare, războiul este un instrument pe care China îl poate folosi pentru a mobiliza țările în curs de dezvoltare în jurul său, recunoscând-o drept lider”³². Pe termen mediu și lung, obiectivul acestei strategii este de a submina influența americană la nivel global, de a-și construi un avantaj în strategiile pentru Xinjiang și Taiwan și de a fundamenta viziunea președintelui Xi Jinping privind guvernanta globală.

De asemenea, războiul din Gaza readuce în prim plan provocările ridicate de *actorii nestatali*. După ce grupările teroriste al-Qaeda și Statul Islamic al Siriei și Levantului (ISIL/ISIS) au comis cele mai teribile atacuri teroriste, atât în occident cât și în lumea pan-islamică, atacul din 7 octombrie 2023 a demonstrat că Hamas a reușit să se înarmeze și antreneze sub radarul comunităților de informații sau militare. Între 1948 și 1973, Israelul a purtat patru războaie convenționale cu statele vecine. Dar în ultimii 50 de ani, toate războaiele sale au fost cu milițiile – Organizația de Eliberare a Palestinei, apoi de două ori cu Hezbollah în Liban și multiple confruntări cu Hamas. Aceste conflicte pot fi mai complicate decât un război convențional cu un actor statal. Echilibrul de putere dintre convențional și neconvențional – sau armatele mari și cele mici – nu mai este neapărat un algoritm calculabil bazat pe numărul de arme și oameni.

În loc de concluzii: efectele perverse ale războiului

Înțelepciunea tradițională spune că politica de nivel înalt (*high politics*), chiar dacă preferă ordinea haosului, în anumite situații de război poate oferi anumitor state unele ferestre strategice de oportunitate care, dacă sunt instrumentalizate pragmatic pot aduce anumite avantaje. În războiul dintre Israel și Hamas, Iranul poate fi al doilea beneficiar, după China. Atacul terorist din 7 octombrie

a subminat, cel puțin pe termen mediu, apropierea diplomatică dintre petromonarhiile din Golful Persic și Israel, în special pe cea dintre Tel Aviv și Riad. O apropiere dintre Arabia Saudită și Israel ar fi cauzat o diluare a interesului pan-arab pentru problema palestiniană și ar fi izolat regional Iranul. Însă noul conflict din Orientul Mijlociu a readus pe agenda internațională, după aproape douăzeci de ani, discuția despre soluția celor două state.

De asemenea, acest război poate fi o oportunitate pentru Israel să preia din nou controlul asupra Fâșiei Gaza, justificându-și acțiunile prin nevoia de a restabili credibilitatea capacității de descurajare și obligația de a elimina gruparea Hamas, ale cărei acțiuni teroriste au dus la pierderea a 1.400 de vieți israeliene.

Această nouă criză oferă oportunități și statelor care nu sunt direct implicate, precum Federația Rusă. Pentru Kremlin, războiul din Orientul Mijlociu a deviat, cel puțin parțial, fluxul de arme occidentale și sprijinul diplomatic dinspre Ucraina către Israel. Această realitate poate provoca o criză de provizii militare, care ar slăbi efortul de război al Ucrainei și ar oferi un avantaj Moscovei. În plus, simpla perspectivă a unui război convențional în Orientul Mijlociu ar aduce beneficii economice substanțiale pentru Federația Rusă, ca urmare a creșterii prețurilor internaționale la combustibilii fosili.

În cele din urmă, China, menționată anterior și ca provocare strategică, își poate valorifica legăturile pragmatice cu actorii cheie (Israel, Iran și Arabia Saudită) pentru a se poziționa ca un mediator diplomatic credibil, a cărui influență este respectată de toate părțile interesate relevante. Dacă are succes, o astfel de acțiune ar fi utilă pentru a promova agenda Beijingului în Orientul Mijlociu, mai ales având în vedere că regiunea este importantă pentru chinezi atât pentru inovațiile tehnologice, cât și pentru resursele sale energetice. Asta explică de ce „Regatul de Mijloc” a adoptat o politică de neutralitate.

Politica internațională nu a dus niciodată lipsă de actori dispuși să profite de pe urma haosului. Evenimentele internaționale tragice care au marcat începutul de secol 21 – atacul terorist al grupării al-Qaeda asupra SUA, la 11

septembrie 2001, invazia din Irak, din 2003³³, care a lăsat în urmă un stat eşuat, emergența altei grupări teroriste în 2013, ISIS, războiul din Yemen, Primăvara Arabă și războiul civil din Siria, atacul asupra ambasadei americane din Benghazi, în 2012, multiplele atacuri teroriste din Europa, anexarea Peninsulei Crimeea și apoi invazia Federației Ruse în Ucraina, și cel mai recent, atacul terorist al grupării Hamas asupra Israelului, confirmă că sistemul internațional bazat pe o ordine general respectată este o iluzie și că ideea teoretică a unei ordini mondiale liberale nu este susținută de fapte empirice pe teren.

Dar pentru un final optimist, deși paradoxal, cea mai inspirată încurajare vine de la un iranian, dizidentul Akbar Ganji, care după 43 de zile de grevă a foamei, a trimis pe 23 iulie 2005 o scrisoare care se încheia astfel: „Sunt sigur că această noapte întunecată nu va dura. Luna libertății va apărea din spatele norilor tiraniei religioase”³⁴.

Note

¹ Richard N. Haass, *Conflicts Unending. The United States and Regional Disputes*, London: Yale University Press, 1990, p. 1.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ Richard N. Haass, *op. cit.*, 1990, pp. 2-3.

⁵ Thomas Sowell, *A Conflict of Visions: Ideological Origins of Political Struggles*, New York: William Morrow, 1987, p. 61.

⁶ Martin Kear, „The Dilemmas of Dual Resistance: Hamas and Political Learning in Gaza”, în John L. Esposito, Lily Zubaidah Rahim, Naser Ghobadzadeh (eds.), *The Politics of Islamism. Diverging Visions and Trajectories*, Cham: Palgrave Macmillan, 2018, pp. 243-267. Pentru mai multe detalii despre gruparea Hamas a se vedea Matthew Levitt, *Hamas. Politics, Charity, and Terrorism in the Service of Jihad*, New Heaven: Yale University Press, 2006; Joshua L. Gleis, Benedetta Berti, *Hezbollah and Hamas: A Comparative Study*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012; Eli Avidar, *The Abyss. Bridging the Divide between Israel and the Arab World*, New York: Rowman & Littlefield, 2015; Jean-Loup Samaan, *Israel's Foreign Policy Beyond the Arab World. Engaging the Periphery*, New York: Routledge, 2020.

⁷ Richard N. Haass, *op. cit.*, 1990, p. 7.

⁸ Jose Miguel Alonso-Trabanco, „Lessons from The Fifth Arab-Israeli War”, *Geopolitical Monitor*, 1 noiembrie 2023. Disponibil la <https://www.geopoliticalmonitor.com/lessons-from-the-fifth-arab-israeli-war/>.

⁹ Mapai (Mifleget Poalei Eretz Yisrael / Partidul Muncitorilor din Țara Israelului) a fost un partid politic socialist democratic din Israel și a fost forța dominantă în politica israeliană până în 1968, când a devenit Partidul Muncitoresc israelian modern. Pentru detalii a se vedea Clive A. Jones, *Soviet Jewish Aliyah, 1989-1992: Impact and Implications for Israel and the Middle East*, New York: Routledge, 2013; Benny Morris, *Righteous Victims. A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, New York: Vintage Books, 2001.

¹⁰ Simha Flapan, *Zionism and the Palestinians*, London: Croom Helm, 1979, p. 141.

¹¹ Jeremy Bowen, *The Making of the Modern Middle East. A Personal History*, London: Picador, 2022, p. 43.

¹² Ioana Constantin-Bercean, „Furtuna perfectă” în Orientul Mijlociu: atacuri teroriste, ambiguități ideologice și (dis)continuități geopolitice”, *Adevărul*, 16 octombrie 2023. Disponibil la <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/furtuna-perfecta-in-orientul-mijlociu-atacuri-2308423.html>.

¹³ Fawaz A. Gerges, *Making the Arab World. Nasser, Qutb, and the Clash That Shaped the Middle East*, Princeton: Princeton University Press, 2018, p. 180.

¹⁴ Amos Elon, *Jerusalem: City of Mirrors*, London: Faber and Faber, 2011, p. 61.

¹⁵ Jeremy Bowen, *op. cit.*, 2022, p. 47.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Eli Avidar, *The Abyss. Bridging the Divide between Israel and the Arab World*, New York: Rowman & Littlefield, 2015, p. 170.

¹⁸ Motti Inbari, „The Role of the Temple Mount Faithful Movement in Changing Messianic Religious Zionists' Attitude toward the Temple Mount”, în Leonard J. Greenspoon (ed.), *Next Year in Jerusalem: Exile and Return in Jewish History*, West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2019, pp. 247-264.

¹⁹ Ioana Constantin-Bercean, *op. cit.*, 2023.

²⁰ Eli Avidar, *op. cit.*, 2015, p. 13.

²¹ Charles A. Kupchan, „Israel's 9/11 Moment”, *Project Syndicate*, 30 octombrie 2023. Disponibil la <https://www.project-syndicate.org/commentary/israel-must-learn-from-us-strategic-mistakes-in-middle-east-by-charles-a-kupchan-2023-10>.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*

²⁴ Vivian Yee, Alissa J. Rubin, „In U.S.-Led Iraq War, Iran Was the Big Winner”, *The New York Times*, 19 martie 2023. Disponibil la <https://www.nytimes.com/2023/03/19/world/middleeast/iraq-war-iran.html>.

²⁵ *** „Afghanistan Humanitarian Crisis”, *CDP*, 17 martie 2023. Disponibil la <https://disasterphilanthropy.org/disasters/afghanistan-humanitarian-crisis/>.

²⁶ Natasha Turak, „Biden's Saudi-Israel normalization plans appear distant as Israel pounds Gaza in offensive”, *NBC*, 1 noiembrie 2023. Disponibil la <https://www.cnbc.com/2023/10/12/bidens-saudi-israel-normalization-plans-distant-as-israel-pounds-gaza.html>.

²⁷ Robin Wright, *Rock the Casbah. Rage and Rebellion Across the Islamic World*, New York: Simon & Schuster, 2012, p. 2.

²⁸ Robin Wright, „The Five Global Dangers from the Gaza War”, *Wilson Center*, 31 octombrie 2023. Disponibil

la <https://www.wilsoncenter.org/article/five-global-dangers-gaza-war>.

²⁹ World Bank, „Conflict in Middle East Could Bring ‘Dual Shock’ to Global Commodity Markets”, 30 octombrie 2023. Disponibil la <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/10/26/commodity-markets-outlook-october-2023-press-release>.

³⁰ Esra Tekin, „Morning Briefing: Oct. 29, 2023”, *Anadolu Ajansı*, 29 octombrie 2023. Disponibil la <https://www.aa.com.tr/tr>.

³¹ Robin Wright, *op. cit.*, 2023.

³² Ahmed Aboudouh, „China’s approach to the war in Gaza is not anti-Israel. It’s designed to contain the US”, *Chatham House*, 25 octombrie 2023. Disponibil la <https://www.chathamhouse.org/2023/10/chinas-approach-war-gaza-not-anti-israel-its-designed-contain-us>.

³³ Despre războiul din Irak un număr mare de analiști și universitari spun că a fost o invazie, iar fostul președinte american Barack Obama l-a catalogat drept „un război al alegerii”. Pentru detalii a se vedea Deborah L. Jaramillo, *Ugly War, Pretty Package*, Bloomington: Indiana University Press, 2009; John Davis, *Presidential Policies and the Road to the Second Iraq War. From the Forty One to Forty Three*, Hampshire: Ashgate, 2006; Richard Haass, *The World. A Brief Introduction*, New York: Penguin Press, 2020, *A World in Disarray. American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order*, New York: Penguin Books, 2018, *War of Necessity, War of Choice: A Memoir of Two Iraq Wars*, New York: Simon & Schuster, 2009; Ronan O’Callaghan, Walzer, *Just War in Iraq. Ethics as response*, New York: Routledge, 2016.

³⁴ Robin Wright, *Dreams and Shadows: The Future of the Middle East*, New York: Penguin Press, 2008.

RECENZII

Istoria războiului. Din Antichitate până mâine

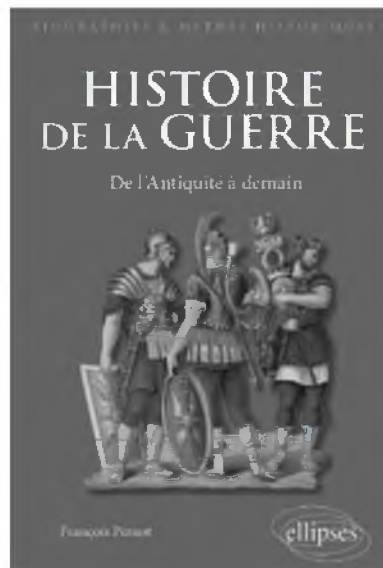
Recenzie de carte

François PERNOT

Histoire de la guerre. De l'Antiquité à demain,

Editions Ellipses,

Paris, 2021

Istoria războiului. Din Antichitate până mâine, a apărut în anul 2021, în colecția „Biografii și mituri istorice”, a prestigioasei edituri pariziene Ellipses.

Autorul, François Pernot este profesor universitar de istorie modernă la Universitatea Cergy-Pontoise din Paris, specialist în istoria războiului și istoria militară, titular al Catedrei Jean Monnet „Război și Europa: Apărare, Securitate, Patrimoniu, Memorie, Cultură” și director al Școlii Universitare de Cercetare pentru Științe Umaniste și Patrimoniu. Deține un titlu de doctor în istorie modernă de la Universitatea Paris I Panthéon-Sorbonne.

Lucrarea este una amplă (510 pagini format B3), fiind structurată pe zece capitole mari, fiecare tratând evoluțiile fenomenului „război”, în corelație cu etapele de evoluție ale societății umane:

- Istoria războaielor, istoria războiului, istorie de război;
- Războaiele epocilor bronzului și a fierului;
- Războaiele epocii călăreților în armură;
- Războaiele epocii prafului de pușcă și a focului;
- Războaiele epocii hegemoniilor;
- Războaiele epocii progresului;
- Războaiele epocii științei;
- Războaiele epocii Noii Ordini Mondiale
- Războaie post-moderne
- Patru mii de ani de război și după...?
- Războiul adulat, războiul denunțat și război fantasmagoric.

La sfârșitul lucrării este inserată o bibliografie cuprinzătoare, conținând în special, publicații de specialitate de limbă franceză sau din mediul anglo-american.

Autorul a ales ca fir conducător al cărții, un fragment din operele istoricului grec Heraclit, care afirmă că „războiul este tatăl tuturor lucrurilor și tuturor lucrurilor le este rege”. Pornind

de aici, el încearcă să arate modul în care războiul a influențat toate celelalte aspecte din viața societății.

Premisa de la care autorul pornește cercetarea este că „războiul este un fenomen social major, spectaculos, dramatic, pasionant, monstruos și tragic”. Războiul este un eveniment care a lovit, lovește și îi va lovi pe toți oamenii. Statele, societățile și indivizii se pregătesc tot timpul fie a pentru a ataca, fie pentru a se apăra.

„De mii de ani, omul a dezvoltat un adevărat talent de a-și ucide aproapele. Violența și războiul reprezintă o constantă în istoria oamenilor și mijlocul suprem pe care l-au găsit, ca grup, pentru a-și rezolva diferențele. Po-poarele și statele «fac război», îl «câștigă» sau îl «pierd», ca și cum ar fi un joc; în ceea ce privește indivizii prinși în vârtoarea războiului, miza este chiar destinul lor: vor ieși învingători sau vor muri.”

Văzut ca o permanență a istoriei, războiul este prezentat din diferite unghiuri și din diferite dimensiuni societale. El prezintă, în primul rând, o dimensiune politică, militară și diplomatică, fiind o practică violentă de ultim resort folosită de un stat pentru a-și impune voința, în exterior sau interior. El are și o latură juridică și filosofică, ducând la apariția și dezvoltarea unui sistem de drept specific, și alimentând dezbaterele și reflecțiile asupra aspectelor ce țin de etica sa. Războiul are o importantă dimensiune economică, făcând ca statele să dezvolte economii de război, care, într-un final, vor transforma și influența chiar esența statelor respective. Are și un profund impact social și cultural, ca un eveniment care bulversează relațiile umane, familiale și de prietenie, precum și ca sursă de inspirație artistică. Și nu în ultimul rând, are o dimensiune sociologică importantă, prin traumele produse în conștiința colectivă de violențele, atrocitățile, suferințele și numărul mare al victimelor.

Pornind de aici, lucrarea abordează cronologic războaiele fiecărei epoci, într-o perspectivă tipologică, prezentând aspectele ce țin de specificul fiecărui război – semnificație, mod de ducere, combatanți, arme etc. – dar încercând, totodată, să identifice acele elemente constante și permanente ale fenomenului, nu numai în civilizația occidentală, dar și pentru restul lumii.

Războaiele și diferitele lor tipuri sunt prezentate pornind de la elementele definitorii ce țin de arta militară: pe de o parte, factorul cantitativ și dimensiunea umană, cifrele, iar pe de altă parte, factorul calitativ, valoarea trupelor – curaj, moral, experiență, specializare, competență și eficiență de comandă, nivelul de educație și pregătire etc. – calitatea instrumentelor militare, a echipamentelor, a infrastructurii defensive, a armamentului etc.

La final, autorul își pune o întrebare, despre reușita demersului său, dar care reprezintă, în același timp, și o provocare pentru cititor: „Am reușit să aflăm răspunsul la întrebarea pe care am pus-o la început, «Ce este războiul?»”.

Răspunsul pe care alege să îl dea, și totodată o posibilă continuare deschisă a dezbaterii, este un citat din istoricul britanic Christopher Coker:

„Pentru istoricul Tucidide el este «lucru omenesc»; pentru poetul Pindar el este «lucrul friicii». Primul, un istoric, ne-a dat definiția cea mai științifică. Al doilea, un poet, ne-a dat o percepție a experienței pe care o au un soldat, în mod individual, și o societate ca un întreg. Ambele definiții sunt la fel de interesante, dar ele nu ne fac mai ușoară înțelegerea războiului. Pentru a înțelege războiul trebuie să introducem conștientizarea tensiunii dintre istorie și ficțiune, între definițiile lui Tucidide și Pindar”.

Iulian Măcreanu

AGENDA ȘTIINȚIFICĂ

Concluziile rezultate în urma participării la reuniunea anuală a Rețelei Institutelor de Studii Strategice (*Network of European Strategic Studies Institutions – NESSI*)

19-21 septembrie, Hamburg (Germania)

În perioada 19-21 septembrie 2023, la Hamburg, Germania, a avut loc cea de-a treia reuniune anuală a Rețelei Institutelor de Studii Strategice (*Network of European Strategic Studies Institutions – NESSI*), organizată de Institutul German pentru Studii de Apărare și Strategie din cadrul Universității „Helmut Schmidt” a Bundeswehr-ului.

NESSI a fost creată la începutul anului 2020, la inițiativa Institutului de Cercetare Strategică al Școlii Militare din Franța. Scopul NESSI este de a permite dezvoltarea cooperării între membrii săi (institute de cercetare și universități) pentru a contribui la convergența progresivă a culturilor europene de securitate și a încuraja dialogul public european pe teme de securitate și apărare. Institutul de studii politice de apărare și istorie militară este membru fondator al NESSI.

La reuniunea NESSI din acest an au participat reprezentanți ai institutelor de studii strategice și de apărare din 17 state: Austria, Letonia, Lituania, Estonia, Danemarca, Franța, Germania, Republica Cehă, Ungaria, Italia, Norvegia, România, Polonia, Spania, Suedia, Elveția și Marea Britanie. Din partea României, au participat dr. Daniela Șișcanu și dr. Sebastian Blidaru, cercetători în cadrul Institutului pentru studii politice de apărare și istorie militară.

Evenimentul a cuprins mai multe activități: o conferință tematică și două sesiuni plenare. Sesiunile plenare din 19 și 22 septembrie au fost dedicate discutării activităților și proiectelor comune ale NESSI, precum și problemelor de natură administrativă și organizatorică privind viitorul rețelei. În ziua de 20 septembrie s-a desfășurat conferința anuală a grupului. Comunicările prezentate în cadrul conferinței s-au axat pe trei tematici mai ample: amenințările globale, războiul din Ucraina și emergența unei noi arhitecturi europene de securitate. În cadrul conferinței, dr. Sebastian Blidaru a susținut o comunicare cu tema „*Security developments in the Black Sea. A research perspective from Romania*”.

În ceea ce privește agenda științifică a conferinței, au fost prezentate 13 comunicări în cadrul a șase secțiuni de lucru, fiecare referindu-se la o una dintre cele trei tematici mai generale. Lucrările susținute au abordat o serie de subiecte și teme de interes legate de rolul dezinformării în războiul cognitiv, impactul manipulării informației și a amenințărilor hibride asupra sistemelor democratice, cooperarea UE-NATO și cea existentă între membrii NATO în contextul noilor evoluții de securitate din spațiul euro-atlantic, și nu în ultimul rând, războiul din Ucraina și efectele acestuia asupra arhitecturii de securitate din Europa.

În urma prezentărilor vorbitorilor și discuțiilor s-au desprins o serie de considerații și concluzii.

- Războiul cognitiv reprezintă o schimbare a paradigmei războaielor, este unul continuu și are drept țintă produsul percepției umane – încrederea. Minteă umană este privită ca un câmp de luptă, iar scopul războiului cognitiv este să creeze disonanțe, să provoace narațiuni contradictorii, să polarizeze opinii și să radicalizeze diverse grupuri societale. Războiul cognitiv poate motiva oamenii să întreprindă acțiuni care pot perturba sau fragmenta o societate altfel coerentă, iar dezordinea rezultată poate afecta procesul de luare a deciziilor, poate schimba ideologii și poate crea neîncredere în rândul aliaților.

- În războiul cognitiv, avantajul este deținut de cel care inițiază ofensiva. Agresorul este cel care stabilește inițierea agresiunii, perioada desfășurării acțiunilor, scopul și metodele ofensivei.
- Elementele necesare combaterii acestor amenințări la adresa societății sunt conștientizarea și reziliența. O apărare eficientă necesită înțelegerea faptului că se desfășoară o campanie de tipul războiului cognitiv, iar consolidarea rezilienței contribuie la diminuarea vulnerabilităților societății în fața atacurilor de acest tip.
- **Ca parte a tematicii războiului cognitiv și a amenințărilor hibride, a fost discutat felul în care Federația Rusă utilizează tot mai mult narațiuni strategice prin care se denaturează conceptul de naționalism și cel de patriotism.** Astfel, naționalismul este echivalat nazismului și este definit drept agresiune și violență îndreptate împotriva etnicilor ruși (sunt vizate fostele republici sovietice), iar patriotismul reprezintă combaterea acestui tip agresiune. De subliniat că Rusia utilizează aceste narațiuni atât în politica externă, cât și cea internă.
- **Aceste narațiuni sunt utilizate de Federația Rusă cu scopul de a interveni în politica internă a statelor vecine, sub pretextul că populația din acele state se află în pericol.** De asemenea, prin utilizarea acestora este promovat neo-imperialismul rus (Lumea Rusă), este rescrisă istoria și contestată legitimitatea statalității țărilor vecine, și prin urmare, a dreptului acestora de a se apăra de agresiunea rusă.
- Referitor la cooperarea UE-NATO în contextul războiului declanșat de Rusia împotriva Ucrainei s-a subliniat faptul că această cooperare a devenit indispensabilă pentru dezvoltarea unei abordări comprehensive a evoluțiilor din mediul euro-atlantic de securitate și a managementului crizelor. S-a afirmat că Uniunea Europeană ar trebui să depună mai mult efort pentru stabilizarea periferiei sale.
- Totodată, a fost menționată dependența statelor europene față de SUA în sectorul noilor tehnologii militare și a fost evidențiată necesitatea reducerii acestei dependențe și asumarea unor noi responsabilități în ceea ce privește reechilibrarea balanței de forțe regionale.
- S-a afirmat că războiul din Ucraina are un impact definitoriu asupra arhitecturii europene de securitate. În această nouă realitate, Alianța Nord-Atlantică a devenit indispensabilă pentru asigurarea unui climat de pace și securitate. În paralel, a fost evidențiată și necesitatea ca statele europene să își sporească capacitățile militare pentru a fi capabile să răspundă eficient oricăror tipuri de amenințări viitoare.
- În ceea ce privește cooperarea între statele membre NATO, s-a subliniat nevoia consolidării dimensiunii operaționale. **În cadrul discuțiilor s-a conturat o perspectivă diferențiată cu privire la problematica Mării Negre: dacă reprezentanții statelor din estul Europei au subliniat utilitatea consolidării cooperării între statele din această regiune, reprezentanții țărilor care se află la o distanță geografică semnificativă de conflictul din Ucraina, au atras atenția asupra importanței Mării Mediterane.** De asemenea, a fost menționat faptul că dezvoltarea unei strategii pentru Marea Neagră ar putea conduce la necesitatea elaborării unei abordări similare și pentru Marea Baltică.
- Relativ la viitoarea arhitectură europeană de securitate, s-a accentuat faptul că aceasta nu poate fi concepută fără Ucraina. Drept urmare, statele NATO și UE ar trebuie să depună toate eforturile necesare pentru susținerea armatei ucrainene, iar după încetarea ostilităților, Ucraina trebuie să devină membru NATO pentru a evita formarea unor „zone gri” din perspectiva securității. De asemenea, tot după război, ar trebui elaborată o politică de îngrădire (*containment*) a Federației Ruse pentru a preveni repetarea unor acțiuni ostile precum cele din anul 2014 sau 2022.

*Daniela Șișcanu,
Sebastian Blidaru*

